Олександр Панасюк

Там, де пахне м’ятою

роман

Книга друга

2026

ЗМІСТ

Розділ 13. Чужий сміх.....3
Розділ 14. Дощ над шкільним подвір'ям.....37
Розділ 15. Старий дуб пам'ятає.....74
Розділ 16. Таємниця баби Орисі.....95
Розділ 17. Голос у тумані.....125
Розділ 18. Той, хто прийшов крізь ніч.....150
Розділ 19. Перший сніг.....182
Розділ 20. Різдвяна зірка.....215
Розділ 21. Танці до півночі.....245
Розділ 22. Жінка біля криниці.....278
Розділ 23. Те, чого не можна обіцяти.....302
Розділ 24. Там, де пахне м'ятою.....332
Епілог. Наступний травень.....366

Книга друга

Розділ 13. Чужий сміх

Першого вересня у Вербичах пахло яблуками, свіжою фарбою й мокрою від роси травою.

За ніч над селом пройшов короткий дощ. Він прибив куряву на дорогах, обмив листя в садах і залишив на городах темні плями вологої землі. Тепер ранкове сонце повільно підіймалося над лісом, а з дахів ще зрідка падали великі краплі.

Літо закінчилося.

Ще вчора сільським клубом лунала музика, дівчата кружляли у святкових сукнях, а хлопці жартували про останній вечір канікул. Сьогодні ж біля хвірток з'являлися школярі з портфелями, батьки поправляли дітям комірці, а першокласники з величезними букетами йшли так поважно, наче попереду на них чекала якась надзвичайна державна справа.

Андрій стояв перед дзеркалом у своїй кімнаті й намагався застебнути верхній ґудзик сорочки.

Ґудзик уперто не слухався.

Хлопець смикнув комір.

Спробував іще раз.

Потім сердито відпустив.

— Та й чорт із тобою...

— Із ким це ти розмовляєш? — запитала мати з дверей.

— Із сорочкою.

Вона підійшла ближче, оглянула його й усміхнулася.

— Гарна в тебе співрозмовниця. Тільки ти її задушити хочеш.

Мати поправила комір, застебнула ґудзик і розправила плечі сорочки.

— Ось так. А то наче не до школи зібрався, а на боротьбу.

Андрій мовчав.

Вона помітила, що син якийсь незвично похмурий.

— Що, не хочеться вчитися?

— Та нормально.

— Учора пізно прийшов.

— Гуляв.

— Бачила.

Мати трохи помовчала.

— А Марічку сьогодні побачиш?

Андрій різко повернув голову.

— Мамо, до чого тут Марічка?

Вона подивилася на нього уважніше.

І вже без усмішки запитала:

— Посварилися?

— Ні.

Вийшло надто швидко.

Мати це помітила, але допитуватися не стала.

Тільки зняла невидиму порошинку з його плеча.

— Дивись, сину. Не всі речі можна виправити гайковим ключем.

Андрій насупився.

— Знаю.

— От і добре.

Вона вийшла.

А він залишився перед дзеркалом.

Довго дивився на власне відображення.

Біла сорочка.

Темні штани.

Зачесане волосся.

Звичайний школяр, який збирається в останній клас.

Тільки очі якісь чужі.

Наче за одну ніч він став старшим на кілька років.

Марічка теж довго не могла зібратися.

На ліжку лежала випрасувана шкільна сукня. Поруч — білий комірець, який баба Катерина ще звечора акуратно пришила, і дві білі стрічки.

Дівчина сиділа біля дзеркала й розчісувала волосся.

Уночі вона майже не спала.

Щойно заплющувала очі, перед нею знову поставав учорашній вечір.

Освітлена зала клубу.

Сергій, який простягнув їй руку.

Андрій, що підійшов посеред танцю.

Його сердитий голос.

І ті слова, від яких досі ставало боляче:

«Бо вона зі мною!»

Найгірше, що Марічка пам'ятала зовсім іншого Андрія.

Того, який під час грози прибрав із її обличчя мокре пасмо волосся й поцілував так несміливо, що вони обоє засміялися.

Того, який ліз у річку по її вінок.

Який приносив конвалії після сварки.

Який боявся сказати, що сумуватиме за нею, але все-таки навчився говорити правду.

Учора їй здалося, що всі ці Андрії кудись зникли.

А на їхньому місці з'явився інший хлопець.

Гордий.

Сердитий.

Чужий.

Марічка відклала гребінець.

Подивилася на себе.

Очі трохи припухли після нічних сліз.

Вона намочила рушник холодною водою й приклала до обличчя.

Не хотілося, щоб у школі хтось запитував, чого вона плакала.

Особливо Андрій.

— Марічко, снідати йди! — покликала баба Катерина.

Дівчина вийшла до кухні.

На столі стояли молоко, хліб і тарілка зі свіжими сирниками.

Бабуся сиділа біля вікна й перебирала квасолю.

— Гарна яка, — сказала вона, оглянувши онуку. — Останній рік, еге ж?

Марічка кивнула.

— Останній.

— Як швидко час іде. Наче вчора тебе за руку до першого класу вела.

Стара усміхнулася.

— Ти тоді ревла, бо думала, що я тебе в школі залишу назавжди.

Марічка не втрималася від усмішки.

— Пам'ятаю.

— А тепер он яка виросла.

Бабуся підсунула їй тарілку.

— Їж.

Марічка взяла виделку.

Та після першого шматочка зрозуміла, що зовсім не голодна.

Баба Катерина деякий час мовчки спостерігала.

Потім запитала:

— Андрій сьогодні до школи тебе проведе?

Марічка поклала виделку.

— Ні.

Стара підняла очі.

— Чого?

— Не знаю.

— Посварилися?

Дівчина подивилася у вікно.

— Трохи.

Баба Катерина повільно відклала квасолю.

— Через що?

Марічка довго мовчала.

Потім сказала:

— Він учора вирішив, що може мені наказувати.

Стара нічого не відповіла.

Дала їй договорити.

Але Марічка більше не хотіла згадувати.

— Бабусю, я піду. Галина чекає.

Баба Катерина кивнула.

— Іди, дитино.

Коли онука вже стояла біля дверей, стара додала:

— Тільки дивись, щоб чужа гордість твою голову не схилила.

Марічка зупинилася.

Повернулася.

— Не схилить.

І вийшла.

Біля школи було гамірно.

Подвір'я заповнили діти, батьки й учителі. Першокласники тримали великі букети жоржин та айстр, старші хлопці стояли компаніями біля спортивного майданчика, а дівчата розглядали нові сукні, туфлі й зачіски одна одної.

На стіні біля входу висів великий напис:

«З НОВИМ НАВЧАЛЬНИМ РОКОМ!»

Під ним стояли дві дерев'яні діжки з квітами.

Шкільний двір пахнув свіжопофарбованими лавками, осінніми квітами й крейдою, яку з відчинених вікон приносив ранковий вітер.

Галина вже чекала біля старого каштана.

Побачивши Марічку, помахала рукою.

— Сюди!

Дівчина підійшла.

Подруга обійняла її.

— Привіт! Ну що, готова до останнього року?

Марічка знизала плечима.

— Мабуть.

Галина уважно подивилася на неї.

— Ти якась бліда.

— Не виспалася.

— Через учора?

Марічка насупилася.

— Галю...

— Усе, мовчу.

Вона поправила стрічку на косі.

Потім тихо запитала:

— А з Андрієм говорила?

— Ні.

— Може, сьогодні поговорите?

Марічка глянула на неї.

— Не хочу.

Галина зітхнула.

— Ви обоє вперті.

— Не обоє.

— Ну звичайно. Тільки він.

Марічка відвернулася.

Галина вже хотіла щось додати, але саме тоді на подвір'ї з'явилися Петро й Андрій.

Андрій побачив Марічку відразу.

Вона стояла під каштаном у шкільній сукні, з двома білими стрічками у волоссі.

Такою знайомою.

Такою близькою.

І водночас недосяжною.

Він мимоволі сповільнив крок.

Петро помітив.

— Іди привітайся.

Андрій мовчав.

— Ковалю...

— Чув.

— То йди.

Хлопець насупився.

— Сам розберуся.

Петро зітхнув.

— Оце твоє «сам» колись до добра не доведе.

Андрій не відповів.

Вони підійшли ближче.

Галина першою привіталася:

— Привіт, хлопці!

Петро усміхнувся.

— Доброго ранку, панянки!

Андрій глянув на Марічку.

— Привіт.

Вона підняла очі.

Лише на мить.

— Привіт.

І відвернулася до Галини.

Андрій відчув, як у грудях щось боляче стиснулося.

Йому хотілося попросити її відійти на хвилину.

Сказати, що він учора поводився як дурень.

Що шкодує.

Що всю ніч не спав.

Але поряд стояли Петро й Галина.

За кілька кроків сміялися однокласники.

І Андрій раптом відчув ту саму гордість, яка вчора змусила його підійти до Сергія посеред танцю.

Не хоче говорити — нехай.

Він випростався.

— Петре, ходімо до хлопців.

І пішов.

Марічка почула його слова.

Не озирнулася.

Тільки міцніше стиснула ручку портфеля.

Урочиста лінійка тривала майже годину.

Директор говорив про новий навчальний рік, відповідальність і добрі оцінки. Першокласники читали вірші, старшокласники вручали їм квіти, а десь наприкінці подвір'я один хлопчина впустив букет і так голосно розплакався, що навіть учителі не змогли стримати усмішки.

Андрій майже не слухав.

Він стояв у шерензі десятикласників поруч із Петром.

Через кілька учнів, ближче до середини, стояла Марічка.

Іноді вітер ворушив стрічки в її волоссі.

Андрій бачив, як вона поправляє комірець.

Як схиляється до Галини.

Як усміхається, почувши щось смішне.

Учора ця усмішка була для нього.

Сьогодні — ні.

Він відчував себе ображеним.

І сердився за це на Марічку, хоча десь у глибині душі добре знав, хто винен.

Петро нахилився ближче.

— Слухай, може, після лінійки поговориш?

— Про що?

— З Марічкою.

— Вона сама не хоче.

Петро глянув на нього.

— А ти питав?

Андрій відвернувся.

— Відчепися.

Друг похитав головою.

— Добре.

Але через хвилину додав:

— Тільки дивися, щоб не довелося потім вибачатися ще й за сьогодні.

Після лінійки десятий клас піднявся на другий поверх.

Той самий коридор.

Ті самі вікна.

Та сама стара шафа з навчальними таблицями біля кабінету фізики.

За літо школа майже не змінилася.

Лише стіни пофарбували свіжою світло-зеленою фарбою, а біля дверей учительської поставили новий стенд із розкладом уроків.

У класі пахло вимитою підлогою, крейдою та сухими дерев'яними партами.

На підвіконнях стояли вазони.

На дошці великими літерами було написано:

«1 вересня. З Днем знань!»

Ганна Степанівна зустріла учнів біля дверей.

— Заходьте, заходьте! Тільки не товчіться в коридорі. Ви вже десятий клас, а поводитеся, як п'ятикласники!

Петро шанобливо вклонився.

— Ганно Степанівно, то ми від радості!

Учителька глянула на нього поверх окулярів.

— Петренку, бачу, за літо ти не змінився.

— Старався!

Клас засміявся.

Навіть Марічка всміхнулася.

Андрій почув її сміх.

І мимоволі повернув голову.

Вона сиділа біля вікна поруч із Галиною.

Колись вони з Андрієм сиділи майже поряд.

Ще в молодших класах.

Він постійно губив олівці.

Марічка позичала свої.

Він малював у зошитах автомобілі.

Вона поправляла його помилки в диктантах.

Тепер між ними було кілька парт.

І ця відстань здавалася більшою за всю дорогу від Вербичів до Львова.

Перший урок минув незвично спокійно.

Ганна Степанівна говорила про випускний рік, іспити, майбутній вибір професії.

— Ви вже дорослі, — сказала вона, оглядаючи клас. — Принаймні дуже хочете такими здаватися. Але дорослість, діти, визначається не тим, наскільки голосно людина може довести свою правоту.

Андрій опустив очі.

Йому здалося, що вчителька дивиться просто на нього.

— Дорослість починається тоді, коли вмієш відповідати за свої вчинки, — продовжила вона. — Особливо за ті, яких потім соромишся.

Петро обережно штовхнув Андрія ліктем.

Той сердито глянув на нього.

Друг одразу відвернувся.

Марічка сиділа біля вікна й дивилася на старий каштан.

Вона теж чула вчительчині слова.

Але зовсім не хотіла зараз думати про Андрія.

Принаймні намагалася.

На великій перерві клас вибіг у коридор.

Хлопці зібралися біля кабінету праці, обговорюючи літо.

Хтось їздив до родичів.

Хтось усе літо працював у полі.

Один із хлопців хвалився, що навчився керувати мотоциклом.

Інший розповідав, як його старший брат вступив до технікуму.

Петро стояв біля підвіконня й голосно сперечався з Володькою Черненком про риболовлю.

— Я такого ляща витягнув, що ледве втримав!

Володька засміявся.

— Ти минулого року казав, що коропа на три кілограми спіймав. А потім виявилося — карась із долоню.

— То інша риба була!

Андрій стояв поруч і слухав упіввуха.

Він уже кілька разів бачив Марічку в коридорі.

Вона проходила з Галиною, розмовляла з дівчатами, зупинялася біля розкладу.

І жодного разу не підійшла.

Андрій теж удавав, що не помічає.

Із кожною хвилиною це ставало дедалі важче.

— А ти, Ковалю, — раптом озвався Сашко Рябий, — чого такий похмурий?

Андрій глянув на нього.

— Нормальний.

— Та бачу.

Сашко засміявся.

Він був невисокий, рудуватий, із хитрими очима й незмінною звичкою встрявати в чужі розмови.

— Кажуть, ти вчора Сергієві мало сорочку не порвав.

Петро перестав сперечатися про рибу.

— Сашку, не починай.

Але той уже всміхався.

— А що такого? Я ж просто питаю.

Андрій мовчав.

Сашко нахилився ближче.

— Через Марічку, еге ж?

— Не твоє діло.

— О, то правда!

Володька засміявся.

— Та всі вже знають.

Андрій відчув, як у нього починають горіти вуха.

— Що всі знають?

— Що ви посварилися.

Сашко підморгнув.

— А до того ж ціле літо разом ходили.

— І що?

— Та нічого.

Він зробив поважний вигляд.

— Просто цікаво, чи хоч поцілуватися встигли, поки Сергій не з'явився.

Кілька хлопців засміялися.

Андрій різко випростався.

— Закрий рота.

Петро негайно втрутився:

— Сашку, досить.

Але той уже відчув, що знайшов болюче місце.

— Ого! То, мабуть, було діло?

Андрій міцно стиснув край підвіконня.

Він знав, що найкраще зараз промовчати.

Просто піти.

Залишити Сашка з його дурними запитаннями.

Але після вчорашнього приниження в клубі думка, що інші хлопці можуть сміятися з нього, виявилася нестерпною.

Він різко повернувся.

— Так, цілувалися! І що з того?!

На мить усі замовкли.

Потім Сашко широко всміхнувся.

— О-о-о! То Коваль уже дорослий!

Хлопці вибухнули сміхом.

Андрій зрозумів, що сказав зайве.

І майже відразу додав:

— А тепер слухайте сюди. Це не ваша справа. І я не збираюся розповідати вам нічого про Марічку. Зрозуміло?

Але Сашко вже сміявся.

Володька штовхав його плечем.

Хтось позаду присвиснув.

І Андрій відчув, що останні слова ніхто навіть не слухав.

Саме в цю мить повз них проходила Галина.

Вона несла з бібліотеки кілька підручників, які попросила забрати Ганна Степанівна.

Почула Андріїв голос:

— Так, цілувалися! І що з того?!

Потім — гучний хлопчачий сміх.

Галина зупинилася.

Подивилася на Андрія.

Він стояв червоний, сердитий, із міцно стиснутими кулаками.

Петро щось говорив Сашкові.

Володька сміявся.

Дівчина не чула, із чого почалася розмова.

Не почула й останніх Андрієвих слів, бо саме тоді пролунав дзвоник.

Але почутого вистачило, щоб вона стривожилася.

Вони цілувалися?

Марічка ніколи їй про це прямо не розповідала.

Галина лише здогадувалася.

Знала, що друзі проводили разом багато часу.

Бачила, як трималися за руки.

Помічала, як Марічка всміхалася після прогулянок.

Але про поцілунок...

Ні.

Про нього подруга мовчала.

Галина подивилася на Андрія ще раз.

Він саме сердито відштовхнувся від підвіконня й пішов у клас.

Може, варто сказати Марічці?

Дівчина трохи поміркувала.

І вирішила, що варто.

Тільки не зараз.

Після уроків.

Коли вони залишаться удвох.

На наступному уроці Марічка помітила, що хлопці поводяться дивно.

Сашко Рябий двічі озирнувся на неї.

Потім щось прошепотів Володьці.

Той засміявся.

Марічка спочатку не звернула уваги.

Хлопці постійно з чогось сміялися.

Але за кілька хвилин вона знову побачила Сашків погляд.

Цього разу він навіть не відвернувся.

Просто всміхнувся.

Якось неприємно.

Наче знав про неї щось таке, чого вона не хотіла б нікому розповідати.

Марічка насупилася.

Повернулася до зошита.

І спробувала слухати вчителя.

Та за кілька хвилин із задньої парти долинув приглушений смішок.

— Тихо там! — суворо сказав учитель.

Хлопці замовкли.

Марічка відчула незрозумілу тривогу.

Вона навіть не знала чому.

Просто їй раптом стало дуже некомфортно сидіти в цьому класі.

Де всі такі знайомі.

Де кожне обличчя вона знала змалечку.

І де сьогодні вперше їй здалося, що хтось дивиться на неї з насмішкою.

Після третього уроку Галина покликала Марічку до порожнього кабінету поруч із бібліотекою.

— Ходімо на хвилинку.

Марічка здивувалася.

— Що сталося?

— Поговорити треба.

Вони зайшли до класу, де ще не прибрали старі плакати з літньої практики.

На підвіконні лежали кілька крейдяних огризків.

У кутку стояла відчинена шафа.

Галина зачинила двері.

Марічка глянула на неї.

— Ну?

Подруга трохи помовчала.

— Марічко, ви з Андрієм справді дуже посварилися?

Дівчина зітхнула.

— Галю, я ж казала.

— Знаю.

— То навіщо знову питаєш?

Галина сіла на край парти.

— Бо мені здається, що ви обоє дурниці робите.

Марічка насупилася.

— Які?

— Ти з ним не говориш. Він із тобою не говорить. Ходите, наче чужі.

— А що я маю робити?

— Не знаю. Може, хоч вислухати його.

Марічка опустила очі.

— Учора я його вислухала.

— Учора він сердився.

— То хай навчиться не сердитися на мене за те, що я маю власну голову.

Галина зітхнула.

— Я ж не кажу, що він мав рацію.

Вона трохи помовчала.

— Але він тебе любить.

Марічка відвернулася до вікна.

— Звідки ти знаєш?

Галина всміхнулася.

— Та це ж видно. Він сьогодні весь ранок на тебе дивиться.

Марічка мовчала.

— І знаєш, — продовжила подруга, — він навіть перед хлопцями не приховує, що ви близькі.

Марічка повільно повернула голову.

— Що?

Галина ще не зрозуміла, яку помилку робить.

— Ну, я сьогодні чула, як Сашко його розпитував.

Дівчина насторожилася.

— Про що?

— Про вас.

— Що саме?

Галина трохи зніяковіла.

— Ну... чи ви цілувалися.

Марічка завмерла.

У класі раптом стало дуже тихо.

Вона повільно запитала:

— І що Андрій відповів?

Галина не відразу зрозуміла, чому подруга так змінилася на обличчі.

— Сказав, що так.

Марічка дивилася на неї.

— Кому?

— Хлопцям.

— Яким хлопцям?

— Сашкові, Володьці... Там іще кілька стояли.

Марічка відчула, як похололи пальці.

— Він їм розповідав про наш поцілунок?

Галина нарешті зрозуміла.

І поспішно додала:

— Та ні, він не розповідав подробиць! Просто сказав, що ви цілувалися.

— При всіх?

— Ну, вони ж самі почали його розпитувати...

Марічка відійшла до вікна.

Поклала руку на підвіконня.

І довго мовчала.

— Марічко...

Галина підвелася.

— Ти тільки не подумай...

Але дівчина перебила:

— Вони сміялися?

Подруга опустила очі.

— Трохи.

— З нього?

Галина зам'ялася.

— Не знаю.

— А з кого?

— Та вони просто дурні. Ти ж знаєш Сашка.

Марічка повільно повернулася.

— Галю, скажи мені одне. Андрій говорив про наш поцілунок перед хлопцями?

Подруга зітхнула.

— Так.

Марічка заплющила очі.

І в пам'яті відразу ожив вечір у лісовій сторожці.

Дощ.

Запах м'яти.

Несміливий Андріїв дотик.

Їхній сміх.

І його обіцянка біля старого містка:

«Не розповім. Особливо Петрові».

Вона пам'ятала кожне слово.

Тоді їй було так добре, що хотілося зберегти той вечір тільки для них двох.

Нікому не розповідати.

Не дозволяти чужим жартам торкатися їхнього першого поцілунку.

А тепер...

Тепер хлопці сміялися.

І Андрій сам дав їм для цього привід.

— Він обіцяв, — тихо сказала Марічка.

Галина здивувалася.

— Що?

— Обіцяв нікому не розповідати.

Подруга завмерла.

— Марічко...

— А сам...

Вона не договорила.

Повернулася до вікна.

Із подвір'я долинали дитячі голоси.

Хтось біг коридором.

Десь дзвеніло скло.

Звичайний шкільний день ішов далі.

А Марічці здавалося, що хтось щойно відчинив двері до її найпотаємнішого спогаду й запросив туди цілий клас.

Галина обережно торкнулася її плеча.

— Послухай. Може, він не хвалився. Я ж не всю розмову чула.

Марічка повільно повернула голову.

— А що чула?

— Як він сказав, що ви цілувалися.

— І сміх?

Галина мовчки кивнула.

Марічка гірко всміхнулася.

— Отож.

Подруга відчула, як їй стає не по собі.

Вона ж хотіла допомогти.

Хотіла показати Марічці, що Андрій не відмовляється від їхніх почуттів навіть перед хлопцями.

А тепер бачила, що зробила тільки гірше.

— Може, я сама піду до нього й запитаю? — запропонувала Галина.

Марічка похитала головою.

— Не треба.

— Але...

— Галю, будь ласка.

Дівчина подивилася на подругу.

У її очах уже стояли сльози.

Але голос залишався рівним.

— Я сама розберуся.

Галина опустила руки.

І вперше пошкодувала, що взагалі почала цю розмову.

На останньому уроці Марічка майже нічого не записала.

Учитель розповідав про нову програму, майбутні контрольні, підготовку до випускних іспитів.

Вона дивилася на чисту сторінку.

І бачила зовсім інше.

Маленьку дерев'яну сторожку.

Андрієве обличчя.

Його невпевнену усмішку.

Те, як вони вперше поцілувалися й засміялися через незграбне зіткнення носів.

Тоді Марічці здавалося, що цей спогад належатиме тільки їм.

Що можна буде повернутися до нього навіть через багато років.

У пам'яті.

У запаху дощу.

У шелесті сосен.

У м'яті, яку вона колись носила в кишені.

Тепер їй уявлялися зовсім інші обличчя.

Сашко Рябий.

Володька.

Їхні усмішки.

Чужий сміх.

Вона навіть не знала, що саме вони говорять.

І через це було ще гірше.

Бо людська уява вміє вигадувати те, чого ніхто насправді не казав.

А сільські плітки — тим паче.

Під кінець уроку з останньої парти до Марічки прилетів маленький складений папірець.

Він упав поруч із її зошитом.

Дівчина здивовано озирнулася.

Сашко Рябий удав, що дуже уважно слухає вчителя.

Володька прикрив усмішку долонею.

Марічка відчула, як у неї стискається живіт.

Вона розгорнула папірець.

Усередині було намальовано два кривенькі сердечка.

Під ними — великими нерівними літерами:

«ЛЕВЧУК + КОВАЛЬ. А КОЛИ ВЕСІЛЛЯ?»

Марічка дивилася на напис.

Такий безглуздий.

Дитячий.

Схожі дурниці вони малювали ще в п'ятому класі.

Але зараз від нього стало нестерпно соромно.

Не тому, що вона любила Андрія.

І навіть не тому, що інші про це знали.

А тому, що хтось перетворив її почуття на розвагу.

Вона повільно склала папірець.

Поклала до зошита.

І продовжила дивитися на дошку.

Андрій помітив, що Сашко щось передав Марічці.

Помітив і те, як вона змінилася на обличчі.

Він нахилився до Петра.

— Що там?

Той знизав плечима.

— Не знаю.

Андрій подивився на Сашка.

Той саме тихенько сміявся.

Хлопець відчув, як усередині знову піднімається гнів.

Йому захотілося підійти й вибити з Сашка всі дурниці.

Але він згадав учорашній вечір.

Сергія.

Клуб.

Маріччині слова.

І повільно розтиснув кулаки.

Тепер він уже розумів, що кожна нова сварка зробить тільки гірше.

Особливо якщо знову почне вирішувати за Марічку.

Він опустив очі на зошит.

На чистій сторінці механічно намалював маленьку шестірню.

Потім ще одну.

З'єднав їх зубцями.

І раптом подумав, що в механізмах усе набагато простіше.

Якщо дві шестерні не входять у зачеплення, можна знайти причину.

Замінити деталь.

Поправити вісь.

Перевірити зазор.

А от із людьми...

Іноді здається, що знаєш людину від самого дитинства.

А потім робиш один необережний рух — і вже не розумієш, як повернути все на місце.

Коли пролунав останній дзвоник, клас загув.

Учні почали збирати портфелі, пересувати стільці й поспішати до дверей.

Марічка складала підручники повільно.

Їй не хотілося виходити в коридор.

Не хотілося бачити Сашка.

Володьку.

І особливо Андрія.

Галина стояла поруч.

— Марічко, ходімо.

— Зараз.

— Я почекаю.

Дівчина кивнула.

Саме тоді біля дверей почувся голос Володьки:

— Ковалю, ти сьогодні Марічку проводжатимеш?

Хтось засміявся.

Андрій різко повернувся.

— Володько, відчепися.
— Та я ж питаю!
Сашко підхопив:
— А може, вона вже з Сергієм піде?
Кілька хлопців зареготали.
Андрій зробив крок до нього.
Петро миттю став поруч.
— Не треба.
Андрій зупинився.
Подивився на Сашка.
Потім сухо сказав:
— Ти вже все сказав?
Той підняв брови.
— А що?
— То йди додому.
Сашко хотів відповісти.
Але щось у Андрієвому голосі змусило його передумати.
Він махнув рукою.
— Та ну тебе.
І вийшов.
Андрій залишився біля дверей.
І раптом побачив Марічку.
Вона стояла біля своєї парти.
Дивилася на нього.
Так холодно, що він мимоволі опустив очі.
У коридорі Галина спробувала затримати подругу.
— Марічко, може, поговориш із ним?
— Ні.
— Але ж...
— Я не хочу, Галю.
Марічка пішла до сходів.
Галина залишилася стояти.
Їй було соромно.
Не за Марічку.
І навіть не зовсім за Андрія.
За себе.

Вона хотіла допомогти двом людям, які їй були дорогі.

А натомість переказала лише шматок чужої розмови.

І тепер не знала, як виправити власну помилку.

Із класу вийшов Петро.

Побачив Галину.

— Ти чого така?

Вона сердито глянула на нього.

— Нічого.

— Знову я винен?

— Ні.

Петро здивувався.

— Оце вже новина.

Галина трохи помовчала.

Потім тихо запитала:

— Петре, а що Андрій сьогодні хлопцям казав про Марічку?

Друг перестав усміхатися.

— А ти звідки знаєш?

— Чула.

Він зітхнув.

— От халепа.

Галина уважно подивилася на нього.

— Що?

Петро сперся плечем об стіну.

— Сашко дурниць набалакав. Андрій розсердився. Сказав зайве.

— Про поцілунок?

Петро кивнув.

— Ага.

Галина опустила очі.

— То він справді хвалився?

Петро навіть обурився.

— Та яке хвалився! Він тому Сашкові мало голову не відкрутив, бо той про Марічку дурниці говорив.

Галина завмерла.

— Справді?

— Звичайно.

Петро похитав головою.

— Тільки треба було йому промовчати. А він замість цього підтвердив.

Дівчина відчула, як у неї холонуть пальці.

— А я Марічці розповіла...

Петро повільно повернув голову.

— Що?

— Що він перед хлопцями сказав, ніби вони цілувалися.

Він довго дивився на неї.

Потім важко зітхнув.

— Галю...

— Я ж не знала!

— Знаю.

— Я хотіла, щоб вона зрозуміла: він її любить.

Петро потер чоло.

— А вона що подумала?

Галина опустила голову.

— Що він вихвалявся.

Вони замовкли.

За вікном шумів шкільний каштан.

По сходах бігли молодші учні.

Десь унизу сміялися дівчата.

Петро нарешті промовив:

— Оце ми допомогли...

Марічка вже вийшла на подвір'я, коли її наздогнав Андрій.

— Марічко!

Вона зупинилася.

Не одразу повернулася.

Хлопець підійшов ближче.

— Можна поговорити?

Дівчина повільно обернулася.

— Про що?

Андрій дивився на неї.

Зовсім не так, як уранці.

Тоді йому ще здавалося, що він може вдавати байдужість.

Що достатньо пройти повз, не привітатися першим, не показати, як болить.

Тепер ця дурна гра втратила будь-який сенс.

— Про вчора, — тихо сказав він.

Марічка кивнула.

— А про сьогодні?

Андрій здивувався.

— Що сьогодні?

Вона уважно подивилася йому в очі.

— Ти хлопцям розповідав про наш поцілунок?

Він завмер.

Від цього запитання стало так холодно, ніби хтось вилив йому за комір відро крижаної води.

— Хто тобі сказав?

Марічка гірко всміхнулася.

— Це важливо?

— Марічко...

— Відповідай.

Андрій опустив очі.

Потім підняв.

— Я сказав, що ми цілувалися.

Вона повільно кивнула.

Наче чекала цієї відповіді.

І все одно сподівалася почути іншу.

— Зрозуміло.

— Але я не хвалився!

Марічка відвернулася.

— Не треба.

Він зробив крок ближче.

— Послухай. Сашко почав чіплятися, говорив дурниці. Я хотів його зупинити.

— І для цього розповів про нас?

Андрій замовк.

— Я...

— Ти ж обіцяв.

Вона сказала це тихо.

Майже пошепки.

І саме тому Андрієві стало нестерпно соромно.

Він згадав вечір біля старого мосту.

Маріччине обличчя після першого поцілунку.

Її прохання нікому не розповідати.

І власну відповідь:

«Особливо Петрові».

Тепер він розумів, що не мав права навіть підтверджувати чужі здогади.

Але в ту мить, коли Сашко почав сміятися, йому захотілося показати, що він уже дорослий.

Що його не можна принизити.

І він сам сказав те, що обіцяв берегти.

— Я не мав цього говорити, — тихо визнав Андрій.

Марічка дивилася на нього.

Її очі блищали.

— А навіщо сказав?

Він довго мовчав.

Потім чесно відповів:

— Розсердився.

Вона гірко всміхнулася.

— Знову.

Це слово вдарило болючіше за будь-який докір.

Знову.

Учора через ревнощі.

Сьогодні через насмішки.

І щоразу його гордість виявлялася сильнішою за обережність.

— Марічко, я не хотів, щоб вони з тебе сміялися.

Вона подивилася на нього.

— Але вони сміються.

Андрій опустив голову.

— Знаю.

— Тепер вони думають, що можуть обговорювати все, що було між нами.

Він мовчав.

— А ти знаєш, що найгірше?

Хлопець підняв очі.

Марічка ковтнула.

— Мені не соромно, що ми цілувалися.

Вона на мить замовкла.

— Мені соромно, що я просила тебе зберегти це тільки для нас, а ти не зміг.

Андрій відчув, як у горлі пересохло.

Хотів сказати, що більше ніколи такого не зробить.

Хотів пообіцяти.

Але саме зараз зрозумів, як мало можуть важити обіцянки, якщо людина вже порушила одну.

Він стояв і мовчав.

Марічка витерла щоку.

— Я піду.

— Провести тебе?

Вона похитала головою.

— Не треба.

І рушила до воріт.

Андрій не пішов слідом.

Цього разу він хоча б зумів почути її «не треба».

На шкільному подвір'ї поступово порожніло.

Першокласників давно забрали батьки.

Старші учні розійшлися по домівках.

Біля спортивного майданчика ще стояли кілька хлопців, а під каштаном дві дівчини обговорювали завтрашній розклад.

Андрій сів на стару лавку.

Поклав портфель біля ніг.

І довго дивився на шкільні двері.

Тепер йому здавалося, що весь цей день був якоюсь дурною низкою помилок.

Уранці міг просто підійти до Марічки.

Запросити поговорити.

Попросити пробачення за клуб.

Але вдав байдужість.

Потім міг промовчати, коли Сашко почав допитуватися.

Але розсердився.

Потім міг сказати хлопцям, що не збирається нічого обговорювати.

Та замість цього вимовив уголос те, що належало тільки їм із Марічкою.

І тепер...

Тепер вона вже не вірила йому.

Андрій опустив голову.

У пам'яті раптом озвався дідовий голос:

«Правда часом болить. Але брехня потім болить довше».

Він пригадав старий лист Данила.

Той самий, який колись так і залишився серед дідових речей.

«Якщо тобі скажуть, що я поїхав, не вір».

Як важко буває людині довести правду, коли навколо неї вже виросли чужі слова.

І як легко ті слова стають сильнішими за все, що було між двома людьми.

Андрій повільно підвівся.

Узяв портфель.

І рушив додому.

Тим часом Марічка йшла знайомою дорогою.

Сонце вже піднялося високо.

На городах копали картоплю.

Із-за тину пахло яблуками, які хтось сушив на решетах.

Десь біля млина гуркотів трактор.

Усе було звичним.

Але вона почувалася так, наче повертається не з першого шкільного дня, а з місця, де втратила щось дуже важливе.

Біля крамниці стояли дві старші дівчини.

Марічка знала їх із дитинства.

Одна працювала на фермі.

Друга нещодавно закінчила школу.

Коли вона проходила повз, дівчата замовкли.

Потім одна тихо засміялася.

Марічка почула тільки уривок:

— ...а вони ж іще школярі...

Вона не знала, чи говорили про неї.

Можливо, зовсім ні.

Можливо, сміялися з чогось іншого.

Але тепер їй здавалося, що кожен чужий сміх має до неї стосунок.

Вона прискорила крок.

І лише біля бабусиної хвіртки зупинилася, щоб перевести дух.

Баба Катерина сиділа на ґанку й чистила яблука.

Побачивши онуку, усміхнулася.

— Ну що, як перший день?

Марічка спробувала відповісти усмішкою.

Не вийшло.

— Нормально.

Стара уважно глянула на неї.

— Андрія бачила?

Дівчина завмерла.

Потім кивнула.

— Бачила.

— Поговорили?

— Трохи.

Баба Катерина відклала ножа.

— І як?

Марічка довго мовчала.

Потім тихо сказала:

— Бабусю, а чому люди так люблять сміятися з чужого?

Стара трохи здивувалася.

— Що сталося?

Марічка сіла поруч.

Дивилася на яблучну шкірку, яка звисала з бабусиного ножа тонкою довгою стрічкою.

— Просто питаю.

Баба Катерина замислилася.

— Може, тому, що про чуже легше говорити, ніж про своє.

Марічка опустила голову.

— А якщо їм неправду розповіли?

— Тоді ще гірше.

Стара обережно поклала ніж.

— Плітка, дитино, любить порожнє місце. Хтось не знає всієї правди, то домислює. Другий додає своє. Третій уже переповідає так, наче сам усе бачив.

Марічка слухала мовчки.

— А потім і не розбереш, де було слово, а де його відлуння.

Дівчина повільно провела долонею по лавці.

— А якщо той, кому ти довіряла, сам дав людям привід?

Баба Катерина подивилася на онуку.

І вже не стала вдавати, що не розуміє, про кого йдеться.

— Тоді маєш право сердитися.

Марічка підняла очі.

Стара продовжила:

— Але коли трохи заспокоїшся, розберися, що він справді сказав, а що люди додали.

Дівчина нічого не відповіла.

Вона поки що не хотіла ні виправдовувати Андрія, ні слухати пояснень.

Хотіла лише, щоб усе стало таким, як до вчорашнього вечора.

Хоча вже розуміла, що так не буде.

У школі тим часом плітка жила власним життям.

До вечора Сашко Рябий устиг розповісти двом хлопцям із дев'ятого класу, що Коваль нібито сам вихвалявся поцілунками.

Володька додав, що через Марічку Андрій мало не побився із Сергієм у клубі.

Хтось пригадав, як вони ходили разом у ліс.

Хтось бачив їх біля річки.

А хтось просто вигадав подробиці, яких не знав ніхто.

У невеликому селі для цього не потрібно було багато часу.

Достатньо одного необережного слова.

Однієї усмішки.

Одного «а ти чув?».

І до вечора історія вже обростала такими вигадками, що її справжні учасники навряд чи впізнали б себе.

Андрій про це ще не знав.

Марічка теж.

Вони лише відчували, що навколо них починає відбуватися щось неприємне.

І кожен по-своєму намагався сховатися від чужих поглядів.

Увечері Галина прийшла до Петра.

Знайшла його біля сараю.

Він саме ремонтував проколоту велосипедну камеру.

— Петре.

Хлопець підняв голову.

— О, привіт.

Вона не всміхнулася.

— Нам треба щось робити.

Петро поклав камеру.

— Із чим?

— Із Марічкою й Андрієм.

Він тяжко зітхнув.

— Я вже знаю.

Галина присіла поруч.

— Я сьогодні тільки гірше зробила.

Петро подивився на неї.

— Ти ж не спеціально.

— Але ж зробила.

Він мовчав.

Галина опустила голову.

— Я хотіла, щоб Марічка зрозуміла, що Андрій її любить. А вона подумала, що він усім про них хвалиться.

Петро трохи помовчав.

Потім сказав:

— Він теж винен.

— Знаю.

— Треба було мовчати.

— Знаю.

Вони сиділи поруч.

Під сараєм пахло гумою, мастилом і сухими дошками.

Десь за городами співали цвіркуни.

Петро нарешті підняв голову.

— Слухай, Галю...

— Що?

— А може, нам узагалі перестати втручатися?

Вона здивовано глянула на нього.

— Як це?

— Отак. Дамо їм самим поговорити.

Галина замислилася.

— А якщо не помиряться?

Петро знизав плечима.

— То нашими язиками ми їх точно не помиримо.

Вона вперше за весь день слабко всміхнулася.

— Ти сьогодні якийсь розумний.

Петро гордо випростався.

— Я завжди розумний.

— Ага.

— Просто не показую.

Галина засміялася.

А потім знову стала серйозною.

— Мені шкода Марічку.

Петро кивнув.

— І мені Андрія.

Вони помовчали.

І вперше за довгий час не стали вигадувати, як саме треба керувати життям друзів.

Пізно ввечері Андрій сидів у своїй кімнаті.

На столі лежали нові підручники.

Поруч — чисті зошити, олівець і старий годинник, який колись належав дідові.

Андрій дістав годинник зі скрині кілька днів тому й тепер іноді намагався зрозуміти, чому він зупинився.

Сьогодні не хотілося навіть торкатися інструментів.

Хлопець відкрив шухляду.

У невеликому полотняному згортку лежала засушена м'ята.

Від пучка залишилося кілька цілих листочків і сухі тонкі стебельця.

Андрій обережно розгорнув полотно.

Підніс м'яту до обличчя.

Запах майже зник.

Лише коли злегка потер листочок між пальцями, з'явився той самий прохолодний аромат.

І відразу пригадалася Марічка.

Не сьогоднішня.

Сердита й заплакана.

А та, яка сміялася в лісовій сторожці після їхнього першого поцілунку.

Він пам'ятав, як вона подивилася на нього й запитала:

«Це ж тепер рахується?»

А він відповів:

«Рахується».

І тоді вони обоє сміялися.

Тільки тоді їхній сміх належав їм.

Ніхто не чув.

Ніхто не вигадував подробиць.

Ніхто не намагався перетворити той вечір на дурний жарт.

А сьогодні в школі Андрій сам дозволив чужим словам торкнутися цього спогаду.

Він обережно загорнув м'яту.

І поклав назад.

Марічка тим часом сиділа за столом біля вікна.

Перед нею лежав маленький зошит.

Той самий, у який після серпневої грози вона записала кілька рядків про лісову сторожку.

Дівчина довго не наважувалася його відкрити.

Потім усе-таки розгорнула.

Знайшла потрібну сторінку.

Прочитала:

«Сьогодні я вперше поцілувала того, кого люблю».

Вона дивилася на власний почерк.

На слово «люблю».

І раптом відчула, як сльози знову підступають до очей.

Не хотілося викреслювати написане.

Не хотілося ненавидіти Андрія.

Не хотілося навіть згадувати про сьогоднішній день.

Але тепер поруч із тим щасливим спогадом стояв інший.

Хлопці біля кабінету праці.

Сашків сміх.

Галинині слова:

«Він сказав, що ви цілувалися».

Марічка повільно закрила зошит.

Поклала долоню на обкладинку.

І прошепотіла:

— Навіщо ти це зробив, Андрію?..

За вікном було тихо.

Лише вітер ворушив яблуневе листя.

Біля тину пахла м'ята.

Десь далеко гавкнув собака.

Вона дивилася в темряву й розуміла, що завтра знову доведеться йти до школи.

Бачити ті самі обличчя.

Чути той самий сміх.

Сидіти за кілька парт від хлопця, якого вона любила.

І вдавати, що їй байдуже.

Наступного ранку до першого дзвоника залишалося ще кілька хвилин.

Марічка стояла біля вікна в коридорі, коли повз пройшли дві дівчини з паралельного класу.

Одна тихо сказала:

— Це вона?

Друга відповіла:

— Ага.

Потім обидві засміялися.

Марічка не озирнулася.

Тільки міцніше стиснула підручник.

У кінці коридору з'явився Андрій.

Він побачив її.

Зупинився.

Хотів підійти.

Та саме тоді Марічка підняла голову.

Їхні погляди зустрілися.

Він усміхнувся ледь помітно.

Несміливо.

Так, як усміхався колись на першому танці.

Марічка дивилася на нього кілька секунд.

Потім відвернулася.

І зайшла до класу.

Андрій залишився стояти.

Навколо галасували учні.

Хтось біг сходами.

Хтось сміявся.

Хтось гукав товариша.

Десь за стіною почав дзвеніти шкільний дзвоник.

Усе було таким самим, як багато років поспіль.

І тільки для двох людей звичайний шкільний коридор раптом став місцем, де найважче було зробити кілька кроків назустріч одне одному.

А найболючішим виявилося те, що між ними стояли не Сергій, не Сашко Рябий і навіть не чужі плітки.

Між ними стояли слова, які Андрій сказав необережно.

І мовчання, у якому Марічка вже не знала, чи може йому вірити.

За відчиненим вікном старий каштан губив перші пожовклі листки.

Вересень тільки починався.

А літо, яке вони так хотіли зберегти, уже ставало спогадом

Розділ 14. Дощ над шкільним подвір’ям

Перший справжній вересневий дощ застав Вербичі серед тижня.

Він почався ще вдосвіта — тихий, дрібний, майже непомітний. На шибках з'явилися прозорі краплини, дороги потемніли, а під яблунями земля вкрилася мокрим листям. Здавалося, ніби хтось за ніч прибрав із села всі яскраві літні барви й залишив тільки зелене, сіре та жовте.

Андрій стояв під навісом шкільного ґанку, струшуючи воду з рукавів.

Він прийшов раніше, ніж зазвичай.

Не тому, що полюбив школу. Просто знав: Марічка щоранку проходить повз старий каштан за десять-п'ятнадцять хвилин до дзвоника.

І сьогодні він хотів її дочекатися.

Від першого вересня минуло вже чотири дні.

За цей час вони не сказали одне одному нічого, крім короткого «привіт» та кількох необхідних слів на уроках.

У класі Марічка сиділа поруч із Галиною. На перервах виходила з нею в коридор, іноді до бібліотеки. Після школи поспішала додому, ніби там чекали такі важливі справи, що не можна було затриматися навіть на хвилину.

Андрій кілька разів намагався підійти.

Одного разу покликав її біля кабінету фізики.

Вона відповіла, що поспішає.

Іншого дня дочекався після уроків, але Марічка вийшла разом із Галиною й лише похитала головою, побачивши його біля дверей.

Він розумів, чому вона так поводиться.

Та від цього не ставало легше.

Особливо коли згадував, як зовсім недавно вона сама шукала його, приносила пиріжки на річку й усміхалася ще здалеку, тільки-но помітивши біля хвіртки.

Тепер Марічка могла пройти за кілька кроків і навіть не глянути в його бік.

І Андрій уперше зрозумів, якою довгою буває звичайна шкільна перерва.

Він побачив її, коли до першого дзвоника залишалося хвилин п'ять.

Марічка йшла сама.

Над головою тримала невелику парасольку з темно-синьою облямівкою. На ній був сірий шкільний жакет, а через плече висіла сумка з підручниками.

Біля каштана вона зупинилася, поправила ремінець і обережно обійшла калюжу.

Андрій ступив їй назустріч.

— Марічко!

Вона підняла голову.

Він відразу помітив, як змінилося її обличчя.

Ще секунду тому дівчина йшла, замисливши про щось своє. Тепер погляд став настороженим.

— Привіт, — сказала вона.

— Привіт.

Андрій підійшов ближче.

Дощ дрібно стукав по її парасольці.

— Можна з тобою поговорити?

Марічка опустила очі.

— Ми вже говорили.

— Я не все сказав.

— А я все почула.

Він зітхнув.

— Марічко, я тоді не вихвалявся перед хлопцями.

Вона глянула на нього.

— Ти сам визнав, що сказав їм про поцілунок.

— Визнав. Але вони почали чіплятися, а я...

— Андрію, не треба.

Він замовк.

Марічка міцніше стиснула ручку парасольки.

— Я знаю, що Сашко любить дражнитися. Знаю, що хлопці могли тебе розсердити. Але ти обіцяв мені нікому не розповідати.

— Я пам'ятаю.

— То що ти хочеш пояснити?

Андрій дивився на неї.

Він готувався до цієї розмови всю дорогу.

Навіть придумав, із чого почне.

А тепер усе розсипалося.

— Я не хотів, щоб із тебе сміялися, — тихо сказав він.

Марічка сумно всміхнулася.

— Але вони сміються, Андрію.

Це була правда.

І сперечатися не було з чим.

Вона поглянула на шкільні двері.

— Мені треба йти.

Андрій відступив.

— Добре.

Марічка зробила кілька кроків.

Потім зупинилася й озирнулася.

На мить йому здалося, що вона зараз повернеться.

Але дівчина лише сказала:

— Я поки не хочу про це говорити. Будь ласка, зрозумій.

Він кивнув.

— Зрозумів.

Марічка зайшла до школи.

Андрій залишився під каштаном.

Дощ повільно проникав крізь густе листя, холодними краплями падаючи йому на волосся й плечі.

Він міг би повернутися під навіс.

Але ще трохи стояв на місці.

Не тому, що сподівався побачити Марічку знову.

Просто не хотів одразу йти туди, де вона сидітиме за кілька парт від нього й удаватиме, що нічого не сталося.

Наступного понеділка Ганна Степанівна оголосила, що десятий клас на кілька днів залучають до збирання картоплі.

Новина викликала загальне пожвавлення.

Хлопці зраділи, що замість уроків можна буде побути на свіжому повітрі.

Дівчата почали обговорювати, що вдягати й чи не буде холодно.

Петро одразу запитав:

— А оцінки за картоплю ставитимуть?

Учителька підняла очі від журналу.

— Якщо захочеш, Петренку, поставимо тобі за поведінку.

— То краще не треба.

Клас засміявся.

Ганна Степанівна продовжила:

— Працюватимемо на колгоспному полі за Березовим яром. Збираємо картоплю після копалки, складаємо в кошики й переносимо до причепа. Працювати треба уважно. Особливо прошу хлопців не влаштовувати змагань, хто більше мішків підніме.

Вона глянула на Петра.

Той ображено випростався.

— Чого ви одразу на мене?

— Бо знаю тебе десятий рік.

Знову пролунав сміх.

Учителька почала розподіляти учнів на невеликі бригади.

Марічка сиділа біля вікна й записувала щось у зошит.

Андрій слухав не дуже уважно.

Поки не почув:

— Коваль, Левчук, Мудрик, Петренко, Черненко й Рябий — друга бригада.

Він підняв голову.

Петро повернувся до нього.

— Ого.

Андрій насупився.

— Що?

— Та нічого. Весело буде.

Галина поглянула на Марічку.

Та повільно закрила зошит.

Ні радості, ні обурення на її обличчі не було.

І саме ця байдужість чомусь найбільше засмутила Андрія.

Поле за Березовим яром починалося від старої ґрунтової дороги й тягнулося аж до невеликого березового гаю.

Вранці там пахло вологою землею, картоплинням і димом від далекого багаття, біля якого грілися механізатори.

Картоплекопалка вже пройшла кілька довгих рядків, залишивши за собою вивернуті грудки землі й світло-жовті картоплини, що визирали з-поміж сухого бадилля.

Учням роздали кошики, рукавиці й пояснили, де складати врожай.

Працювали попарно.

Спочатку Ганна Степанівна поставила Марічку з Галиною, а Андрія — з Петром.

Але через годину Петро примудрився порвати дно старого кошика.

Картопля розсипалася по землі.

Він стояв серед неї з порожньою ручкою в руках і розгублено дивився на однокласників.

— Це не я!

Галина засміялася.

— А хто? Кошик сам розвалився?

— Він був старий!

— А ти хіба новий?

Петро ображено насупився.

Ганна Степанівна наказала принести інший кошик, а заодно вирішила трохи змінити розподіл роботи.

— Петренко, іди з Мудрик. Вона хоч за тобою наглядатиме. А Коваль нехай допоможе Левчук переносити повні кошики.

Марічка завмерла.

Андрій теж.

Учителька вже повернулася до інших.

— Чого стали? Працюємо, діти!

І так вони опинилися поруч.

Перші пів години майже не розмовляли.

Марічка нахилялася, обережно вибирала картоплини з-поміж грудок і складала в кошик.

Андрій працював із другого боку рядка.

Коли кошик наповнювався, він піднімав його й переносив до причепа.

Потім повертався.

Ставив порожній.

І знову брався за роботу.

Марічка вперто не дивилася на нього.

Він теж мовчав.

Тільки час від часу питав:

— Повний?

Вона відповідала:

— Ще ні.

Або:

— Можеш забирати.

І все.

Поряд Петро з Галиною вже встигли тричі посваритися через те, хто з них працює швидше.

Володька сперечався із Сашком, чи варто збирати дрібну картоплю.

Десь біля причепа сміялися дівчата.

А між Андрієм і Марічкою стояла така тиша, що чутно було, як картоплини стукають об плетене дно кошика.

Ближче до полудня Марічка зняла жакет.

Сонце виглянуло з-за хмар, і на полі стало тепло.

Вона пов'язала волосся хустинкою, щоб не заважало.

Андрій помітив, як пасмо вибилося біля її скроні.

Згадав серпневу грозу.

Лісову сторожку.

Те, як він колись прибрав з її щоки мокре волосся.

Йому захотілося зробити це знову.

Рука навіть мимоволі ворухнулася.

Але хлопець зупинив себе.

Марічка зараз не хотіла його дотиків.

І він мав це поважати.

Вона підняла важку грудку землі, струснула її й знайшла під нею кілька великих картоплин.

Одна впала назад.

Андрій нахилився й підняв.

— На.

Марічка простягнула руку.

Їхні пальці на мить торкнулися.

Зовсім випадково.

Обидва відчули цей дотик.

Вона швидко поклала картоплину до кошика.

Він випростався.

І знову запала тиша.

Тільки тепер вона була іншою.

У ній відчувалося все те, про що вони вперто мовчали.

Під час обідньої перерви учні зібралися біля великої копиці соломи, де було сухо й зручно сидіти.

Хтось дістав із сумки бутерброди.

Хтось — варені яйця.

Петро приніс цілу банку квашених огірків, яку мати дала йому до картоплі.

Відкрив кришку й урочисто оголосив:

— Пригощайтеся!

Галина заглянула в банку.

— А ти що, на зиму запасся?

— А раптом нас тут до вечора триматимуть?

— То й огірків до вечора не вистачить.

Петро серйозно замислився.

Потім вирішив банку поки закрити.

Усі засміялися.

Марічка сиділа з Галиною трохи осторонь.

Андрій примостився біля Петра.

Він дістав хліб із салом, який мати загорнула в рушник, але їсти не поспішав.

Раз у раз поглядав у бік дівчат.

Марічка помічала.

І вдавала, що не бачить.

Галина, яка сиділа поруч, тихенько запитала:

— Ти й досі сердишся?

— Галю, будь ласка...

Подруга зітхнула.

— Добре.

Вона вже навчилася не втручатися в кожну їхню сварку.

Хоча втриматися було важко.

Саме тоді до Марічки підійшов Володька Черненко.

У руках тримав двоє великих червоних яблук.

— Левчук, будеш?

Марічка підняла голову.

— Звідки взяв?

— У саду біля поля. Там дозволили назбирати падалиці.

Він простягнув їй яблуко.

— Бери. Солодке.

Марічка всміхнулася.

— Дякую.

Володька сів неподалік.

Почав розповідати, як дорогою до поля Петро мало не впав із велосипеда, намагаючись обігнати трактор.

Марічка засміялася.

Потім ще раз.

Андрій чув її сміх із другого боку копиці.

Підняв голову.

Побачив Володьку.

Яблуко в Маріччиній руці.

Її усмішку.

І відчув, як усередині ворухнулося щось знайоме.

Неприємне.

Те саме, що в клубі, коли Сергій запросив її танцювати.

Андрій стиснув шматок хліба.

Петро помітив.

— Ти чого?

— Нічого.

Друг простежив за його поглядом.

Потім тихо сказав:

— Володька просто яблуко дав.

— Бачу.

— От і добре.

Андрій сердито подивився на нього.

Петро знизав плечима.

— Я нічого не кажу.

Але за кілька секунд додав:

— Тільки яблуко — не пропозиція руки й серця.

Андрій мимоволі засміявся.

Хоч і не хотів.

Він опустив очі на власний обід.

І раптом зрозумів, наскільки безглуздо поводиться.

Марічка має право розмовляти з Володькою.

Сміятися.

Брати яблука.

Він сам це знав.

Навіть обіцяв собі більше не повторювати помилок.

Але знати одне.

А впоратися з почуттями — зовсім інше.

Наступного дня погода знову зіпсувалася.

Над полями висіли низькі сірі хмари. Вітер ходив довгими хвилями по сухому картоплинню, а з боку лісу тягнуло холодом.

Учні працювали швидше, бо всі боялися дощу.

Ганна Степанівна наказала не затримуватися з перенесенням повних кошиків до причепа.

Андрій із Марічкою знову опинилися в одному рядку.

Цього разу вона першою заговорила.

— Не бери так багато.

Він підняв голову.

— Чого?

— Кошик важкий.

— Нормально.

Марічка насупилася.

— Минулого разу Петро теж казав, що нормально, а потім дно відірвалося.

Андрій глянув на кошик.

— Цей міцніший.

— Усе одно не треба насипати аж по верх.

Він хотів відповісти щось на кшталт «я сам знаю».

Слова вже майже були на язиці.

Але Андрій пригадав учорашню розмову з Петром.

І мовчки пересипав кілька картоплин у другий кошик.

Марічка здивовано подивилася на нього.

Нічого не сказала.

Але вперше за кілька днів у її погляді не було тієї холодної відстороненості.

Тільки звичайне здивування.

Працювали до обіду.

Потім почали складати наповнені мішки й порожні дерев'яні ящики біля причепа.

Кожна бригада мала прибрати свою ділянку.

Андрій переносив важчі речі.

Марічка разом із Галиною складала порожні кошики.

Сашко Рябий, якому набридло працювати, сидів на перевернутому ящику й вигадував, як би скоріше повернутися до села.

— Може, скажемо, що дощ починається?

Петро глянув на небо.

— Так він і справді починається.

— То тим більше!

Сашко встав.

Струснув землю зі штанів.

Потім помітив Андрія й Марічку біля причепа.

І не втримався:

— Ковалю, ти там дивись, не перевтомлюйся. Бо хто ж Марічку додому повезе?

Андрій завмер.

Петро одразу повернув голову.

— Сашку, ти знову?

Той засміявся.

— Та я ж жартую!

Марічка почула.

Опустила кошик.

І на мить заплющила очі.

Їй набридли ці жарти.

У школі.

На перервах.

Тепер уже й серед картопляного поля.

Вона хотіла просто працювати.

Без чужих поглядів.

Без дурних натяків.

Без постійного нагадування про те, що було між нею та Андрієм.

Андрій повільно поставив мішок.

Повернувся до Сашка.

Той уже приготувався почути щось сердите.

Але хлопець сказав спокійно:

— Допоможи краще ящики скласти.

Сашко здивувався.

— Що?

— Ящики. Он там.

— Та я...

— Ти ж прийшов працювати.

Кілька хлопців засміялися.

Тільки цього разу — із Сашка.

Він почервонів.

Буркнув щось собі під ніс.

І пішов по ящики.

Петро здивовано глянув на Андрія.

Потім задоволено всміхнувся.

— Оце вже діло.

Андрій нічого не відповів.

Зате Марічка, яка стояла за причепом, почула кожне слово.

І вперше подумала, що Андрій, можливо, справді намагається щось змінити.

Травма сталася після обіду.

Вітер уже посилився, а над березовим гаєм повільно сунула темна хмара.

Учні поспішали закінчити роботу.

Біля причепа залишилося кілька старих дерев'яних ящиків, які треба було скласти один на один.

Марічка підійшла до них.

Узялася за ручку верхнього.

Потягнула до себе.

Ящик виявився важчим, ніж вона думала.

До того ж одна дошка збоку трохи відстала, а під нею стирчав загнутий металевий обруч, яким колись зміцнювали кут.

Марічка не помітила.

Вона перехопила ящик правою рукою.

І раптом відчула різкий біль.

— Ай!

Ящик вислизнув.

Глухо вдарився об землю.

Марічка відсмикнула руку.

На долоні, біля основи великого пальця, з'явився довгий поріз.

Спочатку вона навіть не зрозуміла, що сталося.

Потім побачила кров.

І зблідла.

— Марічко! — вигукнула Галина.

Андрій почув її голос за кілька кроків.

Обернувся.

Побачив, як Марічка стоїть, притиснувши руку до себе.

І миттю кинувся до неї.

— Що сталося?

Марічка підняла очі.

— Порізалася.

Андрій подивився на руку.

Кров уже стікала по пальцях.

Він відчув, як у грудях неприємно стиснулося.

— Покажи.

Вона вагалася.

Потім повільно розтиснула пальці.

Андрій побачив поріз.

Не величезний, але досить глибокий, щоб треба було показати медикові.

— Чим?

Галина показала на ящик.

— Там залізяка стирчить.

Андрій швидко дістав із кишені чисту складену хустинку, яку мати вранці поклала йому до сумки.

Притиснув її до рани.

— Тримай ось так.

Марічка скривилася.

— Боляче.

— Знаю.

Він обережно допоміг їй притиснути тканину.

— Тільки не відпускай поки.

Галина вже кликала вчительку.

Петро підняв нещасливий ящик.

Побачив металевий край.

— От зараза...

Андрій різко повернувся.

— Постав. Щоб більше ніхто не порізався.

Петро послухався.

За хвилину підійшла Ганна Степанівна.

Побачила кров на хустинці.

І відразу стала серйозною.

— До медпункту треба.

Марічка злякано подивилася на неї.

— А може, само минеться?

— Рана брудна, дитино. Не вигадуй.

Учителька озирнулася.

— Хто може провести?

Андрій відповів раніше, ніж вона закінчила запитання:

— Я.

Марічка повернула голову.

Він дивився тільки на неї.

— У мене велосипед, — пояснив. — Довезу швидше.

Ганна Степанівна кивнула.

— Добре. Але обережно. І нехай у медпункті оглянуть як слід. Я пізніше зайду дізнатися.

Андрій повернувся до Марічки.

— Поїдемо?

Цього разу він саме запитав.

Не взяв її за руку.

Не потягнув до велосипеда.

Просто чекав.

Марічка дивилася на нього кілька секунд.

Потім тихо відповіла:

— Поїдемо.

Велосипед стояв біля старої верби неподалік польової дороги.

Андрій підкотив його ближче.

Перевірив, чи міцно тримається задній багажник.

На ньому було закріплено невелику дерев'яну дощечку, яку він сам приладнав ще навесні, щоб зручніше возити легкі вантажі.

— Сідай, — сказав він.

Марічка обережно влаштувалася боком.

Праву руку, притиснуту хустинкою, тримала біля грудей.

Лівою взялася за край багажника.

Андрій подивився.

— Тримайся за мене. Так безпечніше.

Вона трохи завагалася.

Потім обережно поклала ліву руку йому на талію.

Він відчув цей дотик крізь сорочку.

Серце на мить забилося швидше.

Але зараз було не до романтики.

Андрій узявся за кермо.

— Готова?

— Ага.

Він рушив.

Дорога від поля до Вербичів була нерівною.

Після нічних дощів у коліях залишилася вода, а на деяких ділянках вологий ґрунт липнув до коліс.

Андрій їхав обережно.

Обминав ями.

Знижував швидкість перед кожним поворотом.

Марічка сиділа позаду й міцно трималася за його сорочку.

Спочатку мовчали.

Тільки шини шелестіли по мокрій землі.

Десь збоку гуркотів трактор.

А над полем вітер розгойдував високі стебла сухого бур'яну.

Андрій час від часу озивався:

— Як рука?

Марічка відповідала:

— Болить.

— Сильно?

— Терпимо.

Через кілька хвилин він знову запитав:

— Не гірше?

Вона вже хотіла розсердитися.

Але раптом усміхнулася.

Зовсім трохи.

— Андрію, ти кожні п'ять хвилин питатимеш?

Він озирнувся через плече.

— А що?

— Та нічого. Просто рука від цього швидше не загоїться.

Він засміявся.

— Добре, мовчу.

І справді замовк.

На цілих дві хвилини.

Потім знову не витримав:

— А кров не йде?

Марічка тихенько засміялася.

Уперше за багато днів.

Андрій почув цей сміх.

І відчув таке полегшення, що мало не забув про яму попереду.

Вчасно загальмував.

— Ой!

— Андрію!

— Бачу, бачу!

Вони обоє мимоволі засміялися.

А потім знову притихли.

Бо сміх був знайомий.

Дуже знайомий.

І на мить нагадав обом те літо, коли їм здавалося, що нічого поганого між ними статися не може.

На півдорозі почався дощ.

Спочатку кілька великих крапель упали на кермо.

Потім на Андрієву сорочку.

Марічка підняла голову.

Над селом уже висіла темна хмара.

— Зараз поллє.

— Бачу.

Андрій трохи прискорився.

Дорога попереду була рівнішою.

За кілька хвилин вони виїхали на бруківку біля старого млина.

Тут їхав обережніше, бо мокре каміння ставало слизьким.

Дощ посилювався.

З дахів потекли струмки.

Під деревами зашуміло листя.

Марічка нахилилася ближче до Андрієвої спини.

Її ліва рука міцніше обхопила його за пояс.

Хлопець відчув це.

І раптом згадав, як вони колись бігли крізь серпневу грозу до лісової сторожки.

Тоді вона теж трималася за нього.

Теж боялася впасти.

А він думав тільки про те, як швидше знайти дах над головою.

Після тієї грози вони вперше поцілувалися.

Тепер знову падав дощ.

Знову Марічка була поруч.

Але між ними лежали кілька тижнів образ, ревнощів і чужих слів.

І Андрій уже знав, що дощ сам по собі нічого не змиває з людської пам'яті.

Сільський медпункт містився в невеликій цегляній будівлі неподалік школи.

Біля входу росли два старі клени.

Під вікнами зеленіли кущі шипшини, а над дверима висіла біла табличка з червоним хрестом.

Андрій зупинив велосипед під навісом.

Допоміг Марічці злізти.

Вона ступила на землю й одразу подивилася на руку.

Хустинка вже просочилася кров'ю, хоча кровотеча помітно зменшилася.

Андрій побачив її зблідле обличчя.

— Ходімо.

Він відчинив двері.

І пропустив Марічку вперед.

У медпункті пахло ліками, чистою білизною й фарбою.

За столом сиділа медсестра Софія Михайлівна, яку в селі всі називали просто тіткою Сонею.

Вона саме заповнювала якийсь журнал.

Побачивши підлітків, підняла голову.

— Що сталося?

Марічка показала руку.

— Порізалася.

Медсестра одразу відклала ручку.

— Іди сюди, дитино.

Вона допомогла зняти закривавлену хустинку, уважно оглянула рану й попросила Марічку порухати пальцями.

— Великим пальцем поворухни. Добре. А тепер ось так. Болить?

— Трохи.

— Відчуваєш, коли торкаюся?

Марічка кивнула.

Софія Михайлівна оглянула поріз ще раз.

— Добре, що відразу привезли. Треба промити й перев'язати. І подивитися, чи все гаразд із щепленням від правця. На старому залізі можна добряче забруднити рану.

Андрій стояв поруч.

Він уважно слухав кожне слово.

Медсестра повернулася до нього.

— А ти чого такий блідий, Ковалю? Не тебе ж порізали.

Марічка ледь усміхнулася.

— Він усю дорогу питав, чи болить.

Софія Михайлівна засміялася.

— То хороший супровідник. Тільки зараз не заважай.

Андрій відступив до стіни.

Та далеко не відійшов.

Коли медсестра почала очищати рану, Марічка мимоволі скривилася.

— Ай...

— Потерпи трохи, дитино.

Вона стиснула губи.

Андрій стояв біля вікна.

Бачив, як у Марічки тремтить підборіддя.

Як вона намагається не показати, що їй боляче.

І раптом відчув нестерпне бажання допомогти.

Тільки не знав як.

Механізм можна було розібрати.

Замінити поламану деталь.

Зачистити іржу.

А тут сиділа людина, якій боляче.

І він нічого не міг зробити.

— Марічко, — тихо озвався.

Вона повернула голову.

Очі блищали.

— Що?

Він підійшов ближче.

— Я тут.

Вона кілька секунд дивилася на нього.

Потім раптом простягнула здорову ліву руку.

Андрій завмер.

У цьому русі не було ні пояснення, ні обіцянки.

Просто Марічці зараз було боляче.

І вона хотіла, щоб хтось знайомий тримав її за руку.

Він обережно вклав свою долоню в її.

Марічка стиснула пальці.

Міцно.

Так, як колись стискала в нічному лісі, коли вперше почула незнайомий голос.

Андрій сів поруч.

І більше не сказав жодного слова.

Софія Михайлівна працювала спокійно й уважно.

Очистила рану, наклала пов'язку й пояснила, як тримати руку чистою, коли прийти на перев'язку та за яких ознак треба звернутися негайно. Після перевірки записів про щеплення й огляду вона записала все в журнал.

Марічка поступово заспокоїлася.

Коли медсестра закінчила, на її правій долоні вже була чиста біла пов'язка.

— От і все, — сказала Софія Михайлівна. — Сьогодні рукою не працюй. А завтра прийдеш, подивимося.

Марічка кивнула.

— Дякую.

Медсестра подивилася на Андрія.

— А ти, Ковалю, дівчину додому проведеш?

Він відразу відповів:

— Проведу.

Потім згадався клуб.

Те, як він наказував Марічці йти за ним.

І хлопець швидко повернувся до неї.

— Якщо хочеш.

Софія Михайлівна здивовано підняла брови.

Марічка теж подивилася на Андрія.

Довго.

Потім тихо сказала:

— Хочу.

Він усміхнувся.

Ледь помітно.

Але вперше за багато днів без тієї важкої образи, що постійно сиділа в грудях.

Коли вони вийшли з медпункту, дощ уже майже вщух.

На дорозі блищали калюжі.

З кленового листя стікала вода.

Повітря пахло мокрою землею та осінніми яблуками.

Андрій підкотив велосипед.

Марічка глянула на нього.

— Можемо пішки.

Він кивнув.

— Можемо.

Вона усміхнулася.

— Тоді ходімо.

Вони рушили повз шкільне подвір'я.

Тепер воно було майже порожнім.

Уроки вже закінчилися. Після прибирання класів учні розійшлися додому, а біля входу залишилося лише кілька мокрих слідів на сходах.

Під старим каштаном лежали перші жовті листки.

Дощ прибив їх до землі, і вони прилипали до підошов.

Андрій вів велосипед правою рукою.

Марічка йшла ліворуч, притримуючи перев'язану долоню.

Деякий час мовчали.

Зі шкільного даху ще капала вода.

Десь у саду скрипіла стара хвіртка.

І раптом Марічка сказала:

— Дякую.

Андрій повернувся.

— За що?

Вона показала на руку.

— Що відвіз.

Він усміхнувся.

— Та нема за що.

Марічка трохи помовчала.

— І що залишився.

Андрій перестав усміхатися.

Подивився на неї уважніше.

— Я ж не міг тебе там саму покинути.

Вона опустила очі.

— Знаю.

А потім тихо додала:

— Принаймні сподівалася, що не покинеш.

Вони зупинилися під великим каштаном.

Дощ знову почав накрапати.

Не сильно.

Просто дрібні холодні краплини падали з неба й змішувалися з тими, що стікали з листя.

Андрій спер велосипед об стовбур.

Повернувся до Марічки.

— Рука дуже болить?

Вона злегка ворухнула пальцями.

— Уже менше.

Він кивнув.

Потім трохи помовчав.

— Марічко...

Вона підняла очі.

— Що?

Андрій глибоко вдихнув.

— Я хотів ще раз попросити пробачення.

Марічка відразу відвела погляд.

Він це помітив.

І поспішно додав:

— Тільки не прошу тебе зараз нічого відповідати.

Дівчина повернулася.

Тепер уже здивовано.

Андрій стояв перед нею, трохи нахиливши голову.

— Я справді повівся погано. І в клубі, і потім у школі.

Марічка мовчала.

Він продовжив:

— Ти казала, що я вирішую за тебе. А я тоді розсердився, бо не хотів цього чути.

Він на мить замовк.

— Але ти мала рацію.

Марічка дивилася на нього.

— Андрію...

Він похитав головою.

— Почекай. Я хочу договорити.

Вона насторожилася.

А він сам помітив, як прозвучали його слова, й гірко всміхнувся.

— Бачиш? Знову починаю командувати.

Марічка мимоволі всміхнулася.

Зовсім трохи.

— Говори.

Андрій опустив очі.

— Я ревнував тебе до Сергія. Дуже. І не хотів, щоб ти з ним танцювала.

— Я знаю.

— Але це не давало мені права робити те, що я зробив.

Вона мовчала.

— А в школі... Сашко почав сміятися. І мені стало соромно перед хлопцями.

Марічка насупилася.

— Соромно чого?

Андрій важко зітхнув.

— Що вони подумають, ніби ти мене покинула. Що я якийсь дурень, який усе літо за тобою ходив, а тепер ти навіть не розмовляєш зі мною.

Він подивився їй у вічі.

— Хотів показати, що між нами все було по-справжньому.

Марічка тихо запитала:

— А хіба це треба комусь доводити?

Андрій похитав головою.

— Не треба.

Він трохи помовчав.

— Тепер знаю.

Марічка відійшла на кілька кроків.

Зупинилася біля мокрої шкільної огорожі.

За нею виднівся порожній спортивний майданчик.

Там, де навесні хлопці грали у футбол, тепер лежали калюжі.

Дівчина довго дивилася на них.

Потім повернулася.

— Андрію, я ж не серджуся через те, що ти комусь сказав, ніби ми гуляємо.

Він підняв голову.

— А через що?

Вона уважно подивилася на нього.

— Через те, що ти пообіцяв не розповідати про наш поцілунок.

Він мовчав.

— Я тобі тоді повірила. Мені було так добре того вечора, що хотілося залишити його тільки нашим.

Марічка опустила очі.

— А потім я почула, що хлопці сміялися. І мені здалося, ніби вони теж були там, у сторожці. Наче бачили все.

Андрій відчув, як у нього стискається горло.

Бо тепер нарешті зрозумів те, чого не міг збагнути раніше.

Марічка не соромилася його.

Вона хотіла зберегти щось дуже ніжне.

Те, що народилося між ними й поки не потребувало жодних свідків.

А він дозволив чужим людям зробити з цього розвагу.

— Я знаю, що не можна повернути сказане, — тихо промовив Андрій.

Марічка кивнула.

— Не можна.

Він подивився на неї.

— Але я більше не говоритиму про тебе так, щоб потім самому було соромно.

Вона довго мовчала.

Потім сказала:

— Мені хочеться тобі вірити.

Ці слова дали йому на мить надію.

Але Марічка додала:

— Тільки я поки не можу так, як раніше.

Андрій опустив очі.

— Розумію.

І цього разу справді розумів.

Дощ над шкільним подвір'ям трохи посилився.

Вода шурхотіла по каштановому листю, збиралася в заглибинах між плитами й стікала тонкими струмками до воріт.

Марічка підняла обличчя.

Кілька крапель упали їй на щоку.

Вона усміхнулася.

— Знову дощ.

Андрій глянув на небо.

— Вересень.

— А в серпні теж дощ був.

Він повернувся до неї.

Марічка дивилася на нього.

У її очах на мить з'явилося щось дуже знайоме.

Те, що Андрій бачив під час першого танцю.

На піщаному березі.

У лісовій сторожці.

Він тихо сказав:

— Пам'ятаю.

Вона опустила голову.

— Я теж.

І раптом обоє замовкли.

Бо згадали одне й те саме.

Андрій стояв за пів кроку від Марічки.

Її волосся трохи намокло біля скронь.

На правій руці біліла пов'язка.

Він побачив, як дівчина обережно притискає її до грудей, щоб не намочити.

— Ходімо під навіс, — запропонував.

Марічка кивнула.

Вони пройшли до шкільного ґанку.

Там було сухіше.

Андрій поставив велосипед біля сходів.

Марічка сіла на нижню лавку під навісом.

Він залишився стояти.

Не знав, чи можна сісти поруч.

І вже збирався спертися на перила, коли почув:

— Андрію...

Він повернувся.

— Що?

Марічка дивилася на його руку.

Потім повільно простягнула свою здорову ліву долоню.

Не так упевнено, як колись біля купальського вогнища.

Не так весело, як на річці.

І зовсім не так, як під час їхніх літніх прогулянок.

Андрій на мить завмер.

Потім обережно взяв її за руку.

Марічка стиснула його пальці.

Слабко.

Ледь помітно.

Але сама.

І хлопець відчув, як у грудях стає тепло.

Він не сказав нічого.

Не всміхнувся переможно.

Не спробував обійняти її чи поцілувати.

Просто сів поруч.

І вони деякий час слухали дощ.

— Знаєш, — тихо сказала Марічка, — коли ти сьогодні підійшов до мене на полі, я спочатку навіть не хотіла показувати руку.

Андрій повернув голову.

— Чого?

Вона трохи помовчала.

— Бо сердилася.

— А потім?

Марічка глянула на білу пов'язку.

— А потім стало боляче.

Вона всміхнулася.

— І я згадала, що ти завжди знаєш, що робити, коли щось ламається.

Андрій засміявся.

— Але ж ти не зламалася.

Марічка подивилася на нього.

— Знаю.

Він трохи помовчав.

Потім обережно сказав:

— І я не знаю, як усе виправити.

Вона опустила очі.

— Мабуть, не все виправляється відразу.

Андрій кивнув.

— Мабуть.

Її пальці ще кілька секунд залишалися в його долоні.

Потім Марічка повільно вивільнила руку.

Він не затримував.

Ближче до вечора дощ ущух.

Із-за хмар виглянуло бліде сонце.

На шкільному подвір'ї заблищали калюжі, а мокрі каштанові листки стали темно-зеленими, майже чорними.

Марічка підвелася.

— Треба додому.

Андрій теж устав.

— Я проведу.

Вона трохи помовчала.

Потім відповіла:

— До роздоріжжя.

Він кивнув.

— Добре.

Вони рушили повз школу.

Андрій вів велосипед.

Марічка йшла поруч, обережно тримаючи праву руку.

Дорогою говорили небагато.

Про медпункт.

Про завтрашню перев'язку.

Про те, що Ганна Степанівна, мабуть, звільнить Марічку від роботи на полі, поки рука не загоїться.

І про Петра, який уже встиг заявити, що особисто перевірить усі ящики, щоб ніхто більше не порізався.

Марічка навіть засміялася.

— Уявляю, як він перевірятиме.

Андрій усміхнувся.

— Спочатку один поламає, щоб переконатися, що міцний.

— А потім скаже, що не винен.

— Звичайно.

Вони обоє засміялися.

І ненадовго між ними знову стало легко.

На роздоріжжі Марічка зупинилася.

Праворуч дорога вела до бабусиної хати.

Ліворуч — до двору Ковалів.

Саме тут вони стільки разів прощалися влітку.

І майже завжди Андрій знаходив привід пройти з нею ще трохи.

Колись Марічка навіть жартувала, що він так і до її хати переселиться.

Тепер вони стояли поруч.

І не знали, що робити з тишею.

— Ну все, — сказала дівчина.

Андрій кивнув.

— Ага.

Вона поправила ремінець сумки.

Потім подивилася на нього.

— Дякую ще раз.

Він похитав головою.

— Не треба дякувати.

Марічка ледь усміхнулася.

— Чого?

Андрій трохи подумав.

— Бо я просто хотів допомогти.

Вона дивилася на нього кілька секунд.

Потім тихо відповіла:

— Знаю.

Він уже хотів сказати, що прийде завтра.

Але стримався.

Не знав, чи Марічка цього хоче.

І вперше за довгий час не став вирішувати замість неї.

Вона помітила його вагання.

— Андрію...

— Що?

Марічка опустила очі.

Потім підняла.

— Ми ще не помирилися.

Він кивнув.

— Знаю.

— І я не хочу, щоб ти подумав, ніби через сьогодні все минуло.

— Не подумаю.

Вона трохи помовчала.

— Але мені було добре, що ти поруч.

Андрій відчув, як щось боляче й тепло ворухнулося в грудях.

Він тихо відповів:

— Мені теж.

Марічка усміхнулася.

Сумно, але щиро.

Потім повернулася й пішла дорогою до бабусиної хати.

Андрій залишився стояти біля велосипеда.

Цього разу не відчував ні злості, ні образи.

Тільки втому.

І дивну вдячність за те, що вона хоча б дозволила провести себе до роздоріжжя.

Удома Марічку зустріла баба Катерина.

Побачивши перев'язану руку, стара так стривожилася, що ледь не випустила миску з яблуками.

— Господи, дитино! Що сталося?!

— Та нічого страшного, бабусю. Порізалася на картоплі.

Баба Катерина взяла її за лікоть.

— Покажи.

Марічка обережно підняла руку.

— У медпункті вже перев'язали.

Стара уважно роздивилася пов'язку.

— А хто тебе туди водив?

Дівчина трохи помовчала.

— Андрій.

Баба Катерина підняла очі.

— Андрій?

— Ага. На велосипеді відвіз.

Стара повільно кивнула.

Нічого не сказала.

Лише провела онуку до кухні й поставила перед нею кухоль теплого чаю.

Марічка сіла.

Зробила кілька ковтків.

Потім тихо промовила:

— Бабусю...

— Що, дитино?

Вона подивилася на свою пов'язку.

— А можна людину любити й водночас на неї сердитися?

Баба Катерина всміхнулася.

— Ще й як можна.

Марічка підняла очі.

— Справді?

— Звичайно.

Стара сіла навпроти.

— Якби люди переставали любити одне одного після кожної сварки, то на світі давно ніхто ні з ким не жив би.

Дівчина сумно всміхнулася.

— А якщо людина зробила тобі боляче?

Баба Катерина трохи помовчала.

— Тоді треба дивитися, чи вона зрозуміла, що зробила.

Марічка опустила очі.

— А якщо зрозуміла?

— То це тільки початок.

Стара взяла яблуко.

Повільно почала чистити.

— Зрозуміти помилку мало. Треба ще навчитися її не повторювати.

Марічка дивилася на бабусині руки.

Старі.

Зморшкуваті.

Спокійні.

І раптом подумала про Андрія.

Про те, як сьогодні він не став сваритися із Сашком.

Як запитав, чи хоче вона їхати до медпункту.

Як вислухав її під каштаном, не перебиваючи.

І як відпустив її руку, коли вона сама захотіла.

Це були дрібниці.

Але саме з них, мабуть, і починалося те, чого вона від нього чекала.

Андрій повернувся додому вже надвечір.

Поставив велосипед біля сараю.

Зняв мокру сорочку.

І довго відмивав руки від польової землі.

Батько вийшов із майстерні.

— Де пропадав?

— Марічку до медпункту возив.

Чоловік насторожився.

— Щось серйозне?

— Руку порізала.

— Сильно?

— Перев'язали. Завтра ще покажеться.

Батько кивнув.

— Добре, що відвіз.

Потім глянув на сина уважніше.

— А чого такий задуманий?

Андрій знизав плечима.

— Та так.

Батько всміхнувся.

— Знову те саме «та так».

Він присів на лавку.

Поклав поруч ключ, яким щойно працював.

— Слухай, сину. Я не знаю, що у вас там із Марічкою сталося. Але бачу, що ти останнім часом сам не свій.

Андрій мовчав.

Батько продовжив:

— Тільки пам'ятай одну річ. Коли людина на тебе образилася, то не завжди можна все виправити одним хорошим учинком.

Хлопець підняв голову.

— А чим?

Чоловік трохи подумав.

— Часом.

Андрій насупився.

— І все?

Батько похитав головою.

— Ні. Ще тим, як поводитимешся далі.

Він підвівся.

Підібрав ключ.

— От уяви, що я тобі віддав двигун на ремонт. А ти одну гайку не дотягнув.

Андрій здивувався.

— До чого тут двигун?

— Почекай. Двигун попрацював, гайка відкрутилася, щось зламалося. Ти мені кажеш: «Тату, я більше так не буду».

— Ну?

— А я тобі одразу другий двигун дам?

Андрій замислився.

— Ні.

— А чого?

— Бо спочатку треба переконатися, що я навчився.

Батько кивнув.

— Отож.

І повернувся до майстерні.

Андрій залишився стояти.

Він звик, що батькові повчання завжди починаються з тракторів і закінчуються чимось зовсім іншим.

Але цього разу приклад виявився настільки зрозумілим, що сперечатися не було про що.

Пізніше Андрій зайшов до своєї кімнати.

На столі лежав дідовий альбом.

Він уже кілька днів не відкривав його.

Стара світлина Ганни, Данила та Івана все ще зберігалася між пожовклими сторінками.

Поруч лежав лист без підпису.

Андрій сів.

Дістав світлину.

Подивився на три молоді обличчя.

На Ганну, яка стояла посередині.

На Данила.

На діда.

І раптом подумав, що колись вони теж, мабуть, були впевнені: найскладніше в коханні — це знайти людину, яка відповість тобі взаємністю.

А потім виявилося, що цього замало.

Потрібна довіра.

Потрібна сміливість говорити правду.

І вміння не дозволяти чужим словам вирішувати за тебе.

Андрій узяв лист.

Перечитав знайомий рядок:

«Якщо тобі скажуть, що я поїхав, не вір».

Він повільно провів пальцем по краю паперу.

Раніше йому здавалося, що ця історія має одного винного.

Когось, хто навмисне розлучив Ганну з Данилом.

Тепер він уже не був таким певним.

Можливо, все почалося з маленьких помилок.

Із невисловлених слів.

Із чиєїсь гордості.

Із чужого сміху.

А потім стало надто пізно щось виправляти.

Андрій обережно поклав лист назад.

Він не знав, що саме сталося біля Солодкої понад сорок років тому.

Але дедалі більше розумів, чому ця історія так непокоїть його зараз.

Бо в ній була небезпека, яку він уже встиг побачити у власному житті.

Увечері знову пішов дощ.

Тихий, рівний, без грому.

Він шелестів по дахах, стікав із листя й залишав на дорогах довгі темні смуги.

Марічка сиділа біля вікна.

На столі лежали підручники.

Праву руку доводилося берегти, тому писати було незручно. Вона спробувала зробити кілька записів

лівою, подивилася на криві літери й тихенько засміялася.

Потім відклала олівець.

Довго дивилася на пов'язку.

Згадала медпункт.

Софію Михайлівну.

І те, як під час обробки рани простягнула Андрієві здорову руку.

Вона зробила це не подумавши.

Просто захотіла.

І він одразу взяв її долоню.

Без запитань.

Без жартів.

Без спроби використати цю хвилину для примирення.

Марічка торкнулася лівою рукою краю пов'язки.

Їй досі було боляче згадувати почуте від Галини.

Досі неприємно було бачити Сашків усміх.

Досі залишалося відчуття, що Андрій порушив щось дуже важливе між ними.

Але сьогодні вона побачила й іншого Андрія.

Того, який умів зупинитися.

Вислухати.

Почекати.

І не вимагати нічого натомість.

Вона підвелася.

Підійшла до вікна.

За мокрим садом темніла дорога.

Колись вони ходили нею щовечора.

І Марічка раптом зрозуміла, що дуже сумує за тими прогулянками.

За розмовами.

За Андрієвим сміхом.

За тим, як він знаходив будь-який привід затриматися біля хвіртки ще на кілька хвилин.

Вона сумувала.

Але ще не була готова сказати йому про це.

Наступного ранку Ганна Степанівна звільнила Марічку від польових робіт до одужання.

Дівчина залишилася в школі допомагати бібліотекарці перебирати підручники.

Перед виходом на поле Андрій зайшов до класу за забутою курткою.

Побачив Марічку біля вікна.

Вона сиділа над списком книжок, тримаючи ручку лівою рукою.

Писала повільно.

Із помітним зусиллям.

Андрій зупинився.

— Привіт.

Марічка підняла очі.

— Привіт.

Він показав на пов'язку.

— Як рука?

— Краще.

— На перев'язку ходила?

— Ходила.

Він кивнув.

Потім глянув на список.

— Важко писати?

Марічка всміхнулася.

— Трохи.

Андрій помовчав.

— Може, допомогти?

Вона подивилася на нього.

Колись він узяв би ручку без дозволу й почав би писати сам, упевнений, що робить якнайкраще.

А тепер просто стояв.

Чекав відповіді.

Марічка трохи подумала.

Потім сказала:

— Ні, дякую. Я сама.

Андрій кивнув.

— Добре.

Він узяв куртку.

Підійшов до дверей.

І вже збирався вийти, коли почув:

— Андрію...

Обернувся.

Марічка дивилася на нього.

— Тільки...

Вона замовкла.

Він чекав.

Дівчина трохи всміхнулася.

— Не забудь рукавиці на полі.

Андрій завмер.

Потім усміхнувся.

— Не забуду.

І вийшов.

Над шкільним подвір'ям знову збиралися хмари.

На мокрому каштані жовтіло дедалі більше листя.

Під ногами учнів хлюпали калюжі.

Десь у коридорі Петро вже голосно сперечався з Володькою, а Ганна Степанівна кликала клас шикуватися біля воріт.

Андрій вийшов надвір.

Зупинився під старим деревом.

Потім мимоволі озирнувся на вікно другого поверху.

Марічка ще сиділа там.

Перед нею лежав список підручників.

Вона щось писала лівою рукою.

Та коли Андрій підняв голову, дівчина раптом теж глянула у вікно.

Їхні погляди зустрілися.

На цей раз вона не відвернулася одразу.

Лише трохи всміхнулася.

Андрій відповів такою самою усмішкою.

Потім Петро гукнув його від воріт:

— Ковалю! Ти там коріння пустив?!

Хлопець обернувся.

— Іду!

Підхопив сумку.

І побіг до товаришів.

А Марічка ще кілька секунд дивилася йому вслід.

Потім повернулася до списку.

Рука боліла.

Писати було незручно.

Попереду залишалося багато складних розмов.

І вона добре знала, що однієї поїздки до медпункту замало, аби знову довіряти так, як колись.

Але тепер у пам'яті поруч із чужим сміхом з'явився інший спогад.

Андріїва рука.

Тепла, міцна.

І те, як він сидів біля неї в медпункті, нічого не вимагаючи.

Марічка опустила очі на свою перев'язану долоню.

Потім подивилася на ліву — ту саму, яку вчора сама простягнула Андрієві.

Пальці були зовсім звичайні.

Тонкі.

Трохи забруднені чорнилом після незграбного письма.

Вона повільно розтиснула долоню.

І тихенько всміхнулася.

За вікном почався дощ.

Вересень ще тільки набирав сили.

А між ними, попри всі образи, залишалося щось таке, чого не змогли знищити ні ревнощі, ні гордість, ні чужі плітки.

Але чи зможуть вони це зберегти — залежало вже не від випадку, не від дощу й не від чиїхось добрих намірів.

Попереду їм ще доведеться навчитися найскладнішого.

Не просто кохати.

А довіряти.

Розділ 15. Старий дуб пам’ятає

Старий дуб за млином стояв стільки, скільки пам'ятали себе найстаріші жителі Вербичів.

Його стовбур був такий широкий, що троє хлопців, узявшись за руки, ледве могли обхопити дерево. Кора давно потріскалася глибокими борознами, нижні гілки всохли, а на одній із них щовесни влаштовували гніздо сороки.

Під дубом колись проходила дорога до млина. Нею везли зерно, поверталися з поля, водили коней до водопою. Потім проклали нову дорогу, млин перестав працювати, а стару стежку поступово забрала трава.

Тепер біля дуба росли високі будяки, кропива й здичавілі кущі смородини. За ними ховалася маленька дерев'яна хата з проваленим ґанком.

Колись тут мешкала родина Березів.

Але Андрій дізнався про це лише одного вересневого четверга.

Того ранку в школі пахло мокрими пальтами й крейдою.

Уночі знову пройшов дощ. На подвір'ї стояли калюжі, з каштанів падало жовте листя, а в коридорах було прохолодно, хоча вікна давно зачинили.

Марічка вже повернулася до звичайних уроків. Пов'язку з правої руки зняли, залишивши тільки невелику світлу смужку на долоні, яка ще боліла, якщо сильно натиснути.

Андрій помічав, як вона іноді обережно розминає пальці під партою.

Йому хотілося запитати, чи все добре.

Але вони й досі розмовляли мало.

Після поїздки до медпункту між ними з'явилося дещо схоже на перемир'я. Марічка вже не відверталася щоразу, коли він проходив повз. Могла відповісти на запитання, іноді навіть усміхнутися.

Проте сама до нього не підходила.

І Андрій не квапив її.

Він лише дедалі частіше ловив себе на думці, що сумує за нею навіть тоді, коли вона сидить у тому самому класі.

На великій перерві його знайшов Петро.

— Ковалю, ходімо.

— Куди?

— Є одна справа.

— Яка?

— Поки не знаю, чи цікава.

Андрій відірвався від зошита.

— То навіщо кличеш?

Петро озирнувся.

— Бо вона про твою Ганну.

Андрій одразу закрив зошит.

Друг задоволено всміхнувся.

— От тепер бачу, що цікава.

Вони вийшли на сходи, де майже нікого не було.

Петро сперся на поручні.

— Учора з дідом Якимом говорив.

— І що?

— Питав про стару криницю.

Андрій насторожився.

— Ти ж обіцяв не розпатякувати.

— Я й не розпатякую. Дід Яким сам спитав, чого ми з тобою влітку біля старої лісової дороги крутилися.

— А він звідки знає?

Петро знизав плечима.

— Дідові вісімдесят років. Він усе знає. Навіть те, чого ще не сталося.

Андрій нетерпляче махнув рукою.

— Далі.

— Я запитав, чи пам'ятає він Данила Березу.

— І?

— Пам'ятає. Каже, вони колись на одному млині працювали.

Андрій підійшов ближче.

— Де той Данило потім подівся?

— Не сказав. Тільки обличчя в нього таке стало... Наче я не про людину запитав, а стару рану зачепив.

Петро на мить замовк.

Потім продовжив:

— Але ще він сказав, що Березина хата досі стоїть.

— Де?

— За млином. Під великим дубом.

Андрій замислився.

Він добре знав те місце. У дитинстві хлопці бігали там по горіхи й шукали старі залізяки біля млинової будівлі.

Хату пам'ятав.

Тільки ніколи не цікавився, кому вона належала.

— Там же ніхто не живе.

— Давно вже, — погодився Петро. — Після смерті Данилової матері хату зачинили. Родичі виїхали. Дід Яким іноді поглядає, щоб зовсім не розвалилася.

— А в хаті щось залишилося?

Петро хитро всміхнувся.

— Оце й треба подивитися.

Андрій недовірливо примружився.

— Тільки не кажи, що знову збираєшся шукати скарби.

— Чого це знову? Ми ж жодного ще не знайшли.

Андрій засміявся.

— Квітка папороті тобі мало?

— То була наукова експедиція, — поважно відповів Петро.

Пролунав дзвоник.

Хлопці рушили до класу.

Але Андрій уже не міг зосередитися на наступному уроці.

У голові крутилася одна думка.

Данилова хата досі стоїть.

Після школи вони вирушили до діда Якима.

Старий мешкав неподалік млина, в охайній хатині з низькими вікнами. На подвір'ї сушилося яблуко, біля сараю стояв віз без коліс, а під навісом висіли старі столярні інструменти.

Дід Яким сидів на лавці й лагодив держак лопати.

Побачивши хлопців, відклав рубанок.

— А, дослідники прийшли.

Петро гордо кивнув.

— Прийшли.

— Знову про папороть питатимете?

— Ні, діду. Тепер про історію.

Старий усміхнувся в сиві вуса.

— Історія, хлопці, теж штука небезпечна. Як почнеш копати, не завжди знаєш, на що натрапиш.

Андрій сів на край лавки.

— Діду Якиме, Петро казав, що ви Данила Березу знали.

Старий перестав усміхатися.

— Знав.

— А добрий він був чоловік?

Яким подивився на хлопця.

— Добрий майстер. І людина непогана.

— А чого з села поїхав?

Старий повільно провів долонею по держаку лопати.

— Такі часи були.

— Які?

— Неспокійні.

Він подивився кудись за тин, у бік давно закритого млина.

— Люди тоді й за меншу біду зривалися з місця. А іноді не самі вирішували, куди їм їхати.

Андрій хотів запитати ще.

Але Яким підвів руку.

— Не все пам'ятаю, хлопче. Та й не люблю про ті роки говорити. Багато людей тоді лиха скуштували.

Петро нетерпляче переступив із ноги на ногу.

— Діду, а Березину хату можна подивитися?

Старий здивовано підняв брови.

— Нащо?

— Може, там якісь старі папери залишилися.

Яким мовчав довго.

Потім запитав:

— Це все через Ганну Яворську?

Андрій кивнув.

Старий подивився на нього ще уважніше.

— Ти Іванів онук, еге ж?

— Так.

— Очі його маєш.

Яким зітхнув.

— Іван добрий був чоловік. Слова свого берегти вмів.

Андрій одразу згадав пожовклий лист, що так і залишився в дідовій скрині.

Йому хотілося розповісти про знахідку.

Але щось стримало.

— То можна глянути хату? — запитав він.

Старий підвівся.

— Ключ у мене. Родичі залишили, щоб я наглядав. Тільки нічого не ламайте й не виносьте без мого відома. Якщо знайдете папери — покажете.

Хлопці переглянулися.

Петро вже відкрив рота, щоб щось вигукнути.

Та дід Яким суворо додав:

— І не лізьте на горище. Балки там гнилі.

— Добре, — швидко відповів Андрій.

Старий дістав із кишені зв'язку ключів.

Вибрав один, довгий, темний від часу.

І простягнув Андрієві.

— Замкнете, принесете назад.

До старого дуба вони дісталися за двадцять хвилин.

Дорога була розмита після дощу. Велосипеди довелося залишити біля млина й далі йти пішки.

Петро першим побачив хату.

— Ось вона!

Андрій зупинився.

Будинок справді стояв під дубом, майже схований у кущах.

Дерев'яні стіни потемніли, частина віконниць відпала, але дах на диво ще тримався. На ґанку зеленів мох. Біля дверей лежала стара поламана лопата.

Колись тут, мабуть, було затишно.

Андрій спробував уявити подвір'я сорок років тому.

Чисто підметена стежка.

Дрова під навісом.

Данило, який виходить із хати з інструментами.

Його мати, що порається біля печі.

І Ганна, яка, можливо, потай приходила сюди, коли батько не бачив.

Петро тим часом розглядав дуб.

— Оце дерево!

Він приклав долоню до кори.

— Тут, мабуть, ще наші прадіди сиділи.

Андрій підійшов ближче.

На стовбурі, на висоті людських грудей, виднілося кілька старих зарубок.

Більшість майже затягнула кора.

Але два знаки ще можна було розібрати.

Літера Д.

І нижче — маленька, нерівна Г.

Петро примружився.

— Думаєш, вони?

Андрій провів пальцями по шорсткій корі.

— Хтозна.

— Може, Данило й Ганна.

— А може, дід Гнат і його коза, — відповів Андрій.

Петро пирхнув.

Та обидва ще трохи постояли під деревом.

Бо навіть якщо ці літери залишили зовсім інші люди, дуб усе одно пам'ятав те, чого вже не могли розповісти його колишні сусіди.

Замок піддався не відразу.

Андрій обережно покрутив ключ.

Підняв двері за ручку, щоб не перекошувалися.

Нарешті всередині щось клацнуло.

Двері повільно відчинилися.

У ніс ударив запах старого дерева, пилу й давно згаслої печі.

Петро зазирнув через плече друга.

— Темно.

— То відчини віконницю.

— А якщо там миші?

Андрій обернувся.

— Ти ж скарбів не боїшся.

— Скарбів ні. А миші можуть документи погризти.

Андрій засміявся.

Він обережно відчинив віконницю.

До кімнати проникло сірувате денне світло.

Хата виявилася невеликою.

Одна кімната, піч, стіл, лавка біля вікна й стара шафа без дверцят.

На стіні висів порожній дерев'яний каркас від годинника.

У кутку стояла скриня.

Петро відразу кинувся до неї.

— О!

— Не поспішай.

— А що?

— Дивись, куди ступаєш. Підлога стара.

Петро присів біля скрині.

Підняв кришку.

Усередині лежали зотлілі клапті полотна, старий чоловічий піджак і кілька пошкоджених книжок.

Вони перебирали речі обережно.

Знайшли дерев'яну ложку.

Пару дитячих черевиків.

Коробку з ґудзиками.

І пожовклу шкільну грамоту, на якій уже ледве можна було прочитати прізвище.

Але нічого про Ганну.

— Може, на горищі? — запропонував Петро.

Андрій похитав головою.

— Дід Яким заборонив.

— Та ми тільки подивимося...

— Петре.

Той зітхнув.

— Добре, добре.

Він підвівся.

Подивився навколо.

— А знаєш, дивно якось.

— Що?

— Люди тут жили. Їли, спали, сварилися. А тепер он усе пилом припало.

Андрій озирнувся.

Справді.

Ще недавно йому здавалося, що історія Ганни й Данила — це щось далеке, майже казкове.

Тепер він стояв у хаті, де колись жив один із них.

Бачив стару піч.

Лавку.

Вікно, крізь яке Данило, мабуть, дивився на дорогу.

І раптом відчув, наскільки коротким буває людське життя.

Петро підійшов до печі.

— Дивися, тут ніша.

У стіні, збоку від припічка, був невеликий заглиблений отвір, прикритий почорнілою дощечкою.

Такі ніші в старих хатах використовували для сірників, солі або дрібних речей.

Андрій присів.

Обережно відсунув дощечку.

Усередині щось блиснуло.

— Ліхтарик дай.

Петро простягнув йому невеликий кишеньковий ліхтар.

Промінь освітив стару жерстяну коробку.

Колись у таких продавали печиво.

Тепер її кришка взялася іржею, а один кут був погнутий.

Андрій витягнув коробку.

Поставив на стіл.

Петро нахилився над нею.

— Ну що?

— Зараз побачимо.

Кришка відкрилася з неприємним скрипом.

Усередині лежав згорток, перев'язаний потемнілою від часу тасьмою.

Петро присвиснув.

— Оце вже цікавіше.

Андрій обережно зняв тасьму.

Під нею виявилися кілька листів, два конверти й вирізки зі старих газет.

Папір пожовтів.

На деяких аркушах проступили темні плями.

Але більшість написів збереглася.

Петро взяв верхню газетну вирізку.

Підніс ближче до вікна.

— Ти тільки глянь...

Андрій нахилився.

Угорі ще можна було розібрати назву районної газети й дату.

Вересень 1947 року.

Під нею стояв невеликий заголовок:

«Зникнення жительки Вербичів»

Андрій відчув, як у нього пришвидшився пульс.

Він почав читати вголос.

У короткому повідомленні йшлося про молоду жінку Ганну Яворську, яка наприкінці серпня пішла з дому й не повернулася. Родичі звернулися по допомогу до сільради. Пошуки в лісі та біля річки результатів не дали.

Останні рядки Андрій прочитав двічі.

«За припущеннями односельців, нещасний випадок міг статися поблизу старої криниці. Достовірних відомостей про місцеперебування зниклої поки немає».

Петро задумливо почухав потилицю.

— То її й справді шукали.

— Шукали, — погодився Андрій.

— А знайшли?

Хлопець показав на останнє речення.

— Тут написано, що ні.

Петро взяв другу вирізку.

Вона була з іншого випуску тієї самої газети.

Датована жовтнем.

У ній ішлося про небезпечний стан покинутих колодязів і необхідність їх закривати. Серед прикладів згадувалася криниця поблизу Вербичів, де раніше шукали зниклу дівчину.

Жодного слова про знайдене тіло.

Жодного підтвердження смерті.

Андрій повільно поклав вирізки поруч.

— Дивно.

— Що?

— Баба Орися казала, що Ганну не знайшли. А в селі з часом почали говорити, ніби вона загинула.

Петро кивнув.

— Може, самі вигадали.

— Може.

Андрій подивився на конверти.

— Але тоді чому все це зберігала Данилова мати?

Перший конверт був без марки.

На ньому старим почерком значилося:

«Для Марфи Берези».

Андрій обережно вийняв аркуш.

Лист написали від руки. Великі літери трохи нахилялися вправо, деякі слова було важко розібрати.

Він почав читати.

«Тітко Марфо!

Якщо Данило повернеться, скажіть йому, що я не зреклася його. Я не могла залишитися вдома після того, що сталося.

Мені допомогли вибратися. Зараз я далеко від Вербичів.

Прошу Вас, нікому не кажіть, що маєте цього листа. Особливо тим, хто приходив до Вас із сільради.

Я ще напишу, коли знатиму, що тут безпечно.

Не сердьтеся на мене за мовчання.

Ганна».

Андрій замовк.

Петро кілька секунд дивився на нього.

Потім повільно сів на лавку.

— Зачекай...

Він простягнув руку.

— Дай сюди.

Прочитав сам.

Іще раз.

Потім підняв голову.

— Ковалю...

Андрій мовчав.

Петро дивився на лист, не вірячи власним очам.

— То вона жива була!

Андрій повільно кивнув.

— Коли писала — була.

— І з села поїхала!

— Так виходить.

У хаті запала тиша.

За вікном зашелестіло дубове листя.

Десь на старому млині застукала незакріплена бляха.

Андрій відчув, що тільки-но доторкнувся до чогось значно важливішого за всі перекази про голоси в лісі.

Він тримав у руках лист людини, яку десятиліттями вважали загиблою.

Другий конверт був заклеєний, але його колись обережно розрізали ножем.

На ньому збереглася поштова марка.

І штемпель.

Андрій підніс конверт до вікна.

Дата була нечітка, але місяць і рік він зміг прочитати.

Жовтень 1947 року.

Місце відправлення — місто Львів.

Петро нахилився ближче.

— Зі Львова?

— Ага.

— Це ж Марічка туди вчитися хоче!

Андрій підняв очі.

Від згадки про неї щось боляче ворухнулося в грудях.

Він обережно дістав лист.

Той був коротший.

«Дорога тітко Марфо!

Я дісталася до міста й тепер маю роботу. Живу в людей, які погодилися допомогти. Тут мене ніхто не знає під батьковим прізвищем.

Здоров'я моє добре. Не хвилюйтеся.

Я досі не маю звістки від Данила. Якщо Ви щось знаєте, напишіть через ту саму людину, що передала Вам першого листа.

Я залишила Вербичі не з власної охоти. Але якби лишилася, мене б змусили зробити те, чого я ніколи не хотіла.

Прошу Вас берегти ці листи.

Ганна».

Нижче стояла приписка:

«Передайте Іванові, що я пам'ятаю його допомогу. Але нехай не шукає мене, поки все не вляжеться».

Андрій завмер.

Іван.

Його дід.

Він ще раз прочитав останній рядок.

Потім повільно сів поруч із Петром.

— Твій дід знав, — тихо сказав Петро.

Андрій дивився на лист.

— Виходить, знав, що вона виїхала.

— Але ж він нікому не розповідав?

— Не знаю.

Петро насупився.

— Чекай. Якщо Ганна була у Львові, чого ж усі казали, що вона потонула?

Андрій повільно перегорнув аркуш.

— От і я хочу зрозуміти.

Він знову взяв газетну вирізку.

Зникнення.

Пошуки.

Стара криниця.

Потім небезпечні колодязі.

А поруч — лист Ганни, написаний уже після того, як село почало вважати її мертвою.

Дві різні історії.

Одна — для всіх.

Друга — для кількох людей, які знали правду.

— Петре, — раптом сказав Андрій, — а ти пам'ятаєш той лист із дідової скрині?

— Який?

— Данилів. Той, що мав передати Ганні.

Петро похитав головою.

— Ти мені про нього розповідав, але не показував.

Андрій замислився.

У тому листі Данило просив не вірити чуткам про свій від'їзд.

Тепер Ганна писала, що сама залишила село, але не знала, де Данило.

Виходило, вони обоє намагалися знайти одне одного.

І обоє не мали звісток.

— Може, дід допоміг їй утекти, — припустив Петро.

Андрій подивився на приписку.

«Я пам'ятаю його допомогу».

— Може.

— То чого він ховав лист?

— Не знаю.

Петро трохи помовчав.

А тоді поставив запитання, яке раптом здалося Андрієві найважливішим:

— А що такого сталося, що вона мусила ховатися аж у Львові?

Вони переглянули решту паперів.

У коробці лежали ще два листи.

Один був від незнайомої людини до Марфи Берези. Йшлося про якусь роботу в майстерні, невиплачені гроші та можливість передати звістку через залізничника.

Другий виявився уривком листа без початку й кінця.

На звороті хтось написав олівцем лише кілька слів:

«Не вірити паперам зі сільради».

Почерк був інший.

Грубіший.

Андрій довго розглядав напис.

Не міг визначити, кому він належав.

Можливо, Данилові.

Можливо, дідові.

А може, зовсім іншій людині.

Петро тим часом знайшов невеликий складений аркуш.

Розгорнув.

— Тут ще щось.

То була вирізка з районної газети, надрукована через кілька місяців після зникнення Ганни.

Коротке повідомлення про кадрові зміни в сільраді.

Петро спочатку хотів відкласти його.

Але Андрій помітив на полях червоний олівцевий хрестик.

Точно такий самий, яким хтось позначив перший газетний матеріал.

— Дай глянути.

У повідомленні перелічували кілька прізвищ.

Андрій прочитав уголос:

— «Секретарем Вербичівської сільської ради призначено Степана Лозового...»

Він замовк.

Петро насупився.

— Лозового?

— Ага.

— Це ж наш дядько Степан із клубу?

Андрій задумався.

У Вербичах не було іншого Степана Лозового, якого він знав.

Завклубом, кремезний сивовусий чоловік, той самий, що розборонял його із Сергієм на останніх літніх танцях.

— Може, він, — тихо відповів Андрій.

Петро глянув на газету.

— А чого тоді хтось його прізвище позначив?

Андрій не знав.

Він обережно поклав вирізку до інших паперів.

Тепер у них було більше запитань, ніж відповідей.

Поки хлопці перебирали листи, надворі потемніло.

Осіннє сонце вже сховалося за верхівками дерев. У старій хаті стало холодніше, з кутків потягнуло сирістю.

Петро глянув у вікно.

— Треба йти.

Андрій кивнув.

Вони обережно склали папери назад у коробку.

Залишити її в сирій хаті вже не хотілося.

Але дід Яким наказав нічого не виносити без дозволу.

Тому хлопці вирішили спочатку показати знахідку йому.

Петро загорнув коробку в свою куртку.

Андрій замкнув двері.

Повернув ключ.

І зупинився на ґанку.

Перед ними стояв старий дуб.

Його важкі гілки погойдувалися від вечірнього вітру.

Зверху повільно опускався один жовтий листок.

Потім другий.

Андрій дивився на дерево й думав, що сорок років тому під ним, можливо, стояли Ганна та Данило.

Може, сперечалися.
Може, мирилися.
Може, мріяли про весілля.
А потім щось сталося.
І людина, яку любили, мусила втекти.
Залишити село.
Залишити рідних.
Залишити все, що знала з дитинства.
І найбільше його непокоїло те, що хтось у Вербичах, мабуть, знав справжню причину цієї втечі.
Увесь цей час.
Дід Яким зустрів їх на подвір'ї.
Побачив коробку.
І перестав усміхатися.
— Знайшли щось?
Андрій кивнув.
— Листи.
Він обережно розгорнув папери.
Показав конверт зі львівським штемпелем.
Потім — підпис Ганни.
Старий довго дивився.
Нарешті сів на лавку.
— От же ж...
Петро нахилився ближче.
— Ви знали, що вона виїхала?
Яким підняв голову.
Подивився на хлопців.
— Чув колись такі балачки.
— Але ж її всі мертвою вважали!
Старий повільно зітхнув.
— Не всі.
Андрій завмер.
— Хто ще знав?
Дід Яким довго мовчав.
Потім узяв лист у руки.
Провів пальцем по потемнілому краю.
— Марфа знала. Бачу тепер. Іван, мабуть, знав. Орися...

Він замовк.

Петро нетерпляче запитав:

— А хто ще?

Старий підняв очі.

— Ті, кому дуже треба було, щоб люди повірили в її смерть.

Усі троє замовкли.

Андрій відчув неприємний холодок.

— Ви про кого?

Яким повільно похитав головою.

— Не буду називати людей без певності.

— Але ж...

— Слухай, хлопче, — перебив старий. — У сорок сьомому році слово могло людину до біди довести. Особливо якщо його почув не той, кому треба.

Він подивився на листи.

— Марфа, певно, ховала їх, бо боялася. А потім померла. І всі забули про ту коробку.

Андрій запитав:

— Можна ми папери заберемо, щоб не пропали?

Яким трохи подумав.

Потім кивнув.

— Заберіть на час. Ви ж Іванові онук і Петрів хлопець, знаю ваші родини. Тільки бережіть. А як розберетеся — принесіть, щоб передати Березиним родичам.

Андрій обережно склав листи.

— Обов'язково.

Дід Яким ще трохи помовчав.

А коли хлопці вже збиралися йти, раптом сказав:

— І не ходіть до тієї криниці вночі.

Петро здивувався.

— Чому?

Старий глянув у бік лісу.

— Бо я останнім часом бачу там світло.

Андрій повільно повернувся.

— Яке світло?

— Наче хтось із ліхтарем ходить.

— Часто?

— Майже щоночі, коли пізно виходжу надвір. Із мого городу видно просвіт між деревами. Там, за Солодкою.

Петро недовірливо примружився.

— Може, лісник?

Яким похитав головою.

— Лісник давно тією стежкою не ходить. Там ґрунт розмиває, а криниця небезпечна.

— То хто?

— Не знаю.

Старий подивився на Андрія.

— Але дивна річ. Багато років там було тихо. А тепер хтось зачастив.

Андрій згадав жіночий голос.

Марічку.

Туман між соснами.

І хустку, яка з'явилася біля криниці наступного ранку.

— А людину ви бачили?

— Здалеку. Темна постать. Більше нічого не роздивився.

Він поправив кашкета.

— Спершу думав, що то хтось із молоді. Потім помітив, що ходить майже в одну й ту саму пору.

Петро раптом перестав жартувати.

— А що там робить?

Яким тихо відповів:

— Оце й мені цікаво.

Дорогою додому Петро був незвично мовчазний.

Він ніс коробку з листами під пахвою, обережно притримуючи її другою рукою.

Андрій ішов поруч.

Над селом уже займалися сутінки.

Із городів тягнуло димом від спаленого сухого бадилля, у садах пахли достиглі яблука, а з боку лісу насувалася прохолода.

— Ковалю, — раптом озвався Петро.

— Що?

— Ми ж тоді думали, що в лісі привид.

Андрій кивнув.

— Думали.

— А якщо то справді людина?

— Може бути.

Петро трохи помовчав.

— Тільки навіщо їй Марічку кликати?

Андрій не відповів.

Це запитання непокоїло його найбільше.

Якщо вночі біля Солодкої ходить жива людина, то вона може знати Маріччине ім'я.

Може знати, що дівчина цікавиться старою історією.

І може навмисне її лякати.

Але навіщо?

Щоб вона перестала розпитувати?

Щоб не ходила до лісу?

Чи, навпаки, щоб одного разу пішла за голосом?

Від останньої думки Андрієві стало холодно.

— Петре, — тихо сказав він.

— Що?

— Марічці про це треба розповісти.

Друг глянув на нього.

— А вона тебе вислухає?

Андрій трохи помовчав.

— Не знаю.

Петро зітхнув.

— То, може, я скажу Галині.

Андрій одразу зупинився.

— Ні.

— Чого?

— Бо потім Галина скаже Марічці, Марічка почує половину, а весь клас завтра говоритиме, що ми знайшли Ганну в коробці з печива.

Петро задумався.

Потім пирхнув.

— Справедливо.

І вони пішли далі.

Біля старого млина дорога розділялася.

Одна стежка вела до села.

Друга — через луг до соснового лісу.

Андрій уже збирався повернути додому, коли Петро раптом схопив його за лікоть.

— Дивись.

— Куди?

Друг показав за дерева.

Там, де між соснами починалася стара дорога до Солодкої, на мить спалахнув маленький жовтий вогник.

Він тремтів між стовбурами.

Потім зник.

Андрій зупинився.

Вони обидва завмерли.

За кілька секунд світло з'явилося знову.

Трохи лівіше.

Наче хтось повільно йшов лісом, несучи ліхтар.

Петро прошепотів:

— Бачиш?

— Бачу.

— То не дід Яким вигадав.

Андрій дивився на вогник.

Той раптом зупинився.

Наче людина, яка його несла, теж помітила щось попереду.

Потім світло згасло.

Ліс знову став темним.

— Може, підемо подивимося? — тихо запитав Петро.

Андрій похитав головою.

— Ні.

— Чого?

— Бо темно. І ми не знаємо, хто там.

Петро здивовано глянув на друга.

Ще навесні Андрій, напевно, першим кинувся б перевіряти.

Тепер же стояв і дивився на чорну смугу сосен.

Потім узяв у Петра коробку.

— Ходімо до села.

Вони рушили швидше.

Лише біля останніх хат Андрій озирнувся.

Між деревами вже не було жодного вогника.

Але йому чомусь здалося, що темний ліс дивиться їм услід.

Удома Андрій довго не міг заснути.

Розклав на столі знайдені листи.

Поруч поклав дідову світлину.

І його старий лист до Ганни, який так і залишився без підпису.

Тепер перед ним було кілька шматочків однієї історії.

Ганна кохала Данила.

Їхнім стосункам противилися.

Данило попереджав, що його можуть оголосити зниклим або таким, що виїхав.

Ганна раптом зникла із села.

Люди шукали її біля криниці.

А за кілька тижнів вона писала зі Львова, що жива.

І боялася, щоб про це дізналися певні люди.

Андрій підсунув ближче лампу.

Розгорнув останній лист.

Перечитав слова:

«Я залишила Вербичі не з власної охоти. Але якби лишилася, мене б змусили зробити те, чого я ніколи не хотіла».

Він довго дивився на них.

Потім повільно підняв очі на світлину.

Молода Ганна стояла між двома хлопцями й усміхалася.

Ще не знаючи, що невдовзі муситиме покинути свій дім.

А може, вже здогадуючись.

Андрій подивився на діда.

Той тримав у руці кепку й дивився просто в об'єктив.

«Перед тим, як усе почалося».

Напис на звороті світлини тепер здавався ще страшнішим.

Хлопець повільно закрив альбом.

У нього залишалося одне запитання, на яке жоден знайдений папір не давав відповіді.

Якщо Ганна справді врятувалася й покинула Вербичі, чому люди, які знали про це, дозволили всьому селу десятиліттями оплакувати її як загиблу?

І хто тепер, через сорок років, знову приходить до криниці?

Андрій погасив лампу.

У темряві ще довго було чути, як за вікном вітер ворушить яблуневе листя.

А біля старого дуба за млином стояла покинута хата.

Її двері знову були замкнені.

Віконниці зачинені.

І тільки дерево, яке пережило всіх колишніх господарів, шуміло над порожнім подвір'ям.

Воно бачило, як молодий Данило виходив із дому.

Як Ганна приходила до нього потай.

Як люди поспішали старою дорогою в тривожні післявоєнні роки.

А тепер під його гілками знову прозвучали їхні імена.

Через стільки літ.

Розділ 16. Таємниця баби Орисі

Марічка дізналася про листи наступного дня.

Андрій дочекався її після уроків біля бібліотеки.

Не перегороджував дороги, не кликав через увесь коридор. Просто стояв біля вікна зі старим альбомом у руках.

Коли Марічка вийшла, він обережно озвався:

— Можна тобі дещо показати?

Вона зупинилася.

— Що?

— Про Ганну.

Марічка відразу подивилася на альбом.

— Ти ще щось знайшов?

Андрій кивнув.

— Ми з Петром були в Даниловій хаті. Дід Яким дав ключ.

Дівчина здивувалася.

— У тій, що за старим млином?

— Так.

— І що там?

Андрій розгорнув альбом.

Між сторінками лежав аркуш із Ганниним почерком.

Він подав його Марічці.

Вона почала читати просто посеред коридору.

Спочатку швидко.

Потім повернулася на початок.

І прочитала ще раз.

Навколо проходили школярі, лунали голоси, хтось грюкнув дверима класу. Але Марічка вже нічого цього не помічала.

Нарешті підняла голову.

— Андрію...

Він мовчки чекав.

— Вона ж виїхала.

— Виїхала.

— І писала зі Львова?

— Там навіть поштовий штемпель залишився.

Марічка дивилася на лист, не вірячи власним очам.

Стільки разів вони говорили про зниклу Ганну.

Стільки разів уявляли її біля старої криниці.

І ось тепер виявилося, що вона жила далеко від Вербичів, ходила вулицями великого міста, працювала, писала листи.

Можливо, колись навіть проходила тими самими львівськими вуличками, які Марічка мріяла побачити.

Від цієї думки стало дивно.

Наче минуле раптом перестало бути минулим.

— Хто ще знає? — запитала вона.

— Петро. Дід Яким.

Марічка повернулася до Андрія.

— А баба Орися?

— Ще не говорили.

Дівчина подивилася на лист.

Потім рішуче склала його.

— Я піду до неї.

Андрій кивнув.

— Можу з тобою.

Марічка трохи помовчала.

— Ні. Я хочу сама.

Він відчув знайоме розчарування.

Але не сперечався.

— Добре.

Вона повернула йому лист.

Потім затримала руку на мить.

— Дякую, що показав.

Андрій усміхнувся.

— Я ж знав, що тобі це важливо.

Марічка подивилася на нього.

Щось м'яке промайнуло в її очах.

Та за мить вона вже сховала руки до кишень жакета.

— Я потім розповім, що дізнаюся.

Андрій кивнув.

І цього разу не став запитувати, коли саме.

До баби Орисі Марічка вирушила після обіду.

День був похмурий, але без дощу.

Над селом висіли важкі сірі хмари. У садах достигали пізні яблука, за городами чорніла зорана земля, а вздовж дороги жовтіли кущі бузини.

Вітер був уже осінній.

Він не приносив тієї приємної прохолоди, якої всі так чекали в липні. Тепер від нього хотілося щільніше застібнути жакет.

Марічка йшла швидко.

У голові постійно крутилися слова з листа:

«Я залишила Вербичі не з власної охоти».

Хто змусив Ганну тікати?

Чому вона не могла відкрито повідомити рідним, що жива?

І чого так боялася, що просила навіть Данилову матір мовчати?

Марічка пригадала першу розмову з Орисею.

Тоді стара говорила обережно.

Зупинялася на півслові.

І щоразу, коли мова заходила про останні дні Ганни, відводила очі.

Тепер Марічка була певна: Орися знає більше.

Значно більше.

І цього разу дівчина не збиралася задовольнятися натяками.

Баба Орися сиділа на ґанку.

Перед нею стояла велика миска з пізніми сливами. Стара розрізала плоди, виймала кісточки й складала половинки на дерев'яне решето.

Побачивши Марічку, всміхнулася.

— А, дитино. Заходь.

— Добрий день.

— Доброго здоров'я. Чого сама?

— Поговорити хочу.

Орися підняла очі.

Помітила вираз її обличчя.

І повільно відклала ножа.

— Про Ганну?

Марічка кивнула.

Стара важко зітхнула.

— Знову.

— Так.

— Я ж вам уже розповідала, що знала.

— Не все.

Орися мовчала.

Марічка підійшла ближче.

— Ми знайшли листи.

Стара завмерла.

Її рука залишилася над мискою.

— Які листи?

— Ганнині. До Марфи Берези.

Орися повільно опустила руку.

— Де?

— У старій хаті за млином.

Стара дивилася на Марічку кілька секунд.

Потім ледь чутно промовила:

— Отже, Марфа таки зберегла...

Марічка відчула, як у неї швидше забилося серце.

— Ви знали про них?

Орися не відповіла.

— Бабо Орисю, — наполягала дівчина, — Ганна була жива після зникнення. Вона писала зі Львова. Чому ви нам цього не сказали?

Стара підвелася.

Взяла миску.

— Заходь до хати.

— Ви розповісте?

Орися зупинилася на порозі.

Повернула голову.

— Коли вже стільки знайшли, то, мабуть, доведеться.

У хаті було тепло.

На печі сушилися яблука. Під сволоком висіли пучки трав, а на столі стояв глиняний глечик із водою.

Марічка сіла біля вікна.

Орися довго поралася біля печі, хоча, здавалося, нічого особливого там робити не треба було.

Нарешті поставила на стіл два кухлі.

Налила води.

Сіла навпроти.

— Ти знаєш, Марічко, скільки мені років?

Дівчина здивувалася.

— Ні.

— А я вже й сама часом забуваю.

Стара сумно всміхнулася.

— Коли людина доживає до моїх літ, їй починає здаватися, що все погане давно залишилося позаду. Наче воно сталося не з нею, а з кимось іншим.

Вона подивилася на власні руки.

Сухі.

Зморшкуваті.

З темними плямами на шкірі.

— А потім приходить молода дівчина й питає про ту, яку ти колись проводжала лісом. І раптом усе знову перед очима.

Марічка завмерла.

— Ви її проводжали?

Орися повільно кивнула.

— Так, дитино.

Стара підняла очі.

— Я допомогла Ганні втекти з Вербичів.

Марічка не відразу знайшла слова.

Вона чекала зізнання.

Підозрювала, що Орися щось приховує.

Але почути це прямо виявилося зовсім іншим.

— То ви знали, що вона жива?

— Знала, що виїхала. Потім отримала звістку, що дісталася до Львова.

— І нікому не розповіли?

Стара опустила голову.

— Майже нікому.

Марічка відчула, як усередині піднімається обурення.

— Але ж її шукали! Люди думали, що вона загинула!

— Знаю.

— Її батьки...

Орися різко підняла очі.

— Її батьки, Марічко, не були такими безпорадними, як ти собі уявляєш.

Дівчина замовкла.

Стара довго дивилася у вікно.

Потім тихо сказала:

— Ганна втекла не від криниці. Не від лісу. І навіть не від села.

Вона повернулася до Марічки.

— Вона втекла від людей, які вирішили розпорядитися її життям.

Орися взяла кухоль.

Зробила ковток.

Потім поставила на стіл.

— Ти знаєш, як тоді жили? Після війни?

Марічка кивнула.

— Бабуся розповідала.

— Розповідала, мабуть. Тільки не все можна зрозуміти з розповідей.

Стара замислилася.

— У сорок сьомому люди ще не оговталися. Голодно було. Боялися один одного. У кожній родині хтось не повернувся з війни, хтось пропав, хтось сидів невідомо за що. А ті, хто мав печатку й право підписувати папери, іноді поводилися так, ніби їм усе дозволено.

Вона помовчала.

— Ганнин батько, старий Яворський, колись мав землю й добрий господарський двір. Але після всіх змін і війни залишилося в нього небагато. Найбільше він боявся остаточно втратити те, що ще мав.

— І через це не хотів Данила?

— Данило був бідний. Без батька виріс. Не мав ні зв'язків, ні захисту. Самі руки та добра голова.

Орися сумно всміхнулася.

— Іван Коваль із ним приятелював. Разом механізми лагодили, у кузні допомагали. Хлопці були добрі. Але молоді й безсилі перед людьми, які вважали себе важливими.

Марічка подалася вперед.

— А хто хотів одружитися з Ганною?

Стара не відповіла одразу.

Потім повільно промовила:

— Степан Лозовий.

Марічка насупилася.

Прізвище здалося знайомим.

— Який Степан?

Орися подивилася їй прямо в очі.

— Той самий, що тепер клубом завідує.

Марічка завмерла.

Перед нею відразу постало знайоме обличчя.

Сиві вуса.

Суворі очі.

Кремезна постать.

Дядько Степан, який стояв біля входу до клубу, стежив за порядком на танцях і завжди сварив хлопців за бійки та розбиті шибки.

Вона знала його змалечку.

Пам'ятала, як він організовував новорічні вистави.

Як лагодив лавки перед сільськими святами.

Як дозволяв дітям після репетицій посидіти біля сцени й послухати музику.

— Дядько Степан? — перепитала вона.

Орися кивнула.

— Він.

Марічка довго мовчала.

Потім тихо запитала:

— Але ж він...

Не договорила.

Сама не знала, що хотіла сказати.

Він хороший?

Він не міг?

Він завжди був таким?

Стара ніби зрозуміла.

— Люди, дитино, за довге життя вміють змінюватися. А ще вміють навчитися жити так, щоб ніхто не питав про їхню молодість.

Марічка повільно опустила очі.

— І він хотів одружитися з Ганною?

— Дуже хотів.

— А вона?

Орися гірко всміхнулася.

— А вона навіть дивитися на нього не хотіла.

Тепер стара говорила повільніше.

Наче боялася пропустити щось важливе.

— Степан тоді працював при сільраді. Молодий, наполегливий, із впливовими знайомими в районі. Його любили ті, хто хотів мати справу з начальством, і боялися ті, хто не хотів.

Марічка уважно слухала.

— Він часто приходив до Яворських. Спочатку нібито у справах. Потім став засиджуватися вечорами. Приносив борошно, цукор, іноді навіть тканину для Ганни.

— А вона брала?

— Батько брав. Ганна відмовлялася.

Орися замислилася.

— Одного разу він подарував їй синю хустку. Гарну, як на ті часи. З темним краєм. Вона спочатку не хотіла навіть торкатися. А батько наказав подякувати.

Марічка відчула, як по спині пробіг холодок.

— Ту саму?

Стара повільно кивнула.

— Може, саме ту, яку Андрій знайшов. Ганна потім вишила на ній три червоні хрестики. Казала, що тепер хустка хоч трохи схожа на її власну річ.

Марічка згадала розповідь про вишивку біля криниці.

Тоді це здавалося милою подробицею з молодості.

Тепер усе виглядало інакше.

Хустка була подарунком людини, яку Ганна не любила.

І яку, мабуть, боялася.

— Степан знав про Данила? — запитала Марічка.

Орися кивнула.

— Знав. Спочатку сміявся. Казав, що то дитячі дурниці. Мовляв, Ганна перебіситься.

Вона стиснула губи.

— Потім перестав сміятися.

Стара подивилася у вікно.

— Одного дня Данила викликали до сільради. Звинувачували, що він нібито має стосунок до зниклого зерна на млині.

Марічка здивувалася.

— Він украв?

— Я в це не вірила. І тепер не вірю.

— А докази були?

— Казали, що були. Я їх не бачила.

Орися зітхнула.

— Данило повернувся того вечора з розбитою губою. Рука в нього була перев'язана. Сказав, що впав біля млина.

Марічка відчула, як у грудях стало важко.

— Його побили?

— Я так думала. Але він не хотів говорити.

Стара зупинилася.

Потім додала:

— Через два дні він зник.

— Як зник?

— Просто перестав приходити додому. Марфа шукала його. Ходила до сільради. Їй сказали, що син виїхав на роботу.

Марічка завмерла.

Згадала рядок із листа:

«Якщо тобі скажуть, що я поїхав, не вір».

Вона повільно підняла голову.

— Він знав, що так може статися.

Орися кивнула.

— Мабуть, здогадувався.

— А хто написав той лист Ганні?

— Данило. Передав через знайомих для Івана Коваля.

— Але Іван його не віддав.

Стара довго мовчала.

Потім сказала:

— Коли лист дійшов до Івана, Ганна вже була далеко від села.

Марічка відчула полегшення.

Хоча зовсім не могла пояснити собі чому.

Мабуть, тому, що їй дуже не хотілося вірити, ніби Андріїв дід навмисне приховав від закоханих важливу звістку.

— То він не зрадив Данила?

Орися похитала головою.

— Ні. Іван тоді ризикував не менше за інших.

Стара підвелася.

Підійшла до невеликої шафи.

Дістала звідти стару дерев'яну коробочку.

Поставила на стіл.

— Ось.

Марічка подивилася.

Усередині лежали кілька пожовклих фотографій, засушена гілочка конюшини й маленький шматочок тканини з вишитими літерами.

Орися взяла його.

— Це Ганна мені залишила.

На полотні були дві нерівні літери.

Г. Я.

Марічка обережно торкнулася тканини.

— Вона сама вишила?

— Сама.

Стара усміхнулася.

— Погано в неї виходило. Усе поспішала. Я казала: «Ганнусю, нитка нікуди не втече». А вона сміялася.

Марічка дивилася на полотно.

Воно було маленьким.

Нічим не примітним.

Але від нього історія раптом стала зовсім близькою.

Тепер Ганна була не просто дівчиною зі старої фотографії.

Вона була людиною, яка сиділа за столом, тримала голку, сміялася зі своїх помилок.

І, можливо, навіть мріяла про такий самий вечір із коханим, який Марічка пережила в лісовій сторожці.

— А потім Степан прийшов до Ганни, — продовжила Орися.

Її голос став нижчим.

— Сказав, що Данило поїхав. Що покинув її. Що тепер нема кого чекати.

Марічка стиснула пальці.

— Але це була неправда.

— Можливо. Ганна не вірила. Вимагала, щоб їй дозволили побачити Данила.

— І що Степан?

Орися подивилася просто перед собою.

— Сказав, що не варто їй цікавитися долею людини, яка може опинитися під слідством.

Марічка відчула, як серце вдарило швидше.

— Він погрожував?

— Так.

Стара трохи помовчала.

— Сказав, що якщо Ганна погодиться на шлюб із ним, то все владнається. І справа Данила, можливо, зникне. А якщо відмовиться, ніхто не знає, що з хлопцем станеться.

— Це ж...

Марічка не змогла договорити.

Орися повільно кивнула.

— Так, дитино. Він поставив перед нею вибір, якого нікому не можна ставити.

Дівчина довго дивилася на стару.

— А батько Ганни?

— Не захистив.

Орися сказала це тихо.

Але в цих двох словах було стільки гіркоти, що Марічка відчула, як їй стискає горло.

— Він боявся Степана. Боявся втратити залишки господарства. А може, думав, що домовлений шлюб урятує родину від нових бід.

Стара відвернулася.

— Я не знаю, що було в його голові. Але знаю, що він наказав Ганні погодитися.

— І вона відмовилася?

— Відмовилася.

Орися глянула на Марічку.

— Після цього її замкнули в хаті.

За вікном здійнявся вітер.

Десь під стріхою зашелестіли сушені трави.

Марічка сиділа нерухомо.

Їй було важко уявити, що людину можна просто замкнути у власному домі за те, що вона не хоче виходити заміж.

Але найбільше вражало інше.

Це сталося тут.

У Вербичах.

На тих самих вулицях, якими вона щодня ходила до школи.

Серед людей, чиї діти й онуки тепер жили поруч.

— Як вона втекла? — тихо запитала дівчина.

Орися взяла кухоль.

Пальці в неї трохи тремтіли.

— Я тоді часто приходила до Яворських. Допомагала Ганниній матері. І одного вечора побачила дівчину у вікні. Вона стояла за фіранкою й показувала мені руками, щоб я підійшла.

Стара зітхнула.

— Я зайшла під приводом, що принесла трави від кашлю. Батько був у сільраді. Мати пустила мене до Ганни.

Орися заплющила очі.

— Дівчина сиділа на ліжку. На щоці синяк. Руки тремтять. Але плакати вже перестала.

Марічка мимоволі притиснула долоню до грудей.

— Її вдарили?

— Вона не сказала хто. А я не питала. Не могла втрачати час.

Стара опустила голову.

— Ганна попросила допомогти їй утекти. Сказала, що наступного дня знову прийде Степан. І якщо вона не погодиться, Данила можуть відправити невідомо куди.

— А ви?

— Я злякалася.

Орися гірко всміхнулася.

— Дуже злякалася. Бо чудово знала, з ким маємо справу.

Вона помовчала.

— Але ще більше злякалася залишити її саму.

Утечу готували похапцем.

Орися розповідала, як домовилася з жінкою, що їздила на станцію продавати молоко. Та погодилася підвезти одну пасажирку, не ставлячи зайвих запитань.

Іван Коваль допоміг знайти підводу й попередив, якою дорогою тієї ночі не слід їхати.

Ганна мала вийти через задній сад, перейти стару лісову дорогу й дістатися до умовленого місця.

Але був один страшний випадок.

— Я прийшла до неї вже вночі, — тихо сказала Орися. — А двері були відчинені.

Марічка здивувалася.

— Хтось випустив?

— Ні.

Стара похитала головою.

— У хаті нікого не було. Яворські кудись пішли. А Ганна стояла на ґанку. Бліда, босоніж, із маленьким вузликом у руках.

— І що?

Орися довго мовчала.

Потім прошепотіла:

— Сказала, що Степан приходив.

Марічка завмерла.

— Уночі?

— Так.

— Навіщо?

Стара повільно опустила очі.

— Він знав, що вона збирається тікати.

У кімнаті стало тихо.

Марічка почула, як за вікном шурхоче гілля.

— Звідки?

— Не знаю. Хтось розповів. А може, сам здогадався.

Орися стиснула руки.

— Він сказав Ганні, що Данило нікуди від нього не подінеться. І що якщо вона спробує втекти, пошкодує не тільки вона.

Стара на мить замовкла.

— А потім показав їй річ, яку Данило завжди носив із собою.

Марічка подалася вперед.

— Яку?

— Старий кишеньковий ніж. Іван колись подарував Данилові, коли вони разом працювали в кузні. На руків'ї були вирізані дві маленькі літери.

Орися подивилася Марічці в очі.

— Ганна впізнала його відразу.

— Значить, Степан бачив Данила?

— Принаймні мав його ніж.

Марічка відчула, як по спині пробіг холодок.

— А де був сам Данило?

Стара повільно похитала головою.

— От цього я не знала тоді. І не знаю тепер.

Марічка довго не могла заговорити.

Вона згадала лист Данила.

Його прохання не вірити чуткам.

І раптом зрозуміла, чому Ганна боялася залишатися в селі.

Не тільки через небажаний шлюб.

Вона боялася, що її можуть змусити погодитися, погрожуючи життям людини, яку любила.

— І ви все-таки втекли? — тихо запитала дівчина.

Орися кивнула.

— Так.

Вона подивилася у вікно.

— Ми пішли лісом. Ніч була темна. Після дощу стежки розмило, доводилося весь час обминати калюжі. Ганна кілька разів падала, але не плакала. Тільки питала, чи далеко до дороги.

— А криниця?

Стара повільно повернула голову.

— Ми проходили повз Солодку.

Марічка відчула, як у грудях похололо.

— І що?

Орися мовчала.

Потім сказала:

— Там я попросила Ганну залишити хустку.

— Навіщо?!

Стара гірко всміхнулася.

— Думала, якщо вранці її почнуть шукати, то підуть до криниці. Поки обстежуватимуть місце, Ганна буде вже далеко.

Марічка дивилася на неї.

— То хустку залишили навмисне?

Орися кивнула.

— Так.

— Ту саму, яку знайшов Андрій?

— Я думаю, що таку саму. Але чи саме ця збереглася відтоді, напевне сказати не можу.

Вона зітхнула.

— Ганна не хотіла її залишати. Боялася, що люди подумають найгірше.

— І люди подумали.

Орися опустила голову.

— Подумали.

— Але чому ви потім не сказали правду? — не витримала Марічка.

У її голосі з'явилося обурення.

— Коли стало відомо, що Ганна дісталася до Львова, можна ж було повідомити людям! Її шукали! Її оплакували!

Орися довго дивилася на дівчину.

Потім тихо запитала:

— А ти певна, що правду тоді захотіли б почути?

— Хіба це важливо?

— Тоді було важливо.

Стара підвелася.

Повільно пройшла кімнатою.

— Уранці після Ганниного зникнення біля криниці зібралося пів села. Степан прийшов одним із перших. Хустку знайшов саме він.

Марічка завмерла.

— Він?

— Так. Підняв із трави. Сказав, що це доказ. Забрав із собою.

— Куди?

— До сільради.

Орися повернулася до столу.

— Пізніше всі почали говорити, що Ганна втопилася. Хоч тіла не знайшли. Спочатку шепотіли. Потім уже розповідали так упевнено, ніби самі бачили.

— А ви знали, що вона жива.

— Знала.

— І мовчали.

Орися подивилася Марічці просто в очі.

— Так, дитино. Мовчала.

Вона не стала виправдовуватися.

І від цього Марічці чомусь стало ще важче.

Стара сіла.

Довго дивилася на свої руки.

Потім сказала:

— Через кілька днів після втечі Степан прийшов до мене.

Марічка підняла голову.

— Навіщо?

— Питав, чи не допомагала я Ганні.

— А ви?

— Сказала, що ні.

Орися повільно видихнула.

— Він усміхнувся. Сказав, що вірить. А потім нахилився й тихо додав: «Дивіться, Орисю, щоб через вашу доброту нікому більше лиха не сталося».

Марічка відчула, як пальці стали холодними.

— Він вам погрожував.

— Так.

Орися трохи помовчала.

— Моя мати тоді хворіла. Брат ще не повернувся з війни. Я не знала, де він і чи живий. А Степан мав знайомих, через яких міг наробити біди будь-кому.

Стара подивилася на Марічку.

— Я боялася, що якщо скажу правду, він дістанеться до Ганни. А може, й до тих людей, які допомогли їй виїхати.

— Але минуло сорок років...

— Минуло.

Орися повільно кивнула.

— І я не пишаюся тим, що мовчала так довго.

Марічка опустила очі.

Уперше за весь час вона побачила перед собою не загадкову бабу Орисю, яка знає лісові трави й старі перекази.

А звичайну літню жінку, яка колись зробила сміливий вчинок.

А потім усе життя боялася його наслідків.

— А Ганна більше не писала? — тихо запитала Марічка.

Орися похитала головою.

— Мені — ні.

— А Марфі Березі?

— Не знаю. Перші листи до Марфи передавали через знайомих. Пізніше вона перестала про них говорити. Може, боялася. Може, зв'язок обірвався.

Марічка задумалася.

— А Іван Коваль?

— Він знав про втечу. Допоміг, чим міг. А лист Данила отримав уже після того, як Ганна поїхала.

— Чому ж не переслав?

Орися зітхнула.

— Не було певної адреси. Ті, хто допомагав Ганні, самі просили не розшукувати її, доки не стане безпечно. Потім прийшли інші турботи. Люди одружувалися, народжували дітей, старіли.

Вона подивилася у вікно.

— А невідправлений лист так і залишився серед речей.

Марічка повільно кивнула.

Тепер принаймні ця частина історії стала зрозумілішою.

Але з'являлося нове запитання.

— А Данило?

Стара підняла очі.

— Що Данило?

— Його знайшли?

Орися довго мовчала.

Потім сказала:

— Я не знаю, що з ним сталося.

— Ніхто не знає?

— Хтось, мабуть, знав.

Марічка відчула, як серце забилося швидше.

— Хто?

Орися подивилася на неї.

— Степан.

За вікном раптом затріщала гілка.

Марічка здригнулася.

Орися теж повернула голову.

На подвір'ї нікого не було.

Вітер зірвав із груші кілька жовтих листків і закрутив їх біля порога.

Стара підвелася, зачинила кватирку.

Потім повернулася до столу.

— Ти розумієш тепер, чому я не хотіла, щоб ви ходили до Солодкої?

Марічка повільно кивнула.

— Бо там небезпечно.

— Не тільки через криницю.

Дівчина насторожилася.

Орися сіла ближче.

— Андрій знайшов хустку там, де вона з'явилася багато років тому. Ти двічі чула голос. Дід Яким помічає світло в лісі.

Марічка підняла очі.

— Ви знаєте про світло?

— Знаю. Яким мені говорив.

— А хто там ходить?

Орися похитала головою.

— Не знаю.

— Може, Степан?

Стара довго мовчала.

Потім відповіла:

— Не хочу звинувачувати людину без доказів. Але він один із тих, хто міг би знати, де зберігалася та хустка.

Марічка відчула холодок.

— Ви думаєте, її навмисне залишили біля криниці?

— Можливо.

— Щоб нас налякати?

— Або щоб ви почали шукати не там, де треба.

Марічка завмерла.

Ця думка раніше не спадала їй на думку.

Вона весь час намагалася зрозуміти, хто кличе її в лісі.

А тепер раптом замислилася, чи не намагається хтось навмисне спрямувати її увагу до старої криниці.

Від чого ж тоді відвертають?

— Бабо Орисю, — тихо сказала дівчина, — а ви самі чули той голос?

Стара подивилася на неї.

Не відповіла відразу.

Потім повільно кивнула.

— Колись.

Марічка відчула, як у неї перехопило подих.

— Коли?

— Дуже давно. Уже після Ганниного зникнення.

— І що він казав?

Орися задумалася.

— Мені тоді здалося, що хтось плаче.

Марічка завмерла.

— Жінка?

— Може. Я не пішла дивитися.

Стара трохи помовчала.

— Потім думала, що то вітер між соснами. А може, людина справді була. Нічого певного не скажу.

Марічка подивилася на неї.

— Але мене кликали на ім'я.

— Знаю.

— Звідки той, хто кликав, знав, як мене звати?

Орися повільно розвела руками.

— Тебе в селі багато хто знає.

Ця відповідь чомусь налякала Марічку більше за будь-яку розповідь про русалок.

Бо якщо голос належав живій людині, то та людина могла навмисне чекати її серед дерев.

Могла знати, якою дорогою вона ходить.

І могла хотіти, щоб Марічка підійшла ближче.

— Ви думаєте, мені справді загрожує небезпека? — тихо запитала дівчина.

Орися уважно подивилася на неї.

— Я думаю, що тобі не слід більше ходити до старої криниці самій. І вночі взагалі не варто шукати там відповіді.

Марічка кивнула.

Стара взяла її за здорову, уже загоєну руку.

— І ще одне, дитино.

— Що?

— Не повторюйте нашої помилки.

Марічка здивувалася.

— Якої?

Орися подивилася на неї так серйозно, що дівчина мимоволі випросталася.

— Не мовчіть, коли бачите, що хтось робить зло. Але й не бігайте самі за тими, хто може його приховувати.

Вона стиснула Маріччині пальці.

— Те, що сталося з Ганною, починалося з чужого бажання розпорядитися її життям. А потім до того додалися страх, брехня й мовчання.

Марічка опустила очі.

Вона раптом згадала Андрія.

Його ревнощі.

Сварку в клубі.

Ті слова, які так боляче вразили її:

«Бо вона зі мною!»

Звичайно, він не був Степаном Лозовим.

Не погрожував їй.

Не намагався примусити до шлюбу.

Але тепер Марічка ще краще розуміла, чому тоді так розсердилася.

Бо кожна людина має право самостійно вирішувати, кого любити.

І ніхто не може забрати це право тільки тому, що вважає себе сильнішим або досвідченішим.

До вечора залишалося небагато.

Марічка підвелася.

— Мені треба додому.

Орися кивнула.

— Я проведу до хвіртки.

Вони вийшли на ґанок.

Над селом висіли сірі хмари.

Вітер ворушив сухі трави під стріхою.

На городі пахло зораною землею й пізньою м'ятою.

Марічка зупинилася біля сходинок.

— Бабо Орисю...

Стара повернула голову.

— Що, дитино?

Дівчина трохи помовчала.

— Ви шкодуєте, що допомогли Ганні втекти?

Орися довго дивилася на неї.

Потім тихо відповіла:

— Ні.

Вона похитала головою.

— Про це не шкодую.

— А про що?

Стара перевела погляд у бік лісу.

— Про те, що після втечі так і не знайшла сміливості довести справу до кінця.

Марічка не відразу зрозуміла.

— Яку справу?

Орися подивилася на неї.

— Дізнатися, куди подівся Данило.

Марічка вийшла за хвіртку.

Пройшла кілька кроків.

Потім раптом повернулася.

— Бабо Орисю!

Стара ще стояла на ґанку.

— Що?

— А дядько Степан знає, що ми знайшли листи?

Орися насупилася.

— Не знаю.

Вона трохи подумала.

Потім додала:

— Але в селі новини довго не ховаються.

Марічка кивнула.

І рушила дорогою.

У голові було стільки думок, що вона ледве помічала знайомі хати.

Ганна.

Данило.

Іван Коваль.

Стара криниця.

Хустка.

І Степан Лозовий, який увесь цей час жив у Вербичах, керував клубом і вітався з людьми так, наче його минуле нічим не відрізнялося від чужого.

Марічка пригадала літні танці.

Того вечора, коли Андрій схопив Сергія за сорочку, дядько Степан вийшов із-за сцени й суворо наказав хлопцям припинити сварку.

Тоді Марічка навіть зраділа, що дорослий втрутився.

А тепер...

Тепер вона не знала, що про нього думати.

Біля старої липи Марічка побачила самого Степана Лозового.

Він стояв поруч із велосипедом, розмовляючи з листоношею.

На ньому був темний піджак, накинутий поверх светра, а в руці він тримав невеликий шкіряний портфель.

Побачивши дівчину, повернув голову.

— О, Марічко!

Вона мимоволі зупинилася.

— Добрий вечір.

Степан усміхнувся.

— Добрий, добрий.

Листоноша попрощався й пішов далі.

Марічка вже хотіла рушити, але чоловік раптом запитав:

— Як навчання?

— Добре.

— Останній рік?

— Так.

— От і розумниця.

Він поправив піджак.

— А рука загоїлася?

Марічка здивовано подивилася на нього.

— Так. Дякую.

— Чув, на картоплі порізалася. Бережися. Молоді ви всі необережні.

Вона кивнула.

Степан трохи помовчав.

Потім сказав:

— До Орисі ходила?

Марічка відчула, як у грудях похололо.

— Ходила.

— По трави?

Він усміхався.

Дивився уважно.

Надто уважно.

Марічка на мить зам'ялася.

— Ні. Поговорити.

— А-а...

Степан повільно кивнув.

Потім оглянув дорогу.

Неподалік нікого не було.

Лише вітер котив сухе листя вздовж тину.

— Слухай, Марічко, — сказав він уже тихіше. — Передай Андрієві Ковалю, щоб не лазив по старих хатах.

Дівчина завмерла.

— Чому?

Степан перестав усміхатися.

— Бо будинки старі. Ще завалиться щось. Хто тоді відповідатиме?

Марічка мовчала.

Чоловік продовжив:

— І взагалі, нема чого вам ворушити давні справи. Краще до іспитів готуйтеся.

Він узяв велосипед за кермо.

— Часи були різні. Люди жили по-різному. Молодим усього не зрозуміти.

Марічка дивилася на нього.

І раптом запитала:

— А Ганну Яворську ви пам'ятаєте?

Степан завмер.

На мить із його обличчя зник увесь звичний вираз.

Ні доброзичливості.

Ні усмішки.

Лише короткий напружений погляд.

Потім він повільно випростався.

— Хто тобі про неї розповів?

Марічка відчула, як серце забилося швидше.

Але не відступила.

— У селі багато хто пам'ятає.

Степан довго дивився на неї.

Потім тихо сказав:

— То нехай і пам'ятають. Тільки не все, що люди розповідають, правда.

Марічка відповіла:

— А ми хочемо знати, що правда.

Чоловік усміхнувся.

Але очі залишилися холодними.

— Правда, дівчинко, не завжди приносить щастя.

Він повільно сів на велосипед.

— Іди додому. Вечоріє.

І поїхав.

Марічка ще довго стояла біля липи.

Дивилася йому вслід.

Потім повільно повернулася в бік бабиної хати.

Тепер вона була певна в одному.

Степан Лозовий знав про їхні пошуки.

Знав про стару хату.

І дуже не хотів, щоб Андрій продовжував розпитувати.

Але чи знав він, що саме хлопці знайшли?

Чи бачив листи?

Чи був уночі біля Солодкої?

І чи мав стосунок до голосу, який кликав Марічку з-поміж сосен?

Відповідей не було.

Марічка прискорила крок.

На роздоріжжі, звідки починалася стежка до Ковалевого двору, зупинилася.

Дістала з кишені маленький зошит.

На чистій сторінці записала три слова:

«Степан Лозовий. Данило. Криниця».

Потім подумала.

І нижче додала:

«Хто знає, де він?»

Вона довго дивилася на останнє запитання.

Бо тепер розуміла: зникнення Ганни більше не було головною загадкою.

Ганна втекла.

Дісталася до Львова.

Принаймні восени сорок сьомого була жива.

Але Данило...

Данило так і залишався людиною, про яку всі говорили, що він кудись поїхав.

Хоч сам він напередодні попереджав, що цьому не треба вірити.

Коли Марічка повернулася додому, баба Катерина вже розпалювала піч.

Побачивши онуку, запитала:

— Де була?

— У баби Орисі.

Стара повільно поставила рогач біля стіни.

— Знову?

Марічка кивнула.

— Вона мені все розповіла.

Баба Катерина довго мовчала.

Потім обережно сіла на лавку.

— Про Ганну?

— Так.

Марічка підійшла ближче.

— Бабусю, ви ж теж знали, що вона втекла?

Стара заплющила очі.

На мить здалося, що вона не відповість.

Але потім тихо сказала:

— Знала, що такі чутки ходили.

— Чому ж ніхто не говорив?

Баба Катерина повільно похитала головою.

— Бо боялися.

Марічка сіла поруч.

— Усі?

— Не всі. Але достатньо було того, що боялися ті, хто знав найбільше.

Вона подивилася на онуку.

— Ти вже бачила Степана?

Марічка здригнулася.

— Бачила.

— Він щось казав?

Дівчина кивнула.

— Щоб Андрій не лазив по старих хатах.

Баба Катерина на мить притиснула долоню до грудей.

Потім повільно підвелася.

— Слухай мене уважно, Марічко.

Дівчина насторожилася.

Стара підійшла ближче.

— Не ходи більше до тієї криниці без дорослих. І Андрієві скажи.

— Бабусю...

— Обіцяй.

Марічка дивилася на неї.

У бабусиних очах був справжній страх.

Не той, яким старі люди люблять лякати дітей вечорами.

А страх людини, яка колись бачила щось погане й досі пам'ятає.

— Обіцяю, — тихо сказала дівчина.

Баба Катерина кивнула.

А потім раптом додала:

— І ще одне. Не все, що Орися пам'ятає, вона могла бачити сама. Але про Степана вона тобі правду сказала.

Марічка відчула, як у неї перехопило подих.

— Ви знали?

Стара опустила очі.

— Знала, що він хотів одружитися з Ганною. І що після її зникнення дуже швидко наказав людям перестати говорити про Данила.

— Чому?

Баба Катерина довго мовчала.

Потім відповіла:

— Оце я й сама хотіла б знати.

Тієї ночі Марічка не могла заснути.

Вона лежала під ковдрою й дивилася на темну стелю.

За вікном шелестіли дерева.

Десь далеко гудів трактор, який повертався з поля.

Згодом і він замовк.

Село поринуло в тишу.

Марічка думала про Андрія.

Тепер їй особливо хотілося його побачити.

Розповісти про Орисю.

Про Степана.

Про те, що Ганна втекла не від кохання, а від людей, які хотіли позбавити її права вибору.

Вона згадала, як Андрій сьогодні спокійно вислухав її відмову йти до Орисі разом.

Не образився.

Не почав наполягати.

Просто дозволив їй зробити те, що вона вважала потрібним.

Це була маленька річ.

Але Марічка помітила.

І тепер їй стало трохи сумно від думки, що вони досі так мало розмовляють.

Вона повернулася на бік.

За вікном виднівся темний сад.

Від мокрої землі тягнуло запахом м'яти.

Марічка заплющила очі.

І раптом згадала Степанів погляд біля старої липи.

Той короткий момент, коли вона назвала Ганну Яворську.

Він не здивувався самому імені.

Здивувався тому, що його вимовила саме Марічка.

Від цієї думки сон остаточно зник.

На другому кінці села дядько Степан сидів у порожньому клубі.

Танців сьогодні не було.

Велика зала стояла темна, лише на сцені горіла одна лампа.

На столі лежали списки учасників художньої самодіяльності, кілька старих афіш і ключі.

Степан сидів нерухомо.

Перед ним стояв відкритий шкіряний портфель.

Усередині лежала пожовкла фотографія.

На ній було троє молодих людей.

Двоє хлопців.

І дівчина з довгою темною косою.

Степан повільно взяв світлину.

Подивився на обличчя дівчини.

Потім перевернув фотографію.

На звороті старим почерком було написано:

«Ганна. Літо 1946 року».

Чоловік довго дивився на ці слова.

Потім обережно поклав світлину назад.

Замкнув портфель.

І підвівся.

У клубі було тихо.

Знадвору долинало шарудіння вітру в листі старої липи.

Степан вимкнув лампу.

Вийшов на ґанок.

Повернув ключ у дверях.

А потім замість дороги до своєї хати повільно пішов у бік старого млина.

Там, за полем і соснами, стояла покинута криниця.

Колись її називали Солодкою.

І якщо хтось тієї ночі виглянув би з вікна на околиці Вербичів, то міг би побачити маленький жовтий вогник, який неквапно рухався між деревами.

Але ніхто не виглянув.

І ніхто не почув, як чоловік, зупинившись неподалік криниці, тихо промовив у темряву:

— Досить уже. Скільки можна...

Кому були адресовані ці слова, не знав ніхто.

Бо у відповідь лише зашелестіло соснове гілля.

Розділ 17. Голос у тумані

Наприкінці листопада Вербичі стали схожими на стару чорно-білу фотографію.

Сади стояли голі. На городах темніли переорані грядки, біля тинів стирчали сухі стебла соняшників, а річка, ще недавно тепла й гомінка, тепер текла повільно, несучи пожовкле листя до далекого повороту.

Уранці калюжі затягувало тонкою кригою. Вдень вона танула, перетворюючи дороги на місиво, а надвечір холод повертався разом із сирим вітром із лісу.

Люди поспішали додому ще засвітла.

На подвір'ях рано запалювали лампи. З комині підіймався дим, собаки ховалися в будки, і тільки шкільні хлопчаки, яким жодна погода не здавалася достатньо поганою, щоб припинити футбольні суперечки, ганяли м'яча на мокрому вигоні.

Марічка не любила листопада.

Надто швидко темніло. Надто часто доводилося ходити в мокрих черевиках. А ще цей місяць мав дивну властивість витягувати з пам'яті все, про що влітку вдавалося не думати.

Іноді вона пригадувала останній танець у клубі.

Іноді — стару криницю.

А найчастіше — Андрія.

За осінь між ними дещо змінилося.

Вони вже могли спокійно розмовляти. Андрій іноді допомагав їй із фізикою, Марічка перевіряла його твори з літератури. На перервах траплялося, що вони стояли поруч і навіть сміялися з Петрових вигадок.

Одного разу після уроків Андрій провів її до роздоріжжя. Вони говорили про іспити, майбутнє й те, що зимою доведеться знову ходити до школи крізь сніг.

Марічка тоді вже майже хотіла взяти його за руку.

Але не взяла.

Вона досі пам'ятала чужий сміх у коридорі й власне приниження після останніх літніх танців.

Андрій більше не намагався прискорити примирення. Здається, нарешті зрозумів, що її довіра не повернеться тільки тому, що йому цього дуже хочеться.

І саме ця його стриманість часом зворушувала Марічку сильніше, ніж усі колишні жарти й красиві слова.

Того четверга уроки закінчилися близько другої.

Небо від самого ранку було низьке, свинцеве. На вікнах класу збиралася волога, а в коридорі пахло мокрими пальтами, шкільною крейдою й теплом від батарей.

Ганна Степанівна нагадала випускникам, що до понеділка треба підготувати матеріали про історію рідного краю.

— Не обмежуйтеся двома реченнями з підручника, — сказала вона. — Розпитайте старших, перегляньте книжки, знайдіть щось цікаве. У кожного села є своя історія.

Марічка мимоволі підняла голову.

Ще й яка.

З тієї розмови з бабою Орисею вона дедалі частіше думала про Ганну Яворську.

Тепер уже знала, що дівчина не загинула біля криниці. Знала, хто допоміг їй утекти. І знала про Степана Лозового значно більше, ніж хотілося б.

Але доля Данила залишалася невідомою.

Останніми тижнями Андрій із Петром розпитали ще кількох старожилів. Один пам'ятав Данила добрим майстром, другий — його сварку з людьми із сільради. Третій запевняв, що хлопця бачили на залізничній станції вже після Ганниного зникнення, але ні дати, ні імені свідка назвати не міг.

З кожною новою розмовою загадка ставала заплутанішою.

Марічка вирішила пошукати щось у старих газетах.

Може, там збереглося ще одне повідомлення.

Може, згадували Данила.

А може, хоча б знайдеться щось про Степана Лозового в ті післявоєнні роки.

Вона вже склала підручники до сумки, коли поруч зупинився Андрій.

— Ти додому?

— Ні. До бібліотеки зайду.

— Шкільної?

— Сільської. Хочу газети старі подивитися.

Він одразу зрозумів.

— Про Ганну?

Марічка кивнула.

Андрій трохи помовчав.

— Я можу піти з тобою.

Вона похитала головою.

— Не треба. Ти ж батькові обіцяв із мотоциклом допомогти.

— То пізніше допоможу.

Марічка подивилася на нього.

Він стояв із портфелем через плече, трохи розкуйовджений, із темною плямою чорнила на пальці.

Такий знайомий.

І такий близький.

— Андрію, — м'яко сказала вона, — я впораюся. Це ж просто бібліотека.

Він кивнув.

— Добре.

Помовчав.

— Тільки дивись, не засиджуйся. Сьогодні рано темніє.

Марічка всміхнулася.

— Ти вже як моя бабуся.

Андрій теж усміхнувся.

— Тоді слухайся хоча б її.

Вона засміялася.

І на якусь мить між ними знову стало легко, майже по-літньому.

Сільська бібліотека займала дві невеликі кімнати в прибудові до клубу.

У першій стояли високі шафи з художньою літературою. На окремих полицях лежали журнали, підшивки газет і тонкі книжечки про сільське господарство. У другій кімнаті містилися стіл бібліотекарки, кілька стільців і невелика пічка, яку розпалювали в особливо холодні дні.

Бібліотекарка, Ганна Петрівна, була невисокою жінкою в окулярах із товстими скельцями. Вона знала Марічку ще з першого класу й завжди раділа, коли дівчина приходила по книжки.

— О, наша читачка! — усміхнулася вона. — Що сьогодні шукатимемо?

— Старі газети.

— Наскільки старі?

— За сорокові роки.

Ганна Петрівна здивовано підняла брови.

— Ого. Для шкільного завдання?

— Так. Про історію села.

Бібліотекарка замислилася.

— Тут усі старі підшивки не збереглися. Частину колись передали в район. Але дещо є. Зараз подивимося.

Вона дістала з шухляди ключ і повела Марічку до дальньої шафи.

За скляними дверцятами лежали товсті папки, перев'язані мотузками.

Марічка відчула знайоме хвилювання.

Від старих паперів пахло пилом, клеєм і часом.

Їй завжди подобалося брати до рук книжку, яку читали люди задовго до її народження. Здавалося, на сторінках залишається щось від тих, хто колись перегортав їх.

Ганна Петрівна обережно витягнула дві підшивки.

— Ось. Сорок восьмий і сорок дев'ятий. За сорок сьомий майже нічого немає.

Марічка трохи розчарувалася.

— Можна подивитися?

— Звичайно. Тільки сторінки обережно перегортай.

Вона принесла дівчині настільну лампу.

І залишила її працювати.

Час у бібліотеці минав непомітно.

За вікном повільно темніло, а Марічка перегортала пожовклі сторінки, намагаючись знайти потрібні прізвища.

Газети писали про посівну, виконання планів, роботу колгоспів і відбудову мостів. Друкували фотографії передовиків, короткі повідомлення про збори й накази районного начальства.

Прізвище Лозового трапилося їй двічі.

Першого разу — у повідомленні про нараду сільських секретарів.

Другого — в замітці про організацію молодіжного вечора.

Марічка переписала дати до зошита.

Потім знайшла ще одну коротку згадку, від якої завмерла.

У невеликій замітці за весну сорок восьмого року йшлося про перевірку обліку зерна на одному з районних млинів.

І серед названих людей був колишній працівник Вербичівської сільради.

Прізвище — Лозовий.

Марічка перечитала рядок.

Перевірка.

Млин.

Зерно.

Вона згадала Орисину розповідь про Данила, якого звинувачували в крадіжці.

Чи могло це бути пов'язано?

Доказів не було.

У замітці нічого не писали про самого Данила.

Марічка записала номер газети й сторінку, щоб потім показати Андрієві.

А коли підняла голову, за вікном уже панували сутінки.

— Ой, дитино, — озвалася Ганна Петрівна, — ти ж і додому ще не збиралася!

Марічка озирнулася.

Бібліотекарка стояла біля дверей із в'язкою ключів.

— Котра година?

— Уже за п'яту.

Дівчина здивувалася.

— Стільки?!

За вікном світилася самотня вулична лампа. Її жовте світло відбивалося в мокрому бруку. Здалеку долинав шум вітру.

Марічка швидко склала записи.

— Вибачте, я зовсім не помітила.

— Та нічого. Добре, що цікавишся. Тільки листопад надворі, темно тепер рано.

Бібліотекарка допомогла скласти підшивки.

— Тебе хтось зустріне?

— Ні. Я сама.

— То йди центральною дорогою. Через ліс не зрізай.

Марічка кивнула.

— Добре.

Вона вдягнула пальто, поправила шарф і взяла сумку.

Коли вийшла з бібліотеки, вітер одразу вдарив холодом у щоки.

На сходах клубу було порожньо.

За зачиненими дверима великої зали хтось пересував меблі.

Марічка саме спускалася, коли збоку почувся голос:

— Допізна засиділася.

Вона завмерла.

Біля службового входу стояв Степан Лозовий.

У темному пальті, з кашкетом у руках.

Він дивився на неї з-під навислих брів.

— Добрий вечір, — тихо сказала Марічка.

— Добрий. Що, до іспитів готуєшся?

— Так.

Чоловік перевів погляд на сумку.

— Книжок багато набрала?

— Трохи.

Степан повільно кивнув.

— Гарна справа — читання. Тільки не треба всім старим паперам вірити.

Марічка відчула, як у грудях неприємно похололо.

— Чому?

Він ледь усміхнувся.

— Бо папір усе стерпить.

Звідкись із приміщення його покликали.

Степан озирнувся.

— Іди вже додому, Марічко. Ніч надходить.

Він відчинив службові двері й зник усередині.

Дівчина ще кілька секунд стояла під ліхтарем.

Потім міцніше притиснула сумку до боку й рушила геть.

Центральна дорога вела через усе село, повз школу, млин і довгу вулицю з низькими хатами. Звідти до бабусиного двору треба було робити великий гак.

Інша стежка проходила краєм соснового лісу й виходила на старий вигін неподалік бабусиної хати.

Улітку Марічка ходила там не раз.

З Андрієм.

Із Галиною.

Іноді сама, коли ще було ясно.

Дорога була знайома.

До того ж після останніх дощів сільські вулиці розвезло так, що доводилося йти попід тинами, обминаючи калюжі.

Марічка дійшла до роздоріжжя.

Зупинилася.

Праворуч тягнулася довга вулиця, де вже світилися вікна.

Ліворуч темніла стежка під соснами.

Вона згадала застереження баби Катерини.

«Не ходи до тієї криниці без дорослих».

Але ж до самої криниці йти зовсім не треба.

Стежка проходить осторонь.

Якщо не звертати до старої низини, за двадцять хвилин можна бути вдома.

Марічка подивилася на небо.

Ще було видно світлу смугу над верхівками дерев.

Устигну.

Вона поправила шарф.

І повернула до лісу.

Перші кілька хвилин Марічка йшла майже весело.

Під ногами тихо рипів мокрий пісок. Сосни стояли високі, рівні, а їхні стовбури ще трохи світилися в останніх відблисках вечора.

З боку села долинали звичайні звуки: загавкав собака, хтось грюкнув хвірткою, далеко прогуркотів трактор. Усе це заспокоювало.

Марічка знала, що людські оселі залишаються зовсім близько.

За першою просікою треба було повернути праворуч, пройти повз дві старі берези, а далі стежка виходила до вигону.

Вона стільки разів ходила тут, що могла б знайти дорогу навіть заплющеними очима.

Принаймні так їй здавалося.

Над лісом поволі густішали сутінки.

Марічка застебнула верхній ґудзик пальта й заховала під шарф підборіддя.

У сумці лежали зошит, дві бібліотечні книжки й невеликий кишеньковий ліхтарик, який бабуся змусила її взяти ще на початку осені.

Дівчина витягнула його й натиснула кнопку.

Жовтий промінь освітив мокру хвою.

— От і добре, — прошепотіла Марічка.

Вона рушила далі.

Туман з'явився несподівано.

Спочатку Марічка помітила легку білу смужку між деревами.

Вона тягнулася низько над землею, ніби десь у западині хтось розпалив маленьке багаття.

Потім смужка розрослася.

Огорнула коріння сосен.

Піднялася до кущів.

І поволі почала затягувати стежку.

Марічка зупинилася.

Присвітила ліхтариком.

У жовтому промені закружляли дрібні краплини вологи.

За кілька кроків усе зникало в сірій каламуті.

— Оце так...

Вона озирнулася.

Позаду ще виднілися темні стовбури й вузька смуга дороги.

Повертатися не хотілося.

До села було вже далеченько, а додому, здавалося, залишалося зовсім трохи.

Марічка рушила швидше.

Тільки тепер ліхтарик доводилося тримати низько, освітлюючи землю просто перед ногами.

Дерева навколо поступово втрачали обриси.

Сосни ставали темними вертикальними смугами, що виникали з туману й зникали за спиною.

Десь капала вода.

Час від часу з верхівок зривалася важка крапля й падала на сухе листя.

Почулося шарудіння.

Марічка здригнулася.

Посвітила вбік.

Між корінням промайнула маленька темна тінь.

Мабуть, лісова миша.

Дівчина сердито видихнула.

— От дурна. Миші злякалася.

І спробувала засміятися.

Але сміх прозвучав чужим.

За кілька хвилин вона дісталася роздоріжжя.

Принаймні їй здалося, що це було саме воно.

Одна стежка йшла трохи вгору.

Друга повертала між соснами, де туман стояв особливо густий.

Марічка зупинилася.

Вона добре пам'ятала, що дорогою додому треба триматися праворуч.

Але тут права стежка спускалася вниз.

Ніби зовсім не туди, куди мала.

Дівчина присвітила ліхтариком.

На мокрому піску виднілися старі відбитки підків і вузька колія.

Звідки тут колія?

Вона згадала розповіді Андрія про лісові дороги.

Колись тут возили ліс.

Потім частину стежок закинули.

За роки з'явилися нові проходи, а старі заросли травою.

Можливо, вона просто переплутала роздоріжжя.

Марічка прислухалася.

Десь далеко гавкнув собака.

Звук долинув праворуч.

Вона повернула туди.

Село має бути там.

І рушила далі.

Минуло ще кілька хвилин.

Туман уже підіймався майже до плечей.

Марічка бачила перед собою лише коротку смугу землі, освітлену ліхтариком.

Іноді доводилося зупинятися, щоб обійти коріння чи повалені гілки.

Вона намагалася згадати, де повинні стояти дві берези.

Саме за ними стежка виходила до вигону.

Але беріз не було.

Тільки сосни.

Високі.

Однакові.

Марічка відчула перший справжній неспокій.

Я ж правильно повернула?

Вона зупинилася й озирнулася.

Позаду тягнулася та сама піщана смуга.

Тепер уже майже невидима.

Повернути назад?

Чи пройти ще трохи?

Марічка прислухалася.

Сільських звуків більше не було чути.

Ні собак.

Ні тракторів.

Ні людських голосів.

Лише вітер високо в соснах.

І вода, що падала з гілок.

Вона раптом усвідомила, яким великим може бути ліс, коли перестаєш бачити його край.

Під ногами стало вологіше.

Сосни порідшали.

Між ними з'явилися зарості ожини, кілька старих верб і чорні стовбури вільх.

Марічка зупинилася.

Серце забилося швидше.

Вона впізнала місцевість.

Низина.

Та сама, куди вони з Андрієм забрели вночі, коли шукали квітку папороті.

Звідси вже було недалеко до старої криниці.

Дівчина повільно повернула голову.

Туман поглинув усе довкола.

Вона не могла побачити навіть найближчої просіки.

Я звернула не туди.

Від цієї думки стало холодно.

Марічка згадала попередження баби Катерини.

Слова Орисі.

Андріїв голос, коли він говорив, що біля криниці небезпечно.

Вона повернулася, збираючись піти назад.

І саме тоді почула звук.

Тихий.

Незрозумілий.

Наче хтось глибоко зітхнув серед дерев.

Марічка завмерла.

Підняла ліхтарик.

Світло розчинилося в тумані.

— Хто тут?.. — мимоволі прошепотіла вона.

Відповіді не було.

Дівчина затиснула долонею ремінець сумки.

Постояла ще кілька секунд.

Потім рішуче повернулася до стежки.

Годі. Треба додому.

Вона зробила три кроки.

І раптом помітила попереду щось темне.

Спочатку їй здалося, що це старий пень.

Він стояв трохи осторонь стежки, серед низьких кущів.

Але коли Марічка підняла ліхтарик вище, темна пляма змінила обриси.

Це була людина.

Жінка.

Вона стояла спиною до Марічки.

Нерухомо.

Загорнута у велику темну хустку, яка спадала майже до колін.

Голову трохи схилила вперед.

Рук не було видно.

Тільки краї хустки, що ледь ворушилися від вітру.

Марічка завмерла.

За жінкою проступали знайомі потемнілі колоди.

Стара верба.

Перекошена дерев'яна конструкція над отвором.

Солодка.

Криниця, біля якої колись чекала Данила Ганна.

Марічка відчула, як серце боляче вдарилося об ребра.

Вона зовсім не збиралася сюди приходити.

Стежка мала вивести її до села.

Але тепер вона стояла за кілька десятків кроків від покинутої криниці.

І перед нею була незнайома жінка.

Перша думка виявилася зовсім звичайною.

Може, їй погано?

Жінка стояла надто нерухомо.

Не оберталася на кроки.

Не реагувала на світло ліхтарика.

Можливо, це якась літня односельчанка.

Може, заблукала.

Або прийшла по трави, затрималася й тепер не знає, куди йти.

Марічка хотіла гукнути.

Запитати, чи потрібна допомога.

Вона навіть розтулила губи.

І саме тоді почула голос.

— Марічко...

Дівчина похолола.

Голос був тихий.

Жіночий.

Трохи протяжний, наче вимовляти ім'я було важко.

І Марічка відразу впізнала його.

Саме цей голос вона чула перед Зеленими святами.

Саме він кликав її в купальську ніч, коли вони з Андрієм заблукали серед сосен.

Відтоді минуло кілька місяців.

Але вона пам'ятала кожну його інтонацію.

І тепер цей голос знову назвав її на ім'я.

Жінка не обернулася.

Марічка дивилася на темну хустку.

На похилені плечі.

На тонкий край тканини, який торкався мокрої трави.

Їй хотілося побачити обличчя.

Зрозуміти, хто стоїть біля криниці.

Може, це баба Орися.

Може, хтось із села.

Може, стара жінка, яка знала Ганну й досі приходить сюди згадувати її.

А може...

Марічка зупинила себе.

Вона знала, що Ганна не загинула біля криниці.

Знала про її втечу.

Про Львів.

Про листи.

І все-таки темна постать у густому тумані здавалася такою чужою, що всі розумні пояснення раптом втратили силу.

Жінка трохи підняла голову.

Марічка побачила цей рух.

Повільний.

Невеликий.

Наче людина прислухалася до чогось далекого.

А потім голос пролунав знову.

— Марічко...

Цього разу тихіше.

Майже пошепки.

Вона зробила крок уперед.

Не замислюючись.

Просто тіло саме подалося назустріч голосу.

Можливо, тому, що людське ім'я має дивну силу.

Особливо коли його вимовляють так, наче давно знають тебе.

Марічка хотіла відповісти.

Сказати:

«Я тут».

Запитати:

«Хто ви?»

І раптом згадала бабу Катерину.

Той вечір, коли стара почула про перший голос у соснах.

І її застереження.

«Не відгукуйся, коли тебе кличуть біля старої криниці».

Потім згадала Орисю.

«У лісі не на кожен голос треба відповідати».

Марічка завмерла з піднятою ногою.

Повільно відступила.

Жінка стояла на тому самому місці.

Не повертаючись.

Наче зовсім не помічала дівчини.

Тільки чорна хустка ледь ворушилася від вітру.

Марічка відчула, як починають тремтіти коліна.

Вона не знала, хто перед нею.

Не знала, чому незнайомка називає її на ім'я.

І найстрашніше — не розуміла, чому жінка не обертається.

Якщо це людина, чому вона просто не підійде?

Дівчина міцніше стиснула ліхтарик.

Не відповіла.

І зробила ще один крок назад.

Під черевиком хруснула суха гілка.

Марічка здригнулася.

Жінка раптом ворухнулася.

Її плече ледь піднялося.

Голова наче почала повертатися.

Марічка відчула такий сильний страх, що на мить перехопило подих.

Вона не захотіла чекати, поки побачить обличчя.

Різко повернулася.

І побігла.

Спочатку вона ще бачила стежку.

Вузьку смугу піску між деревами.

Ліхтарик скакав у руці, вихоплюючи з туману коріння, камінці й мокрі гілки.

Марічка бігла, майже не відчуваючи ніг.

Сумка билася об стегно.

Шарф розв'язався й звисав із плеча.

Гілки хльоскали по пальту.

Але вона не зупинялася.

Позаду залишалася криниця.

Темна хустка.

Жінка, яка називала її на ім'я.

Марічка боялася озирнутися.

Їй здавалося, що варто тільки повернути голову — і вона побачить ту постать зовсім близько.

За спиною.

Серед дерев.

Зі схиленим обличчям.

Вона бігла ще швидше.

І раптом стежка зникла.

Марічка зрозуміла це не відразу.

Під ногами все ще була земля.

Мокра хвоя.

Листя.

Але піщана смуга, якою вона бігла, кудись поділася.

Натомість попереду з'явилися густі кущі ліщини.

Вона спробувала обійти їх праворуч.

Там лежав повалений стовбур.

Звернула ліворуч.

Зачепилася пальтом за суху гілку.

Тканина затріщала.

Марічка різко смикнулася.

Пальто звільнилося, залишивши на сучку маленький клаптик нитки.

Вона пробігла ще кілька кроків.

І раптом послизнулася.

Нога поїхала на мокрому листі.

Дівчина впала на коліно.

Ліхтарик вислизнув із руки й покотився під кущ.

На мить усе навколо стало чорним.

Марічка завмерла.

Не від болю.

Від темряви.

Вона почула власне важке дихання.

Серце калатало так сильно, що глушило лісові звуки.

Дівчина навпомацки почала шукати ліхтарик.

Пальці натрапили на мокру землю.

Коріння.

Сухий листок.

Потім — на холодний метал.

Вона схопила ліхтарик.

Натиснула кнопку.

Світло спалахнуло.

Марічка ледве не заплакала від полегшення.

Вона сіла біля дерева.

Притиснула сумку до грудей.

Спробувала заспокоїти дихання.

Не біжи.

Не біжи більше.

Це вона повторювала собі так наполегливо, наче слова могли втримати ноги на місці.

Марічка пригадала, як Андрій колись пояснював, що треба робити, коли заблукаєш у лісі.

Не метушитися.

Пригадати останнє знайоме місце.

Спробувати визначити напрямок.

І не бігти навмання.

Тоді вона сміялася, що він поводиться як справжній лісник.

Тепер їй було зовсім не смішно.

Марічка повільно підвелася.

Посвітила навколо.

Сосни.

Кущі.

Мокре листя.

Попереду невеликий пагорб.

Позаду — темна западина, звідки піднімався туман.

Жодної стежки.

Вона спробувала згадати, звідки прибігла.

Спочатку від криниці повернула праворуч.

Потім обминала дерево.

Далі впала.

Чи, може, спершу повернула ліворуч?

Усе переплуталося.

Марічка заплющила очі.

Згадала стару вербу.

Її гілки.

Положення криниці.

Але тепер навіть не могла сказати, з якого боку залишилася Солодка.

— Спокійно, — прошепотіла вона.

Голос пролунав незвично гучно.

Дівчина сама злякалася власного шепоту.

Навколо стояла тиша.

Не повна.

Десь високо шумів вітер.

Падали краплі.

Зрідка потріскували гілки.

Але в лісі не було нічого людського.

Жодного світла.

Жодного голосу.

Жодного знайомого звуку із села.

Марічка підняла ліхтарик.

Подивилася вгору.

Між сосновими верхівками виднівся темний клапоть неба.

Ні місяця.

Ні зірок.

Тільки хмари.

Вона згадала, що бабуся, мабуть, уже чекає.

Може, поставила вечерю.

Може, виглядає у вікно.

Із цією думкою стало особливо боляче.

Марічка раптом уявила, як баба Катерина виходить на ґанок, дивиться на порожню стежку й починає хвилюватися.

Треба додому.

Вона зробила кілька кроків у бік пагорба.

Там земля була сухіша.

Можливо, вгорі знайдеться стежка.

Вона обережно піднялася між деревами.

Та коли дісталася вершини, побачила лише нові сосни.

І туман.

Тепер уже густіший.

Марічка зупинилася біля великого дерева.

Поклала долоню на кору.

Воно було старе, із широким стовбуром і глибокими борознами.

На висоті плеча виднівся темний наріст, схожий на маленький горб.

Дівчина намагалася згадати, чи бачила його раніше.

Не пригадувала.

Зате раптом помітила щось інше.

Трохи далі стояли два молоді деревця, між якими лежав напівзогнилий стовбур.

Вона точно проходила повз них.

Чи просто бачила щось подібне?

Марічка підійшла ближче.

Присвітила.

На землі лежала зламана гілка.

Свіжа.

Вологі світлі волокна стирчали біля місця зламу.

Може, я її зламала, коли бігла?

Дівчина нахилилася.

Подивилася навколо.

Але відбитків власних черевиків на хвої не було видно.

Вона відчула, як надія згасає.

Ні. Я не знаю цього місця.

Десь далеко тріснула гілка.
Марічка випросталася.
Світло ліхтарика здригнулося в руці.
Вона прислухалася.
Тріск повторився.
Тихіший.
Наче хтось обережно наступив на сухий сучок.
Марічка повільно повернула голову.
— Хто там?..
Слова зірвалися мимоволі.
Вона одразу пошкодувала, що заговорила.
Позаду стояв туман.
Сірий.
Густий.
Нерухомий.
Нічого не було видно.
Дівчина завмерла.
І раптом їй здалося, що між деревами щось рухається.
Не швидко.
Повільно.
Наче темна пляма переміщується за стовбурами.
Вона підняла ліхтарик.
Промінь вихопив мокру кору.
Кущ.
Старий пень.
І більше нічого.
Марічка міцно стиснула зуби.
Може, гілка впала.
Може, заєць пробіг.
Може, то вітер.
Вона змушувала себе думати про звичайні речі.
Про все, що можна пояснити.
Та найбільше хотіла зараз почути Андріїв голос.
Його звичне:
«Марічко, ти де?»
І побачити між соснами знайому постать із ліхтариком.

Вона навіть уявила, як він сердито скаже, що не треба було йти через ліс.

А потім візьме її за руку.

І поведе додому.

Від цієї думки в очах защипало.

Марічка раптом усвідомила, як сильно сумує за ним.

Не лише за поцілунками.

За його присутністю.

За тим, що поруч із ним навіть ліс колись здавався знайомішим.

Вона згадала їхню останню розмову після медпункту.

Він тоді не намагався примусити її пробачити.

Просто стояв і чекав.

А вона так і не сказала, що вже давно хоче знову ходити з ним за руки.

Марічка сердито витерла сльозу.

От виберуся — скажу.

І сама налякалася цієї думки.

Бо раптом уперше по-справжньому допустила, що може не вибратися до ранку.

Холод ставав сильнішим.

Після бігу мокре волосся під шапкою поступово вистигало. Черевики промокли. Руки змерзли так, що ліхтарик доводилося перекладати з долоні в долоню.

Марічка спробувала повернутися до останнього місця, де бачила стежку.

Але за кілька десятків кроків зрозуміла, що йде зовсім незнайомою місцевістю.

Під ногами захлюпала вода.

Попереду темніли кущі вільхи.

Вона зупинилася.

Знову низина.

Звідти міг бути шлях до криниці.

Марічка різко відступила.

Їй стало страшно, що вона несвідомо повертається туди, звідки втекла.

Туди, де стояла жінка в темній хустці.

Туди, де хтось знав її ім'я.

Вона повернула праворуч.

Пройшла повз кілька сосен.

Потім ліворуч, обминаючи мокрий кущ.

І раптом зрозуміла, що знову ходить без напрямку.

Марічка зупинилася.

Цього разу остаточно.

Вона не знала, куди йти.

Ліхтарик освітлював лише найближчі кілька кроків.

Усе далі зникало в тумані.

Марічка притулилася спиною до сосни.

Пальці боліли від холоду.

Коліно нило після падіння.

Їй хотілося сісти просто на землю, заплакати й більше нікуди не рухатися.

Але земля була мокра.

Вітер ставав різкішим.

І десь зовсім близько знову хруснула гілка.

Дівчина затамувала подих.

Не озивалася.

Навіть ліхтарик опустила, щоб промінь не видавав її рухів.

Кілька секунд минули в напруженій тиші.

Потім вона почула щось іще.

Ледь помітне шарудіння.

Наче тканина зачепилася за сухе гілля.

Марічка відчула, як волосся заворушилося під шапкою.

Перед очима знову постала темна хустка.

Жінка біля криниці.

Похилена голова.

І голос:

«Марічко...»

Вона міцніше притиснулася до дерева.

Не знала, чи хтось іде за нею.

Не знала, чи звук справжній.

Можливо, у темряві її власний страх перетворював кожен шелест на чиїсь кроки.

Але перевіряти не наважувалася.

Минуло, здавалося, дуже багато часу.

Насправді могло пройти лише кілька хвилин.

Марічка подивилася на годинник.

Стрілок майже не було видно.

Вона піднесла ліхтарик.

Потім опустила руку.

І раптом згадала, що ще вдень сміялася з Андрія, коли він попереджав її не засиджуватися в бібліотеці.

Тепер їй захотілося повернути той короткий шкільний вечір.

Просто вийти разом із ним.

Пройти центральною дорогою.

Нехай довго.

Нехай через калюжі.

Нехай у мокрих черевиках.

Але поруч із людьми.

Серед освітлених хат.

Марічка глибоко вдихнула холодне повітря.

Підняла голову.

— Андрію... — зовсім тихо прошепотіла вона.

Відповіді не було.

Лише вітер шумів високо в соснах.

Вона притиснула долоню до губ.

Згадала бабусине застереження.

Не відгукуватися.

І тепер намагалася навіть не говорити вголос.

Раптом ліхтарик у її руці блимнув.

Марічка здригнулася.

Світло на мить ослабло.

Потім знову стало яскравішим.

Вона швидко перевірила кнопку.

Постукала по корпусу.

Промінь затремтів.

Дівчина відчула, як у грудях піднімається нова хвиля страху.

Батарейки могли сісти.

І тоді вона залишиться серед лісу зовсім без світла.

Марічка опустила ліхтарик.

Вимкнула його, щоб зберегти заряд.

Темрява впала так раптово, що вона мимоволі схопилася за дерево.

На кілька секунд заплющила очі.

Потім розплющила.

Поступово змогла розрізнити найближчі стовбури.

Чорні.

Високі.

Нерухомі.

Туман між ними ледь світився від далекого, майже невидимого неба.

Вона не могла визначити, де починається стежка.

Де низина.

Де село.

І чи не стоїть за наступним деревом та сама жінка.

Марічка обережно переступила з ноги на ногу.

Спробувала зігріти пальці.

Потім торкнулася кори сосни й вирішила поки залишитися біля цього дерева.

Вона знала, що в темряві бігти небезпечно.

Особливо тут, де повно старих ям, коріння й заболочених западин.

Треба було дочекатися, поки туман розійдеться.

Або поки хтось вийде її шукати.

Вона уявила бабу Катерину.

Та вже, мабуть, хвилюється.

Може, пішла до Галини.

Може, питає сусідів.

Андрій теж може дізнатися.

І тоді...

Марічка повільно підняла голову.

Уперше за весь вечір їй стало трохи легше від думки, що вдома хтось помітить її відсутність.

Вона не зникла безслідно.

Не так, як колись зникла Ганна в очах усього села.

У неї були люди, які чекали.

Люди, яким вона була потрібна.

І вони обов'язково шукатимуть.

Але ця думка не могла зігріти мокрі ноги.

Не могла розігнати туман.

І не могла підказати, в якому боці стоїть бабусина хата.

Марічка притиснулася плечем до дерева.

Десь за соснами знову почувся тихий тріск.

Вона завмерла.

Прислухалася.

Кроки це були чи гілки, не могла розібрати.

Ліхтарик залишався вимкненим у її руці.

Вона боялася запалити світло.

Боялася й того, що станеться, якщо не запалить.

Туман поволі рухався між деревами.

Іноді він відкривав темний стовбур.

Потім знову ховав його.

Марічка стояла нерухомо.

Чекала.

І раптом зрозуміла, що за всю дорогу жодного разу не почула від незнайомої жінки нічого, крім власного імені.

Жодного прохання.

Жодного пояснення.

Тільки:

«Марічко...»

Чому?

Що вона хотіла сказати?

Чому стояла спиною біля криниці?

І найголовніше — звідки знала, що Марічка саме цього вечора проходитиме лісом?

Дівчина повільно піднесла долоню до обличчя.

Витер холодні краплі з вій.

Їй дуже хотілося вірити, що все це має звичайне пояснення.

Що незнайомка — жива людина.

Що туман розсіється.

Що попереду знайдеться стежка.

Але зараз Марічка навіть не знала, в якому боці шукати дорогу.

Вона загубилася.

Серед сосен, які знала з дитинства.

За кілька кілометрів від власного дому.

І тепер між нею та селом стояли темрява, густий листопадовий туман і чийсь незрозумілий поклик.

Марічка міцніше обхопила себе руками.

Вона не знала, скільки ще доведеться чекати.

Не знала, хто блукає поміж дерев.

І не знала, чи залишилася жінка в темній хустці біля старої криниці.

Знала лише одне.

Якщо її знову покличуть на ім'я, вона не відповість.

Навіть якщо голос пролунає зовсім поруч.

Розділ 18. Той, хто прийшов крізь ніч

Баба Катерина поставила на плиту чайник удруге.

Перший давно скипів. Вода в ньому вихолола, поки стара ходила від вікна до дверей, прислухалася до вулиці й раз у раз поглядала на годинник.

Було вже за сьому.

Марічка не поверталася.

На столі стояла накрита тарілка з картоплею, поруч — кухоль молока. Біля печі сохли онучині черевики, в яких та ходила на город, а на цвяшку під дверима висіла її тепла хустка.

Катерина знала: сьогодні Марічка збиралася до бібліотеки.

Перед школою сказала:

— Бабусю, може, трохи затримаюся. Мені для уроків треба старі газети подивитися.

— Тільки до темряви вертайся.

— Добре.

І все.

Звичайна розмова, одна з тисячі таких самих. Хто ж міг подумати, що надвечір кожне сказане слово баба Катерина пригадуватиме з таким болісним старанням?

Може, Марічка сказала, що піде ще до Галини?

Ні. Здається, не казала.

А може, зайшла до Андрія?

Це було б схоже на неї. Особливо тепер, коли між дітьми потроху почало налагоджуватися.

Катерина накинула вовняну хустку, вийшла на ґанок.

Вулиця лежала в густій темряві. У сусідських вікнах світилися лампи, десь гавкав собака, а з боку річки тягнуло вогкістю. Над городами піднімався туман.

— Марічко! — покликала стара.

Ніхто не відповів.

Вона постояла, прислухаючись.

Потім зачинила двері й вирішила йти до Галини.

Галина саме допомагала матері перебирати сушені яблука, коли у двері постукали.

Побачивши бабу Катерину, дівчина одразу підвелася.

— Добрий вечір!

— Добрий, Галю. Марічка в тебе?

— Ні.

Стара зблідла.

— А не заходила?

— Сьогодні ні. Вона ж після школи до бібліотеки збиралася.

— Збиралася...

Катерина сперлася долонею об одвірок.

Галина вмить зрозуміла, що щось негаразд.

— А вона ще не вдома?

— Немає.

Дівчина глянула на годинник.

— Може, в Андрія?

— Оце й думаю.

Галина вже знімала фартух.

— Я з вами піду.

Мати хотіла її зупинити, але побачила Катеринине обличчя й лише сказала:

— Пальто вдягни. І якщо Марічки ніде немає, одразу людей кличте.

Вони поспішили до Ковалів.

Дорогою баба Катерина майже не говорила.

Тільки час від часу озиралася, наче сподівалася побачити онуку на протилежному боці вулиці.

Андрій працював із батьком у сараї.

На дерев'яній лаві лежав розібраний двигун старого мотоцикла, поруч стояла гасова лампа. Батько тримав циліндр, а Андрій обережно очищав від нагару поршень.

— Не дряпай поверхню, — сказав батько.

— Знаю.

— То чого так сильно тиснеш?

— Та не сильно.

Від дверей почувся материн голос:

— Андрію, вийди.

Він відклав інструмент.

— Що сталося?

Мати не відповіла.

Просто відступила вбік.

На подвір'ї стояли Галина й баба Катерина.

Андрій одразу відчув недобре.

— Що з Марічкою?

Катерина схопила його за рукав.

— Вона не в тебе?

Хлопець похитав головою.

— Ні.

— А після школи ти її бачив?

— Бачив. Вона до бібліотеки збиралася.

— І більше не зустрічав?

— Ні.

Баба Катерина повільно відпустила його руку.

— Господи милосердний...

Андрій відчув, як похололо під серцем.

— Котра година?

— Уже майже восьма, — відповіла Галина.

Він подивився на темну вулицю.

У пам'яті відразу постала їхня сьогоднішня розмова.

«Я до бібліотеки зайду».

«Не засиджуйся. Сьогодні рано темніє».

А потім подумав про дорогу.

Про стежку через ліс, якою Марічка іноді скорочувала шлях додому.

І про Солодку.

— Вона могла піти через сосни, — тихо сказав він.

Баба Катерина здригнулася.

— Через які сосни?

— Там коротша дорога. Від клубу до вигону.

Стара похитнулася.

Андрієва мати підхопила її під руку.

— Катерино Петрівно, ходімо до хати, сядете.

— Нікуди я не сяду!

Голос баби Катерини раптом став різким.

— Онучку мою треба шукати!

За пів години про зникнення Марічки знала вже половина Вербичів.

Петро прибіг першим.

За ним прийшли Володька Черненко, кілька старших хлопців, сусіди, а згодом — завідувач колгоспної майстерні, який приніс великий акумуляторний ліхтар.

Ганна Петрівна, бібліотекарка, теж з'явилася.

Вона була без шапки, тільки з теплою хусткою поверх плечей.

— Марічка вийшла від мене трохи після п'ятої, — сказала вона. — Я ще попередила, щоб ішла центральною дорогою.

Андрій підняв голову.

— Вона сказала, куди піде?

— Ні. Лише попрощалася.

Ганна Петрівна замислилася.

— А надворі тоді вже туман починався. Я думала, до села не дійде, так і розвіється.

Андріїв батько, Микола Коваль, стояв біля розгорнутої на столі старої лісової карти.

Її принесли з майстерні, де вона зберігалася серед паперів про заготівлю деревини.

Поруч був лісник, Василь Ілліч, кремезний чоловік у ватянці й гумових чоботях.

Він уважно вислухав бібліотекарку.

— Якщо дівчина повернула до лісу, могла збитися на стару возову дорогу, — сказав він. — Там тепер кілька розвилок. У тумані легко переплутати.

— А криниця? — запитала Галина.

Ніхто не відповів відразу.

Баба Катерина сиділа біля печі.

Почувши це слово, повільно підняла голову.

— Там шукайте, — сказала вона. — Біля старої криниці.

Микола глянув на лісника.

Той кивнув.

— Перевіримо.

Чоловіки розподілилися на групи. Одні мали пройти дорогою від клубу, другі — просікою від млина, третіх посилали до вигону й уздовж річки. Домовилися перегукуватися, не розходитися поодинці та повертатися до визначених місць, якщо туман стане надто густим.

Петро вже збирався рушити за лісником.

Андрій надів куртку.

Батько одразу помітив.

— Ти куди?

— З вами.

— Ні.

Андрій завмер.

— Тату...

— Я сказав, ні. Там туман такий, що й досвідчений лісник може дорогу втратити. Ти залишишся біля млина, допомагатимеш людям із ліхтарями.

— Але я знаю ті стежки!

— І Марічка їх знала.

Ці слова примусили Андрія замовкнути.

Батько підійшов ближче.

Поклав руку йому на плече.

— Послухай, сину. Нам зараз треба одну людину знайти. Не двох.

Андрій опустив очі.

— Добре.

Але, відповідаючи, він уже дивився на лісову карту.

На стару дорогу.

І на вузьку просіку, яка від Солодкої вела до сухого пагорба над низиною.

Тієї самої низини, де в купальську ніч Марічка вдруге чула незнайомий голос.

Тим часом Марічка сиділа за поваленим деревом.

Вона знайшла його випадково, коли шукала місце, де можна було б сховатися від вітру.

Велика сосна лежала поперек схилу. Її коріння вивернуло цілий пласт землі, а стовбур утворював невеликий захист від холодних поривів, які ходили між деревами.

Марічка притулилася до нього спиною.

Під себе поклала сумку, щоб хоч трохи відгородитися від мокрої землі.

Коліно боліло після падіння. Пальці змерзли так, що вона майже не відчувала ліхтарика.

Він більше не горів.

Коли світло втретє заблимало й згасло, Марічка довго натискала кнопку, стукала по корпусу, навіть спробувала поправити батарейки.

Марно.

Тепер ліхтарик лежав поруч.

Непотрібний.

І від цього темрява здавалася ще густішою.

Марічка дивилася в туман.

Спробувала визначити, скільки минуло часу.

Годину?

Дві?

Більше?

Вона вже не знала.

Спочатку безупинно прислухалася до кожного звуку, боячись, що темна постать біля криниці піде за нею.

Потім почала боятися, що ніхто взагалі не прийде.

Тепер обидва страхи змішалися.

Марічка притиснула коліна до грудей і сховала обличчя в шарф.

Бабусю, тільки не хвилюйся...

Але одразу зрозуміла безглуздість цієї думки.

Бабуся вже напевно хвилювалася.

І, мабуть, плакала.

Марічка заплющила очі.

Їй стало соромно.

За власну впертість.

За бажання скоротити дорогу, хоча всі попереджали не ходити через ліс.

За те, що тепер стільки людей мусять через неї блукати в темряві.

А ще їй дуже хотілося побачити Андрія.

Так сильно, що від цього бажання заболіла грудна клітка.

Вона притулилася щокою до холодного рукава й прошепотіла:

— Андрійку...

Це ім'я ніколи раніше не здавалося їй таким дорогим.

На околиці села пошуки тривали вже понад годину.

Ліхтарі рухалися вздовж лісових доріг, іноді сходилися, потім знову розходилися в різні боки.

Чоловіки перегукувалися.

— Марічко!

— Марічко, відгукнися!

У відповідь шумів вітер.

Петро йшов разом із Василем Іллічем. Він ніс ліхтар і раз у раз освітлював кущі так старанно, що лісник нарешті не витримав:

— Петренку, ти дівчину шукаєш чи гриби?

— Дівчину.

— То дивися вперед. А не під кожну гілочку.

Петро нічого не відповів.

Зазвичай він давно вигадав би жарт.

Тепер зовсім не хотілося.

Галина залишилася з бабою Катериною. Допомагала розпалити піч, нагрівала воду й час від часу виходила на ґанок, прислухаючись до далеких голосів.

Андрій стояв біля млина.

У руках тримав ліхтар.

Поряд чекали два чоловіки, яких мали відправити змінити тих, хто вже довго шукав у лісі.

Хлопець дивився на темну смугу сосен.

Він розумів батькову заборону.

Розумів, що сам може заблукати.

Але також знав: неподалік Солодкої є вузька суха стежка, яка піднімається від старої низини до пагорба.

На загальній карті її майже не було видно.

Він знайшов її колись із дідом, коли вони збирали гриби. Стежка не завжди помітна, але вела до поваленого дерева й далі виходила на просіку.

Якщо Марічка злякалася біля криниці й побігла навмання, вона могла опинитися саме там.

Андрій довго дивився на ліс.

Потім почув, як хтось біля млина покликав чоловіків допомогти з мотузками.

На кілька хвилин усі відвернулися.

І хлопець зробив те, за що батько потім мав повне право його насварити.

Він рушив до сосен.

Сам.

Спочатку Андрій ішов швидко.

За спиною залишався млин, попереду простягалася знайома піщана дорога.

Ліхтар освітлював мокрі колії, коріння та зламані гілки.

Туман стояв густий.

Але Андрій намагався триматися підвищення, не сходити до заболочених місць і запам'ятовувати повороти.

Він прихопив із дому маленький свисток, який колись використовував під час велосипедних перегонів із Петром.

Тепер той висів на шнурку під коміром.

Хлопець знав: якщо знайде Марічку, треба буде дати сигнал іншим.

Та поки що вона була десь у темряві.

І він не мав найменшого уявлення, чи правильно вибрав напрямок.

— Марічко! — гукнув він.

Голос розійшовся між деревами.

Зник у тумані.

Ніхто не відповів.

Він пройшов далі.

Ще раз покликав.

Потім прислухався.

Десь далеко озвалися чоловічі голоси.

Пошуковці.

Отже, він ще не відірвався від інших настільки, щоб його не почули.

Це трохи заспокоїло.

Але ненадовго.

Бо попереду починалася стара дорога до криниці.

Андрій упізнав місце за перекошеним стовбуром берези.

Колись його вдарила блискавка, відтоді дерево росло трохи набік, ніби весь час намагалося роздивитися щось на землі.

Праворуч починалася стежка до Солодкої.

Ліворуч — вузький прохід між соснами, що вів на пагорб.

Хлопець зупинився.

Підняв ліхтар.

Туман висів між деревами нерухомою білою стіною.

І саме тоді він побачив світло.

Не своє.

Не те, що пробивалося здалеку від інших пошуковців.

Маленький жовтий вогник стояв осторонь, там, де мала бути стара криниця.

Андрій завмер.

Спочатку вирішив, що це хтось із чоловіків.

— Агов! — покликав він.

Вогник не зрушив.

Хлопець зробив кілька кроків ближче.

І побачив людину.

Стареньку жінку.

Вона стояла поблизу верби, тримаючи в руці невеликий ліхтар.

Спина трохи зігнута.

На голові темна хустка.

Поверх плечей — щось схоже на стару вовняну накидку.

Обличчя Андрій не міг роздивитися.

Світло падало вниз, на мокру траву, залишаючи верхню частину постаті в тіні.

Він спинився.

— Бабусю, ви кого шукаєте?

Жінка не відповіла.

Тільки повільно повернула голову.

Андрій побачив край хустки й щось світле біля скроні.

Мабуть, сиве волосся.

— Ви Марічку не бачили? — запитав голосніше. — Дівчину, у темному пальті?

Старенька стояла нерухомо.

Потім трохи підняла ліхтар.

Промінь ковзнув по стовбуру сосни.

По мокрій землі.

І зупинився на вузькому проході між деревами, що вів до пагорба.

Андрій простежив за світлом.

Там починалася та сама стежка, яку він шукав.

— Туди? — запитав він.

Але коли знову повернув голову до жінки, ліхтаря вже не було видно.

Туман повільно рухався над травою.

За вербою темніли старі колоди криниці.

Ані постаті.

Ані світла.

Хлопець підняв власний ліхтар.

— Бабусю!

Тиша.

Андрій постояв, прислухаючись.

Потім почув далеко позаду голос когось із пошуковців.

І зрозумів, що гаяти час біля криниці не можна.

Він повернув до пагорба.

Дорога вгору виявилася слизькою.

Мокра хвоя з'їжджала під ногами, а старе коріння стирчало з піску, немов темні жили.

Андрій кілька разів послизнувся.

Одного разу вперся рукою в дерево, щоб не впасти.

Ліхтар мало не вислизнув.

Він сердито вилаявся крізь зуби.

А потім зупинився.

Бо раптом усвідомив, що вже далеко від головної дороги.

Позаду — туман.

Попереду — темні сосни.

І ніхто не знає, куди саме він пішов.

Хлопець відчув страх.

Справжній.

Не той, який колись змушував його жартувати про русалок.

А холодний, тверезий страх людини, яка нарешті розуміє, що зробила дурницю.

Треба було йти з батьком.

Він майже повернув назад.

Але раптом почув щось схоже на тихе схлипування.

Андрій підняв голову.

Прислухався.

Десь попереду, за повваленими деревами, ледь чутно шаруділа хвоя.

Він зробив крок.

— Марічко?

Тиша.

Тоді хлопець гукнув голосніше:

— Марічко! Це Андрій!

Марічка почула його крізь напівсонну втому.

Спочатку їй здалося, що голос просто наснився.

Вона вже не раз уявляла, як Андрій кличе її.

Як підходить.

Як бере за руку.

Тому не повірила відразу.

Підвела голову.

Прислухалася.

Ліс мовчав.

Потім голос долинув знову.

— Марічко! Де ти?!

Вона завмерла.

Цього разу голос був зовсім інший, ніж біля криниці.

Знайомий до найменшої інтонації.

Трохи хрипкий.

Стривожений.

Живий.

— Андрію?.. — прошепотіла вона.

Відповіді не було.

Вона спробувала підвестися.

Ноги слухалися погано.

Коліно боліло.

Марічка сперлася об повалений стовбур.

І раптом крикнула з усієї сили:

— Андрію! Я тут!

Голос зірвався.

Вийшло хрипко.

Але вона крикнула ще раз.

— Тут! Біля дерева!

Андрій почув.

Спочатку не повірив.

Зупинився так різко, що мало не впав.

— Марічко?!

— Андрію!

Він повернув ліхтар у бік голосу.

Між соснами виднілася темна смуга поваленого стовбура.

І біля нього щось ворухнулося.

Андрій кинувся вперед.

Переступив через корінь.

Обійшов кущ.

І нарешті побачив її.

Марічка сиділа на землі, притулившись до старого дерева.

Обличчя бліде.

Губи посиніли від холоду.

Волосся вибилося з-під шапки й прилипло до щік.

Пальто мокре.

На коліні — брудна пляма.

Вона дивилася на нього так, наче боялася, що він зараз зникне.

— Андрію...

Хлопець опустився перед нею навколішки.

— Господи, Марічко...

Він не зміг сказати більше нічого.

Просто обережно взяв її за плечі.

Відчув, яка вона холодна.

І як сильно тремтить.

— Я тут, — сказав він. — Чуєш? Я знайшов тебе.

Марічка раптом заплакала.

Не стримуючись.

Не ховаючи обличчя.

Вона схопилася за його куртку й притулилася до нього.

Андрій обійняв її.

Міцно.

Так, ніби тільки зараз дозволив собі повірити, що вона справді жива.

— Я думала... — Марічка не могла договорити.

Зуби цокотіли.

Андрій швидко зняв куртку й загорнув її поверх дівочого пальта.

— Не говори поки. Ти дуже змерзла.

Він обережно поправив на ній шарф.

Застебнув комір.

Потім дістав із сумки невелику флягу з теплим чаєм, яку мати дала йому ще перед початком пошуків.

Чай уже не був гарячим.

Але залишався теплим.

— Можеш ковтнути?

Марічка кивнула.

Він подав їй флягу.

Вона обережно зробила кілька маленьких ковтків.

Потім повернула.

— Дякую...

Андрій озирнувся.

Тепер треба було якнайшвидше покликати інших.

Він дістав свисток.

Тричі коротко свиснув.

Почекав.

Повторив.

Потім голосно крикнув:

— Агов! Сюди! Знайшов!

Ліс проковтнув його голос.

Кілька секунд нічого не було чути.

Потім десь далеко озвався чоловічий крик:

— Де ти?!

Андрій відчув полегшення.

— На пагорбі! За Солодкою! Біля поваленої сосни!

Він знову засвистів.

Із темряви відповіли.

Тепер уже ближче.

Отже, їх почули.

Андрій сів поруч із Марічкою, відгородивши її від вітру.

Підсунув під неї свою складену сумку.

Вона досі тремтіла.

Він обережно розтирав між власними долонями її холодні пальці, намагаючись зігріти їх теплом рук, а не сильним тертям.

— Сильно болить нога?

Марічка похитала головою.

— Тільки коліно.

— Голова не паморочиться?

— Ні.

— Добре.

Він знову прислухався.

Десь далеко лунали голоси пошуковців.

— Нас уже знайшли, — сказав Андрій. — Скоро прийдуть.

Марічка підняла очі.

— А бабуся?..

— Чекає. Усі тебе шукають.

Дівчина знову заплакала.

— Я ж тільки через ліс хотіла...

— Знаю.

— Думала, встигну.

— Знаю, Марічко.

Вона стиснула його руку.

— Я так злякалася...

Андрій опустив голову.

— Я теж.

Марічка здивовано подивилася на нього.

— Ти?

Він усміхнувся без радості.

— Коли сказали, що тебе нема, я спочатку навіть не зрозумів, що робити.

Вона мовчала.

Андрій зітхнув.

— Думав, треба просто знайти тебе. А потім ішов лісом і весь час боявся, що не встигну.

Марічка притиснулася ближче.

Він обійняв її за плечі.

І довго не говорили.

Тільки слухали, як десь у тумані перегукуються люди.

— Андрію...

Він нахилив голову.

— Що?

Марічка довго дивилася на його обличчя.

На мокре волосся.

На подряпину біля брови, якої раніше не було.

На руки, що обережно тримали її долоні.

Їй раптом згадалося, як вони сиділи колись у лісовій сторожці під час серпневої грози.

Тоді вона запитала, чи можна йому вірити.

Він не відповів словами.

Просто поцілував.

І Марічці здавалося, що більшої певності їй ніколи не знадобиться.

А потім був останній літній вечір.

Сергій.

Сварка.

Чужий сміх у школі.

І довгі тижні, коли вона хотіла повернутися до Андрія, але боялася, що він знову зробить їй боляче.

Тепер він сидів поряд серед холодного листопадового лісу.

Сам змерз.

Був наляканий.

І дивився на неї так, наче нічого дорожчого у світі не існувало.

— Знаєш, чого я найбільше боялася? — тихо запитала Марічка.

Андрій поглянув навколо.

— Тут?

Вона кивнула.

— Тут теж. Але не тільки.

Він чекав.

Марічка насилу ковтнула.

— Коли я заблукала, то спочатку думала, що ніколи не виберуся. А потім...

Вона замовкла.

Андрій обережно стиснув її пальці.

— Що потім?

— Почала згадувати все, що було між нами.

У її голосі знову з'явилися сльози.

— Як ми влітку ходили до річки. Як ти приніс мені конвалії. Як цілував мене в сторожці.

Андрій опустив очі.

Марічка продовжила:

— І мені раптом стало страшно, що ми так і залишимося посвареними. Що я більше не побачу тебе й ти ніколи не дізнаєшся, як сильно я сумувала.

Він повернувся до неї.

— Марічко...

— Я боялася лісу, Андрію. Дуже. Але найбільше — що можу втратити тебе, так і не сказавши, що досі люблю.

Вона опустила голову.

Слова вирвалися самі.

Без підготовки.

Без гарних порівнянь із книжок, які вона так любила.

Андрій довго мовчав.

Потім нахилився ближче.

— Подивися на мене.

Марічка підняла очі.

Він обережно торкнувся її щоки.

— Я тебе теж люблю.

Її губи здригнулися.

— Справді?

— Справді.

Андрій усміхнувся.

— Думаю про тебе щодня. І коли ми розмовляємо, і коли ти навіть дивитися на мене не хочеш.

Марічка тихенько засміялася крізь сльози.

Андрій теж усміхнувся.

А потім став серйозним.

— І я дуже перед тобою винен.

Десь за деревами почулися чоловічі голоси.

Хтось гукнув Андрієве ім'я.

Хлопець підняв голову.

— Тут! — крикнув він. — Ми тут!

Потім знову повернувся до Марічки.

— Пам'ятаєш танці?

Вона кивнула.

— Пам'ятаю.

— Я тоді поводився як останній дурень.

Марічка ледь усміхнулася.

— Ти й раніше іноді так поводився.

— Знаю.

Він опустив голову.

— Але того вечора я зробив гірше, ніж просто подуркував.

Вона уважно дивилася на нього.

— Я ревнував тебе до Сергія. І хотів показати йому, що ти зі мною. Так, наче твоя думка взагалі нічого не важить.

Андрій помовчав.

— А ти ж мене сама вибрала. Я це знав. Тільки замість радіти вирішив усім щось доводити.

Марічка не перебивала.

— І в школі я теж винен. Обіцяв мовчати про наш поцілунок, а потім не втримав язика. Хлопці сміялися, і мені захотілося, щоб вони перестали вважати мене дурнем.

Він гірко всміхнувся.

— У результаті сам ним і виявився.

Марічка опустила очі.

Андрій обережно поправив на її плечі власну куртку.

— Пробач мені. За Сергія. За те, що говорив про тебе, ніби ти не могла сама відповісти. І за нашу таємницю, яку не зберіг.

Вона довго мовчала.

Потім тихо сказала:

— Мені було дуже боляче.

— Знаю.

— Особливо тоді, у школі. Я ж так берегла той спогад...

Андрій кивнув.

— Я теж його бережу. Просто тоді повівся так, ніби це нічого не значить.

Марічка дивилася на його руки.

На брудні пальці.

На подряпини від гілля.

Потім обережно взяла його долоню обома руками.

— Я прощаю тебе, Андрію.

Він підняв голову.

— Справді?

— Так.

Вона всміхнулася.

— Тільки не тому, що ти мене сьогодні знайшов.

Він мовчки дивився на неї.

— Ти ж розумієш?

Андрій кивнув.

— Розумію.

— Я ще до сьогодні бачила, що ти намагаєшся змінитися. Просто сама ніяк не могла перестати сердитися.

Вона трохи помовчала.

— А сьогодні зрозуміла, що не хочу більше витрачати наші дні на цю образу.

Андрій стиснув її пальці.

— Я теж не хочу.

Марічка притулилася до нього.

Він обійняв її.

І цього разу вона вже не трималася осторонь.

— Тільки пообіцяй мені одну річ, — сказала Марічка.

— Яку?

— Якщо знову приревнуєш, то скажи мені. Не влаштовуй бійок.

Андрій тихо засміявся.

— Добре.

Вона підняла очі.

— Я серйозно.

— І я серйозно.

Він трохи подумав.

— Але й ти скажи, якщо я знову щось не так зроблю. Не мовчи тижнями.

Марічка усміхнулася.

— Домовилися.

Вони потиснули одне одному руки.

Так урочисто, наче підписали надзвичайно важливу угоду.

Потім Марічка раптом засміялася.

— Ну й дурні ми були.

Андрій похитав головою.

— Я більше.

— Не сперечатимуся.

Він удав ображеного.

І вони обоє засміялися.

Тихо, втомлено.

Але щиро.

Давно вже між ними не було такого сміху.

Без образи.

Без намагання показати, хто правий.

Без чужих очей.

Тільки вони двоє, холодний ліс і невеликий клаптик землі за поваленим деревом, де ще кілька хвилин тому Марічка боялася, що залишиться зовсім сама.

— Андрію! — зовсім близько пролунав батьків голос.

Хлопець озирнувся.

Між соснами замиготіли ліхтарі.

— Тут, тату!

Першим з'явився Василь Ілліч.

За ним — Микола Коваль і Петро.

Лісник одразу присів біля Марічки.

— Ну що, дитино, знайшли тебе?

Вона кивнула.

— Знайшли...

Микола поглянув на сина.

Спочатку з полегшенням.

Потім так суворо, що Андрій одразу опустив очі.

— Ти як сюди потрапив?

— Тату...

— Я питав, як?

Андрій тихо відповів:

— Сам прийшов.

Батько стиснув губи.

На мить здавалося, що зараз почнеться найстрашніша сварка в Андрієвому житті.

Але Василь Ілліч підвів руку.

— Миколо, потім. Дівчину спочатку виведемо.

Батько глибоко вдихнув.

Підійшов до Марічки.

— Можеш устати?

Вона спробувала.

Ноги затремтіли.

Андрій відразу підхопив її за лікоть.

— Обережно.

Василь Ілліч оглянув коліно, запитав, чи не вдарялася головою, чи пам'ятає, де перебуває. Марічка відповідала правильно, хоча говорила повільно й досі дуже змерзла.

Лісник зняв із плеча товсту ковдру, яку чоловіки прихопили для пошуків, і загорнув дівчину поверх куртки.

— Будемо виводити. Не поспішайте. Тут мокро.

Петро стояв поруч.

Він дивився на Марічку з таким полегшенням, що навіть не знав, що сказати.

Нарешті видав:

— Ну ти нас і налякала, Левчук...

Вона слабо всміхнулася.

— Вибач.

Петро махнув рукою.

— Та яке там. Головне, що знайшли.

Потім нахилився до Андрія.

І тихо додав:

— Тільки ти вже більше не зникай. Бо я вас обох шукати не збираюся.

Андрій усміхнувся.

— Добре.

— Нічого смішного.

— Знаю.

Петро ще секунду дивився на друга.

А потім раптом обійняв його за плечі.

Швидко.

Незграбно.

Наче соромився.

— От добре, що все обійшлося, — пробурмотів він.

І відразу відступив.

З лісу виходили повільно.

На слизьких місцях Марічку підтримували з двох боків. Далі чоловіки по черзі допомагали їй, бо ноги погано слухалися після довгого сидіння на холоді.

Андрій ішов поруч.

Час від часу прислухався до її дихання.

Озирався.

Подавав руку.

І намагався не дивитися на батька, який досі мовчав.

Поблизу старої просіки вони зустріли ще кількох пошуковців.

Хтось гукнув:

— Знайшли!

Із темряви відповіли радісні голоси.

Новина швидко пішла лісом від однієї групи до іншої.

— Знайшли Марічку!

— Жива!

— Виводять!

Андрій відчув, як нарешті відступає напруження, яке тримало його від тієї миті, коли баба Катерина з'явилася на подвір'ї.

Він глянув на Марічку.

Вона йшла, загорнута в ковдру, притримуючи руками краї біля грудей.

Побачивши його погляд, слабо всміхнулася.

І Андрій зрозумів, що ніколи не забуде цієї усмішки.

На узліссі вже чекали люди.

Коли Марічка з'явилася між соснами, баба Катерина кинулася їй назустріч.

— Дитиночко моя!

Вона обійняла онуку так міцно, що та тихо охнула.

— Бабусю, коліно...

Стара відразу відступила.

Почала розглядати її обличчя.

Торкалася щік.

Волосся.

Рук.

Наче хотіла переконатися, що це справді Марічка, а не чиясь чужа дитина, схожа на неї в темряві.

— Господи, де ж ти була?!

Марічка заплакала.

— Заблукала...

— Знаю, знаю...

Баба Катерина притиснула її до себе.

— Головне, що ти тут.

Галина стояла поруч, затуливши рот долонею.

А коли Марічка подивилася на неї, підбігла й обняла обережніше.

— Я вже чого тільки не надумала!

Марічка спробувала усміхнутися.

— І я...

Галина витерла очі.

— Ну от, навіть жартуєш. Значить, житимеш.

Петро, почувши це, полегшено засміявся.

І навіть Микола Коваль нарешті трохи розслабив обличчя.

Марічку відвезли до медпункту, де на неї вже чекала Софія Михайлівна.

Медсестра оглянула дівчину, перевірила температуру, розпитала про падіння й біль у коліні. Після перебування на холоді вона наполягла на подальшому медичному нагляді та поступовому зігріванні.

Дорослі подбали про сухий одяг, тепле приміщення й необхідну допомогу.

Андрій чекав у коридорі.

Поряд сидів Петро.

Вони мовчали.

Нарешті друг запитав:

— Ти хоч розумієш, що батько тебе зараз уб'є?

Андрій глянув на нього.

— Розумію.

— Ага.

Петро трохи помовчав.

— Але ти її знайшов.

Андрій опустив очі.

— Мені пощастило.

— Не тільки. Ти ж ту стежку знав.

— Знав. Але сам ледве не заблукав.

Петро здивовано подивився на нього.

Андрій сумно всміхнувся.

— Батько правильно сказав. Не треба було самому йти.

Петро не став сперечатися.

Бо обоє знали: цього разу все закінчилося добре, але могло бути інакше.

Коли Марічку нарешті дозволили забрати додому, надворі вже була глибока ніч.

Над селом розсіювався туман.

Подекуди з'явилися зірки.

Біля бабусиної хати чекала сусідка з гарячою вечерею, а в печі весело потріскували дрова.

Баба Катерина посадила онуку ближче до тепла.

Огорнула ковдрою.

Поставила перед нею кухоль теплого чаю.

І ще довго не могла відійти.

— Бабусю, — нарешті сказала Марічка, — я ж нікуди не подінуся.

Катерина глянула на неї.

— От і дивись мені.

А потім заплакала.

Тихо.

Без звуку.

Марічка обійняла її здоровими, вже відігрітими руками.

І довго сиділа так, притулившись до бабусиного плеча.

Андрій прийшов разом із батьком.

Микола зупинився біля порога.

— Катерино Петрівно, як вона?

— Уже краще.

Він кивнув.

Потім глянув на сина.

— Ти хотів поговорити? То поговори. А вдома й ми з тобою поговоримо.

Андрій опустив очі.

— Добре, тату.

Микола вийшов на ґанок.

Дав дітям кілька хвилин.

Марічка сиділа біля печі, загорнута в ковдру.

Побачивши Андрія, усміхнулася.

— Привіт.

Він теж усміхнувся.

— Привіт.

— Батько сварив?

— Ще ні.

Вона засміялася.

— То все попереду.

— Ага.

Андрій сів поруч.

Деякий час вони мовчали.

У печі потріскували дрова.

На столі тихо цокав годинник.

Із кухні долинав бабусин голос — вона розмовляла з Миколою, який повернувся спитати про завтрашню допомогу.

Марічка дивилася на Андрія.

Потім простягнула руку.

Він узяв її долоню.

Цього разу без вагання.

І вона не відпустила.

— Андрію, — тихо сказала дівчина, — я маю тобі щось розповісти.

Він одразу став серйозним.

— Про ліс?

Марічка кивнула.

— Я не просто заблукала.

Він уважно подивився на неї.

— А що сталося?

Вона трохи помовчала.

Здавалося, навіть тепер, у теплій бабусиній хаті, їй було важко вимовити це вголос.

— Я біля старої криниці когось бачила.

Андрій завмер.

— Кого?

Марічка подивилася йому в очі.

— Жінку.

Він повільно випростався.

Вона продовжила:

— Стояла спиною. У темній хустці. Я спочатку подумала, що якась бабуся заблукала.

Андрій мовчав.

Марічка стиснула його руку.

— А потім вона мене покликала.
Він відчув, як у грудях похололо.
— На ім'я?
Дівчина кивнула.
— Двічі.
У кімнаті стало дуже тихо.
Андрій дивився на неї.
Марічка помітила, як змінилося його обличчя.
— Ти мені віриш?
Він відповів відразу:
— Вірю.
І цього разу не став додавати, що то міг бути вітер.
Не почав говорити про лісові звуки.
Не намагався заспокоїти її жартом.
Просто взяв її другу руку.
— Я теж дещо бачив.
Марічка завмерла.
— Що?
Андрій повільно вдихнув.
— Коли йшов тебе шукати, я проходив біля Солодкої.
Вона міцніше стиснула пальці.
— І?
— Там стояла старенька.
Марічка зблідла.
— Яка?
— Невисока. Зігнута трохи. У темній хустці. Із ліхтарем.
Вона перестала дихати.
— Ти бачив її обличчя?
Андрій похитав головою.
— Ні. Туман був густий. А ліхтар світив униз.
— Вона тебе кликала?
— Ні.
Він помовчав.
— Я сам запитав, чи не бачила вона тебе.
Марічка подалася вперед.
— І що сказала?

— Нічого.

— Зовсім?

— Зовсім.

Андрій дивився на дівчину, пригадуючи той короткий дивний випадок.

— Вона тільки підняла ліхтар. І мені здалося, що показала в бік пагорба.

— Того, де ти мене знайшов?

— Так.

Марічка довго мовчала.

Потім ледве чутно запитала:

— А що було далі?

Андрій опустив очі.

— Я глянув на стежку. А коли повернувся — її вже не бачив.

За вікном пройшов порив вітру.

Затріпотіла фіранка.

Марічка мимоволі здригнулася.

Андрій обережно поправив край ковдри на її плечі.

— Я потім запитав батька й Василя Іллiча, чи зустрічали вони когось біля криниці.

— І що?

— Нікого.

— А Петро?

— Теж ні.

Марічка дивилася на нього.

— Може, то була баба Орися?

Андрій трохи подумав.

— Може. Я ж обличчя не роздивився.

Вона опустила очі.

— Але баба Орися знала, що мене шукають?

— Мабуть, уже знала. Пів села на ноги підняли.

Марічка задумалася.

— Тоді чому не підійшла до людей?

Андрій похитав головою.

— Не знаю.

Він трохи помовчав.

— Може, взагалі інша жінка. Ми ж не всіх бачили, хто тієї ночі виходив із дому.

Марічка повільно кивнула.

Розумне пояснення.

Цілком можливе.

Але воно не відповідало на головне запитання.

Чому та жінка біля криниці знала її ім'я?

І чому стояла спиною, двічі покликала, але так і не обернулася?

— Андрію...

Він нахилився ближче.

— Що?

Марічка дивилася йому просто в очі.

— А якщо це була та сама?

Він не відповів відразу.

Згадав темну постать під вербою.

Стареньку руку з ліхтарем.

Туман.

І вузький прохід, куди впав жовтий промінь.

— Може бути, — нарешті сказав він.

Марічка здригнулася.

Андрій стиснув її долоню.

— Але ми не знаємо.

Вона кивнула.

— Не знаємо...

Деякий час вони мовчали.

Потім Марічка тихо запитала:

— А ти більше не боїшся?

Андрій усміхнувся.

— Боюся.

Вона здивовано підняла очі.

— Справді?

— Ага.

Він трохи помовчав.

— Тільки тепер я більше боюся зробити щось таке, через що ти знову не захочеш мені довіряти.

Марічка дивилася на нього.

Потім обережно прихилилася до його плеча.
— То не роби.
Він тихо засміявся.
— Постараюся.
Вона підняла голову.
— Андрію...
— Що?
— Я рада, що ти прийшов.
Він обійняв її.
— І я радий, що знайшов тебе.
Марічка на мить заплющила очі.
А потім тихо сказала:
— Тільки наступного разу ходімо в ліс удвох.
Андрій усміхнувся.
— І вдень.
— І вдень, — погодилася вона.
Коли Андрій вийшов на ґанок, батько вже чекав.
Ніч стала яснішою.
Над селом розійшовся туман, і в чорному небі з'явилися дрібні холодні зірки.
Микола стояв біля хвіртки.
Руки в кишенях.
Кашкет насунутий на лоба.
Андрій підійшов.
— Тату...
Батько повернувся.
Довго дивився на сина.
Потім тихо запитав:
— Ти хоч розумієш, що міг і сам там залишитися?
Андрій кивнув.
— Розумію.
— А якби ми тебе не знайшли?
— Не знаю.
Микола зітхнув.
Провів долонею по обличчю.
І раптом обійняв сина.
Міцно.

Так, як давно вже не обіймав.

Андрій завмер від несподіванки.

Батько притиснув його до себе на кілька секунд.

Потім відступив.

— Більше так не роби.

Голос у нього був хрипкий.

Андрій кивнув.

— Не буду.

Микола ще раз подивився на нього.

— А Марічка як?

Хлопець усміхнувся.

— Краще.

Батько помітив усмішку.

Трохи примружився.

— Помирилися?

Андрій кивнув.

— Ага.

Микола повільно видихнув.

— Ну, хоч якась добра новина.

І вони пішли додому.

Тієї ночі у Вербичах довго не гасли вікна.

Люди переповідали одне одному, як шукали Марічку, хто першим почув Андріїв свисток і де саме знайшли дівчину.

Петро встиг тричі розповісти про пошуки, причому з кожною розповіддю відстань, яку він пройшов, ставала трохи більшою.

Галина нарешті заснула, переконавшись, що подруга вдома й у безпеці.

Баба Катерина ще довго сиділа біля Маріччиного ліжка.

Слухала її рівне дихання.

Поправляла ковдру.

І тихо дякувала Богові, що онука повернулася.

Андрій теж не спав.

Він лежав у своїй кімнаті й дивився у вікно.

На підвіконні все ще зберігався маленький згорток із засохлою м'ятою.

Колись Марічка подарувала її йому після першого поцілунку.

Тепер листочки майже втратили запах.

Але Андрій більше не боявся, що разом із ним зникне все, що було між ними.

Бо сьогодні серед холодного листопадового лісу вони знайшли одне одного знову.

І він нарешті сказав те, що мав сказати ще наприкінці літа.

Без виправдань.

Без гордості.

Без чужих свідків.

За селом стояв темний сосновий ліс.

Туман поступово опускався в низини, залишаючи верхівки дерев під ясним зоряним небом.

Біля старої криниці було тихо.

Ніхто не чув жіночого голосу.

Ніхто не бачив темної постаті.

І жоден із пошуковців, окрім Андрія, не зустрів тієї ночі старенької з ліхтарем.

Можливо, вона була звичайною жінкою, яка почула про зниклу дівчину й вийшла допомогти.

Можливо, випадково опинилася біля Солодкої.

А можливо, знала про стару криницю значно більше, ніж будь-хто у Вербичах.

Андрій ще не знав відповіді.

Марічка — теж.

Але одна річ не давала хлопцеві спокою.

Коли він зустрів стареньку біля криниці, та не промовила жодного слова.

Вона лише підняла ліхтар у бік темної стежки.

Саме тієї, що вела до поваленого дерева.

Саме туди, де він знайшов Марічку.

І тепер Андрій ніяк не міг вирішити, що було дивнішим.

Те, що старенька зникла в тумані, не озвавшись.

Чи те, що вона, можливо, знала, де шукати дівчину, ще до того, як він почув її голос.

За вікном шелестіли голі гілки яблуні.

До зими залишалося зовсім небагато.

А давня історія Ганни Яворської, яку вони з Марічкою вважали майже розгаданою, знову нагадала про себе.

Тепер уже не пожовклим листом.

Не старою світлиною.

А живою людиною — чи принаймні постаттю, яку обоє бачили тієї ночі серед сосен.

І десь у глибині лісу стояла Солодка.

Криниця, що понад сорок років берегла чужу таємницю.

Розділ 19. Перший сніг

Перший сніг у Вербичах випав уночі.

Не було ні хуртовини, ні завивання вітру. Просто надвечір небо стало незвично низьким, повітря набралося морозу, а вранці люди прокинулися й побачили за вікнами зовсім інше село.

Сніг лежав на дахах, тинах і голому гіллі яблунь. Біля криниць біліли цямрини, на городах зникли чорні борозни, а дорога, ще вчора розбита возами й тракторами, тепер простягалася між хатами рівною світлою смугою.

Навіть старий млин за селом, із його облупленими стінами й порожніми вікнами, здалеку здавався охайнішим.

Першими сніг помітили діти.

Ще не розвиднілося як слід, а біля школи вже лунали вигуки. Молодші хлопчаки ліпили сніжки, дівчатка намагалися зробити сніговика, а хтось із восьмого класу примудрився натягнути на дерев'яний паркан стару шапку й оголосив, що то новий директор школи.

До першого дзвоника шапку довелося зняти.

Справжній директор жарту не оцінив.

Андрій прокинувся від того, що хтось стукав у шибку.

Він розплющив очі.

У кімнаті було незвично світло.

За вікном стояв Петро.

У кожусі, шапці й із таким задоволеним обличчям, наче особисто домовився про сніг із небесною канцелярією.

— Ковалю! Вставай!

Андрій перевернувся на другий бік.

— Іди спати.

— Та ти глянь надвір!

— Бачив я сніг.

— Цього ще не бачив!

Петро зліпив сніжку й підкинув на долоні.

Андрій миттю сів.

— Тільки спробуй у вікно!

Друг широко всміхнувся.

— От бачиш, прокинувся.

І побіг до хвіртки.

Андрій ще кілька секунд сидів на ліжку, обурено дивлячись йому вслід.

Потім підійшов до вікна.

І завмер.

За ніч їхній сад став білим.

Старі яблуні стояли в пухнастих шапках, на сараї лежав рівний шар снігу, а біля колодязя виднілися чиїсь ранкові сліди.

Від цього краєвиду хлопцеві раптом стало весело.

Він ще не знав чому.

Можливо, тому, що закінчився довгий сирий листопад.

А може, тому, що вперше за кілька місяців йому не треба було прокидатися з думкою, як поводитися сьогодні з Марічкою.

Тепер він міг просто підійти до неї.

Привітатися.

Запитати, чи виспалася.

І взяти за руку, якщо вона сама цього захоче.

Після тієї ночі в лісі вони вже не сварилися.

Звісно, одного вечора було замало, щоб усе забулося.

Але тепер вони розмовляли.

По-справжньому.

Без удаваної байдужості й змагання, хто першим відвернеться.

І Андрій зрозумів, що це, мабуть, найкраще з усього, що принесла йому пізня осінь.

Марічка побачила сніг трохи раніше.

Вона прокинулася від незвичної тиші.

Зазвичай уранці за вікном скрипіли вози, гавкали собаки, долинали голоси сусідів. Тепер звуки стали глухими, наче хтось накрив усе село товстою ковдрою.

Дівчина підійшла до вікна.

І усміхнулася.

— Бабусю! Сніг!

Із кухні озвалася баба Катерина:

— Та бачила вже. Іди снідати, поки гаряче!

Марічка ще трохи постояла.

Під вікном білів кущ м'яти.

Точніше, те, що від нього залишилося після осінніх холодів. Сухі стебла стирчали крізь сніг, схожі на тонкі темні ниточки.

Влітку вона часто зривала тут листочки.

Розтирала між пальцями.

І вдихала знайомий терпкий запах.

Тепер м'ята спала до весни.

Марічка притулила долоню до холодної шибки.

За останні тижні їй кілька разів снився листопадовий ліс.

Темні сосни.

Туман.

Жінка біля криниці.

Іноді уві сні вона знову чула власне ім'я й прокидалася з таким сильним серцебиттям, що баба Катерина мусила сідати поруч.

Але поступово страх відступав.

Марічка вже знову ходила до школи, допомагала бабусі по господарству й готувалася до зимових свят.

Тільки до лісу тепер не наближалася.

І Андрій теж не наполягав.

Про загадкову стареньку з ліхтарем вони говорили лише кілька разів.

Дійшли висновку, що поки не мають жодного певного доказу, хто то був.

Навіть баба Орися, почувши Андрієву розповідь, довго мовчала.

А потім сказала:

— Добре, що дівчину знайшли. А хто показав дорогу — згодом дізнаємося, якщо буде кому сказати правду.

Більше вона нічого не пояснила.

До школи Марічка йшла разом із Галиною.

Сніг рипів під черевиками. З комінів підіймався дим, а на узбіччях лежали перші нерівні кучугури, які люди встигли нагорнути лопатами.

Галина несла портфель і маленький згорток із кольоровим папером.

— Ти вже придумала, що робитимемо для новорічного вечора?

Марічка кивнула.

— Можна прикрасити залу паперовими сніжинками.

— Це всі роблять.

— То зробимо кращі.

Галина скептично подивилася на неї.

— А Петро обіцяв принести гірлянду з лампочок.

Марічка засміялася.

— Він хоч знає, як її підключити?

— Каже, знає.

— От тепер я хвилююся.

— Я теж.

Вони минули крамницю.

Біля школи вже зібралося кілька хлопців.

Попереду стояв Андрій.

Побачивши Марічку, він усміхнувся.

Вона відповіла відразу.

Галина помітила це й тихенько штовхнула подругу ліктем.

— Дивися, хтось уже чекає.

Марічка почервоніла.

— Галю...

— Мовчу, мовчу.

Хоча за виразом її обличчя було ясно, що мовчати вона зовсім не збирається.

— Привіт, — сказав Андрій, коли дівчата підійшли.

— Привіт.

Марічка зупинилася біля нього.

— Бачив, скільки снігу?

— Бачив.

— Гарно, правда?

Андрій глянув на неї.

На рум'яні від морозу щоки.

На сніжинки, що заплуталися у волоссі.

— Дуже.

Марічка помітила, що він дивиться не на подвір'я.

— Я про сніг, Ковалю.

— А я хіба не про сніг?

Вона засміялася.

Петро, який стояв поруч, голосно зітхнув.

— От почалося.

Галина повернулася до нього.

— Що саме?

— Зима. Романтика. Усе таке.

— А тобі заважає?

— Мені? Та я взагалі люблю романтику.

— Особливо коли вона з пиріжками, — відповіла Галина.

— Із пиріжками найкраща.

Усі четверо засміялися.

Марічка зняла рукавичку, бо під неї забився сніг.

Андрій простягнув руку.

Вона подивилася на його долоню.

І без вагання вклала в неї свою.

Просто посеред шкільного подвір'я.

Де проходили однокласники.

Де стояли вчителі.

Де Сашко Рябий уже помітив їх і, напевно, готувався сказати щось дотепне.

Андрій теж його побачив.

Але цього разу не відпустив Маріччиної руки.

І не став усім доводити, що вона з ним.

Просто стояв поруч із нею.

Сашко розтулив рота.

Подивився на їхні руки.

Потім на Петра.

Той підняв брови.

— Що, Рябий? Сніг уперше бачиш?

Сашко пирхнув.

Але нічого не сказав.

І пішов до школи.

Марічка тихенько засміялася.

— Ти бачив?

Андрій кивнув.

— Бачив.

— І навіть не розсердився.

Він усміхнувся.

— Може, я росту.

— У висоту?

— Сподіваюся, не тільки.

Вона міцніше стиснула його пальці.

І вони разом пішли до школи.

У грудні шкільне життя набрало передсвяткового клопоту.

На стінах з'явилися кольорові плакати, учні вирізали сніжинки, а в актовій залі почали репетирувати новорічний вечір.

Ганна Степанівна доручила десятикласникам допомогти з оформленням сцени.

Петро запропонував зробити величезну снігову бабу з вати.

— Щоб аж до стелі!

Учителька уважно подивилася на нього.

— А де ти стільки вати візьмеш?

Петро задумався.

— Ну...

— От коли знайдеш, тоді й пропонуй.

Галина, не піднімаючи голови від паперових прикрас, сказала:

— Можемо Петра білим простирадлом накрити.

Клас вибухнув сміхом.

— Чого одразу мене?! — обурився він.

— Бо ти в нас найвідповідальніший, — пояснила Марічка.

Петро недовірливо примружився.

— Щось ви всі сьогодні добрі.

Андрій, який лагодив старий патрон для сценічної лампи разом із учителем праці, лише похитав головою.

— Тобі просто пропонують головну роль.

— Ага. Без слів.

— То й добре, — сказала Галина. — Буде найкраща твоя роль за десять років.

Петро зробив вигляд, що страшенно образився.

А через кілька хвилин уже сам пропонував, як краще прикріпити паперові зірки.

Після уроків Андрій дедалі частіше залишався в батьковій майстерні.

Під старим брезентом там стояв мотоцикл, який давно вже потребував ремонту.

Колись він їздив справно.

Потім почав погано заводитися, втрачати потужність і зрештою зовсім перестав подавати ознаки життя.

Батько кілька разів збирався ним зайнятися.

Але завжди знаходилися важливіші справи: тракторна помпа, сусідський насос, зламаний культиватор чи чийсь велосипед.

Тож мотоцикл роками стояв у кутку.

Андрій давно придивлявся до нього.

Тепер нарешті випросив дозвіл спробувати відновити.

— Тільки не думай, що я тобі завтра ключі дам і ти поїдеш, — попередив батько.

— Та знаю.

— Спочатку треба зробити, щоб він безпечно працював. А їздити будеш, коли матимеш на те право й досвід.

— Знаю, тату.

Микола примружився.

— От цього твого «знаю» я іноді найбільше й боюся.

Андрій засміявся.

— То перевірятимеш.

Батько подумав.

Потім кивнув.

— Оце вже інша розмова.

У майстерні пахло мастилом, бензином і холодним залізом.

Андрій зняв сидіння, відкрутив свічку запалювання, перевірив проводи й уважно оглянув карбюратор.

Спочатку йому здавалося, що поломку знайде за годину.

На другий день уже розумів, що поспішив.

На третій батько застав його за верстаком із таким сердитим обличчям, наче мотоцикл особисто образив усю родину Ковалів.

— Що, не здається? — усміхнувся Микола.

— Не заводиться.

— А чого?

— Якби знав, уже завів би.

Батько підійшов ближче.

Оглянув деталі.

— Із чого почав?

Андрій почав пояснювати.

Микола слухав.

Потім запитав:

— А ти впевнений, що причина тільки в карбюраторі?

Хлопець замовк.

Батько взяв лампу.

— У ремонті найгірше — закохатися у власну здогадку. Почнеш шукати лише те, що хочеш знайти.

Андрій підняв очі.

— Це ти зараз про мотоцикл?

Микола всміхнувся.

— А ти про що подумав?

— Та ні про що.

— Отож.

Вони ще довго працювали разом.

Перевірили запалювання, очистили контакти й замінили потрісканий паливний шланг. Микола настояв, щоб син не забував і про гальма, колеса та стару електропроводку.

— Завести двигун — це ще не означає полагодити мотоцикл, — сказав він.

Андрій запам'ятав.

Одного вечора до майстерні прийшла Марічка.

Вона принесла невеликий кошик із пиріжками, які баба Катерина напекла з капустою.

— Можна?

Андрій підняв голову з-під мотоцикла.

Побачив її.

І так швидко спробував вилізти, що вдарився потилицею об раму.

— Ай!

Марічка здригнулася.

Потім не втрималася й засміялася.

— Андрію, я ж не лякаю!

Він потер потилицю.

— Та я знаю.

— А чого тоді підстрибуєш?

— Радію.

Вона похитала головою.

— Із тебе механік буде, як із Петра балерина.

З іншого кутка озвався Микола:

— О! Нарешті хтось правду сказав.

Усі засміялися.

Батько витер руки ганчіркою.

— Заходь, Марічко. Тільки дивись, тут брудно.

Вона поставила кошик на чистий край столу.

— Бабуся пиріжків передала.

Микола зазирнув.

— О, це вже серйозна допомога ремонту!

Взяв один пиріжок.

Подякував.

А потім, помітивши, як Андрій поглядає на Марічку, хитро всміхнувся.

— Гаразд. Я піду матері допоможу. А ви дивіться, щоб майстерня залишилася ціла.

І вийшов.

Марічка підійшла до мотоцикла.

Обережно провела пальцем по краю старого сидіння.

— То це його ти хочеш полагодити?

Андрій кивнув.

— Ага.

— Гарний.

Він недовірливо подивився на неї.

— Ти серйозно?

Марічка оглянула облуплений бак, старі колеса й розібраний двигун.

— Ну... буде гарний.

Андрій засміявся.

— Оце вже ближче до правди.

Вона присіла біля верстака.

— І куди ти на ньому зібрався?

Хлопець трохи зам'явся.

— Та так...

Марічка підняла брови.

— Андрію.

— Що?

— Ти вже навчився говорити правду. Не псуй досягнення.

Він розсміявся.

Потім сів навпроти.

— Я думав, коли закінчимо школу... коли вже можна буде нормально їздити...

— То що?

Він глянув на мотоцикл.

Потім на неї.

— Хотів би одного дня поїхати з тобою до міста.

Марічка завмерла.

— До якого?

— До Львова, наприклад.

Вона довго дивилася на нього.

— Ти пам'ятаєш, що я туди хочу?

Андрій здивувався.

— Звичайно.

Марічка опустила очі.

І тихо всміхнулася.

— А як я вступлю, то ти мене туди на мотоциклі возитимеш?

Андрій задумливо почухав потилицю.

— Ну, щодня, мабуть, не вийде.

— Чого?

— Бо дороги далеко. І бензину стільки, що батько мене з дому вижене.

Марічка засміялася.

— А я вже подумала, що ти хочеш стати моїм особистим водієм.

— Ні. Просто...

Він замовк.

Вона уважно подивилася.

— Що?

Андрій зітхнув.

— Я не хочу, щоб коли ти поїдеш учитися, ми зовсім перестали бачитися.

Марічка перестала усміхатися.

Це була тема, якої вони давно торкалися лише жартома.

Майбутнє.

Школа закінчиться за кілька місяців.

Марічка готувалася вступати до університету.

Андрій хотів працювати з технікою, можливо, вчитися на механіка.

Досі їм вдавалося відкладати цю розмову.

Але тепер майбутнє стояло вже не десь за далекими літніми пагорбами.

Воно наближалося.

Разом із кожним новим шкільним днем.

Марічка підійшла до Андрія.

Сіла на сусідній стілець.

— Я теж не хочу, — тихо сказала вона.

Він підняв голову.

Вона продовжила:

— Але я хочу вступити.

— Знаю.

— Дуже.

Андрій кивнув.

— І я хочу, щоб ти вступила.

Марічка уважно подивилася на нього.

Наче перевіряла, чи справді він це сказав.

Він усміхнувся.

— Що?

— Нічого.

Вона взяла його за руку.

— Просто приємно чути.

Андрій стиснув її пальці.

— А я тим часом полагоджу мотоцикл.

— І навчишся ним їздити як слід.

— І це теж.

Марічка засміялася.

— А тоді приїдеш до мене.

— Приїду.

Вона трохи помовчала.

— Тільки не обіцяй, що кожного тижня. Бо потім знову будеш сердитися, якщо не вийде.

Андрій усміхнувся.

— Добре. Обіцяю лише старатися.

— Оце вже розумніше.

Вона нахилилася й швидко поцілувала його в щоку.

Андрій завмер.

Потім повільно повернув до неї голову.

— А це за що?

Марічка всміхнулася.

— За те, що ти пам'ятаєш про Львів.

До новорічного вечора залишалося трохи більше двох тижнів.

У школі почалися репетиції.

Галина взялася прикрашати сцену.

Петро мав відповідати за музику й урочисто заявив, що дістане найкращі касети в усьому районі.

— А якщо магнітофон зламається? — запитала Марічка.

Петро махнув рукою.

— Андрій полагодить.

— А якщо й Андрій не полагодить?

Друг замислився.

— Тоді співатимемо.

— Хто?

— Я!

Галина притиснула долоню до чола.

— Тоді я краще магнітофон сама навчуся лагодити.

Марічка тим часом готувала Андрієві подарунок.

Після вечері вона сідала біля печі з клубком темно-синьої вовни й двома спицями.

Баба Катерина, побачивши це вперше, задоволено кивнула.

— О, нарешті до рукоділля взялася.

— Я й раніше вміла.

— Уміла-то вміла. Тільки терпіння тобі ніколи не вистачало.

Марічка засміялася.

— Тепер вистачить.

Бабуся сіла поруч.

Подивилася на початий виріб.

— Рукавиці?

— Ага.

— Для себе?

Марічка опустила очі.

— Ні.

Катерина всміхнулася.

— А для кого?

Дівчина зробила вигляд, що дуже уважно рахує петлі.

— Бабусю...

— Усе, не питаю.

Стара підвелася.

Але, вже відходячи, додала:

— Тільки не забудь біля великого пальця трохи більше місця зробити. У твого Андрія руки великі.

Марічка почервоніла.

— Бабусю!

Катерина засміялася.

— А що? Я ж правду кажу.

Рукавиці в'язалися повільно.

Марічка кілька разів розпускала рядки.

Спочатку переплутала візерунок.

Потім зробила одну рукавицю трохи вужчою.

А коли майже закінчила другу, помітила, що великий палець вийшов надто короткий.

Вона розсердилася.

Відклала спиці.

І заявила бабусі:

— Усе. Не буду більше.

Катерина спокійно підняла очі.

— Не будеш?

— Ні.

— Ну то й добре.

Марічка здивувалася.

— Як добре?

— А так. Нехай Андрій руки морозить.

Дівчина обурено випросталася.

— Бабусю!

Стара засміялася.

— То бери спиці й переробляй.

Марічка зітхнула.

Потім узяла клубок.

І почала розпускати невдалу частину.

Баба Катерина спостерігала з усмішкою.

— Ось бачиш. Коли людині хочеш щось від серця зробити, то й терпіння знаходиться.

Марічка нічого не відповіла.

Тільки продовжила в'язати.

Андрій теж готував подарунок.

Але про це не знав навіть Петро.

Одного вечора він приніс до майстерні невелику суху липову дошку.

Батько підняв брови.

— Що робитимеш?

— Скриньку.

— Яку?

— Невелику.

Микола оглянув дошку.

— Для чого?

Андрій зам'явся.

— Для подарунка.

Батько усміхнувся.

— Ага.

Більше не запитував.

Лише показав, як краще розмітити деталі, щоб кришка не перекосилася.

Андрій працював після вечері.

Розпилював дошку.

Обробляв краї.

Підганяв стінки.

Перша спроба виявилася невдалою.

Дві деталі не сходилися, а на кришці з'явилася тріщина.

Андрій сердито відклав інструмент.

Наступного дня почав знову.

Тепер уже повільніше.

Вимірював кожен край.

Перевіряв кути.

Не поспішав.

Скринька виходила маленька — завдовжки трохи більше долоні, із тонкими стінками й відкидною кришкою.

Усередині він вистелив дно м'якою тканиною.

На передній стінці прикріпив невеличку латунну застібку, яку знайшов серед старих батькових деталей.

А на кришці вирішив вирізати щось особливе.

Спочатку хотів зробити квітку.

Потім передумав.

Взяв олівець.

І намалював маленьку гілочку м'яти.

Два листочки.

Тонке стебло.

Нічого складного.

Але саме цю гілочку він потім майже весь вечір обережно вирізав маленьким різцем.

Батько кілька разів проходив повз.

Зупинявся.

Дивився.

І зрештою сказав:

— Гарна робота.

Андрій підняв голову.

— Справді?

Микола кивнув.

— Справді.

Потім додав:

— Тільки трохи пошліфуй край. Бо дівчина руку занозить.

Андрій засміявся.

— Добре, тату.

І взявся за наждачний папір.

За кілька днів до новорічного вечора в школі поставили ялинку.

Високу, трохи криву, але справжню.

Її привезли з дозволу лісництва й установили біля сцени.

Учні прикрашали гілки скляними іграшками, паперовими ланцюжками та дощиком.

Петро примудрився заплутатися в електричній гірлянді.

Галина стояла перед ним, тримаючи руки в боки.

— Петре, як ти це зробив?

Він розвів руками.

— Сам не знаю.

— Ти ж тільки коробку відкрив!

— От бачиш, яка складна техніка!

Андрій засміявся.

— Давай сюди.

Він обережно розплутав проводи.

Перевірив лампочки.

Підключив гірлянду після огляду вчителем праці.

І ялинка засвітилася різнокольоровими вогниками.

Усі одразу зааплодували.

Петро гордо випростався.

— От! Я ж казав, що все буде добре!

Галина здивовано подивилася на нього.

— Ти?!

— А хто ж її приніс?

Марічка засміялася так голосно, що навіть Андрій обернувся.

Вона стояла біля ялинки, тримаючи в руках паперову зірку.

На її щоках відбивалося тепле світло лампочок.

Андрій підійшов.

— Допомогти?

— Можеш оцю вище повісити.

Він узяв зірку.

Підняв руку.

Прикріпив до гілки.

Марічка відійшла на кілька кроків.

— Трохи лівіше.

Він поправив.

— Так?

— Ні, правіше.

Андрій засміявся.

— Марічко, ти визначся.

— Я визначилася. Ти просто не туди рухаєш.

Він удав зітхання.

— Командирка.

Вона погрозила йому пальцем.

— Обережно, Ковалю.

Він усміхнувся.

І раптом зовсім тихо сказав:

— А мені подобається, коли ти командуєш.

Марічка почервоніла.

— Андрію...

Він нахилився ближче.

— Що?

Вона озирнулася.

Поруч стояли Галина й Петро.

Обоє дивилися на них із такими виразами облич, що Марічка не витримала й засміялася.

— Нічого. Зірку поправ.

Подарунками вони вирішили обмінятися напередодні новорічного вечора.

Марічка сама запропонувала зустрітися після репетиції біля старого мосту.

Коли Андрій почув це, відразу усміхнувся.

Колись саме там вони часто прощалися.

Саме там вона питала, чи нікому він не розповість про їхній перший поцілунок.

Тепер це місце мало для обох особливе значення.

Після репетиції вони вийшли зі школи разом.

Сніг знову падав.

Повільно.

Великими пухкими пластівцями.

Ліхтар біля воріт освітлював їх, і здавалося, ніби в повітрі кружляють маленькі срібні пір'їнки.

Марічка йшла поруч.

Тримала Андрія за руку.

На другому плечі висіла сумка, в якій лежав невеликий згорток.

Він теж ніс подарунок.

Схований під курткою, щоб не намок.

І обоє вдавали, ніби нічого особливого не відбувається.

Біля мосту було тихо.

Річка вже взялася тонкою кригою біля берегів, але посередині ще темніла вузька смуга води.

На вербах лежав сніг.

Під ногами рипіла стежка.

Марічка зупинилася.

— Ну що?

Андрій усміхнувся.

— Що?

— Ти ж знаєш.

— Не знаю.

Вона примружилася.

— Ковалю, я можу передумати.

— Не треба!

І вони обоє засміялися.

Марічка дістала зі сумки невеликий пакунок, загорнутий у папір і перев'язаний синьою ниткою.

Простягнула Андрієві.

— Це тобі.

Він узяв.

Подивився.

— А можна відкривати?

— Ні, до наступного літа чекай.

Андрій засміявся.

Обережно розв'язав нитку.

Розгорнув папір.

І побачив рукавиці.

Темно-сині.

Теплі.

З невеликим білим візерунком біля зап'ясть.

Він кілька секунд мовчав.

Марічка занепокоїлася.

— Не подобаються?

Андрій підняв голову.

— Ти сама зв'язала?

Вона кивнула.

— Ага.

Він подивився на рукавиці ще раз.

Потім усміхнувся.

Так широко, що Марічка одразу заспокоїлася.

— Марічко, вони чудові!

Вона задоволено видихнула.

— Справді?

— Справді.

Він одразу натягнув одну рукавицю.

Потім другу.

Поворушив пальцями.

— Якраз!

Марічка засміялася.

— Ну, слава Богу. Бо я вже думала, що доведеться третю в'язати.

Андрій здивувався.

— Чого третю?

— Бо перша вийшла замала.

Він засміявся.

— То тепер у мене є запасна?

— Ні. Її бабуся розпустила.

Він підняв руки.

Подивився на них.

Потім тихо сказав:

— Ніхто ще для мене такого не робив.

Марічка опустила очі.

— Хотіла, щоб руки не мерзли, коли мотоцикл лагодитимеш.

Андрій усміхнувся.

— Тоді точно полагоджу.

— Тільки в рукавицях біля двигуна не працюй. Забрудниш.

— А що ж мені з ними робити?

Марічка подивилася на нього.

І засміялася.

— Носи, коли мене проводжатимеш.

Він підняв брови.

— О, це вже інша справа.

Тепер настала Андрієва черга.

Він трохи ніяково дістав із-під куртки невелику скриньку, загорнуту в чисту тканину.

Марічка подивилася на неї.

— А це що?

— Відкрий.

Вона обережно розгорнула тканину.

Побачила світле дерево.

Маленьку латунну застібку.

І тонко вирізану гілочку м'яти на кришці.

На якусь мить перестала дихати.

— Андрію...

Він уважно дивився на її обличчя.

— Не подобається?

Марічка навіть не почула запитання.

Вона проводила пальцем по візерунку.

Обережно.

Наче боялася пошкодити.

— Це ти зробив?

Андрій кивнув.

— Сам.

Потім чесно додав:

— Батько трохи допоміг із петлями для кришки. А все інше я.

Марічка повільно відкрила скриньку.

Усередині лежала м'яка тканина.

Нічого зайвого.

Досить місця для листів, фотографій, маленьких пам'ятних речей.

Вона підняла очі.

— Для чого ти її зробив?

Андрій трохи почервонів.

— Ти ж любиш зберігати всякі дрібниці.

Вона усміхнулася.

— Які?

Він знизав плечима.

— Листочки. Записки. Квитки від кіно. Усе, що тобі щось нагадує.

Марічка дивилася на нього.

Він продовжив:

— От я й подумав, що в тебе має бути місце, куди можна складати те, що не хочеться загубити.

Вона опустила очі на скриньку.

І раптом тихо засміялася.

— Андрію, ти навіть не уявляєш, наскільки це вчасно.

Він здивувався.

— Чого?

— Бо я вже стільки всього поскладала між книжками, що одного дня все повипадає.

Вона відкрила кришку ще раз.

Погладила тканину.

Потім подивилася на вирізану м'яту.

— А чому саме вона?

Андрій усміхнувся.

— А ти не здогадуєшся?

Марічка похитала головою.

Хоч очі вже сміялися.

— Не знаю. Розкажи.

Він підійшов ближче.

— Бо коли відчуваю запах м'яти, то згадую тебе.

Вона тихо відповіла:

— А я тебе.

Сніг падав дедалі густіше.

Кілька пластівців сіли Марічці на волосся.

Андрій обережно прибрав один із них.

Вона стояла зовсім близько.

Тримала скриньку двома руками.

І дивилася на нього з тією усмішкою, яку він колись так боявся втратити.

— Знаєш, — тихо сказала Марічка, — я хочу покласти сюди дещо першим.

Андрій здивувався.

— Що?

Вона поставила скриньку на поручень мосту.

Дістала зі своєї сумки маленький складений аркуш.

Він був трохи пом'ятий.

На одному краю виднілася знайома смужка чорнила.

Андрій примружився.

— Що це?

Марічка усміхнулася.

— Пам'ятаєш, навесні ти мені записку передавав на уроці?

Він замислився.

— Яку?

— Де написав, що Петро списав усю задачу неправильно.

Андрій розсміявся.

— А-а! Там ще було про корову!

Марічка кивнула.

— Було.

Він згадав.

Тоді Петро замість правильної відповіді в задачі написав таке число, що Андрій пожартував: якби всі корови важили стільки, колгоспу довелося б будувати нові стайні.

Марічка зберегла ту записку.

Звичайну дурницю.

Написану поспіхом на вирваному зошитовому аркуші.

Андрій здивовано дивився на неї.

— Ти досі її маєш?

— Маю.

— Навіщо?

Марічка усміхнулася.

— Бо тоді ти вперше написав мені щось не про уроки.

Він замовк.

Вона обережно поклала записку до скриньки.

Закрила кришку.

Клацнула маленькою застібкою.

І підняла очі.

— Ось. Тепер тут є перша пам'ять.

Андрій дивився на неї.

Потім тихо сказав:

— А я думав, ти давно ту записку викинула.

Марічка похитала головою.

— Не все, Андрію, треба викидати тільки тому, що воно маленьке.

Він усміхнувся.

— Запам'ятаю.

Вони пішли додому повільно.

Андрій ніс Маріччину скриньку, бо вона боялася впустити її на слизькій дорозі.

На руках у нього були нові сині рукавиці.

І час від часу він піднімав їх перед очима, ніби перевіряв, чи не зникли.

Марічка сміялася.

— Ти що, ніколи рукавиць не мав?

— Мав.
— То чого розглядаєш?
— Бо ці найкращі.
Вона почервоніла.
І, щоб приховати це, знову почала жартувати:
— Тільки дивись, не загуби.
— Не загублю.
— Андрію...
— Що?
— Ти минулого року три пари загубив.
Він зупинився.
Здивовано глянув на неї.
— Звідки ти знаєш?
Марічка засміялася.
— Твоя мати розповідала.
Він важко зітхнув.
— От уже й удома проти мене змова.
Вона засміялася ще голосніше.
І взяла його під руку.
Біля бабусиної хвіртки вони зупинилися.
На даху хати лежав сніг.
Із комина підіймався тонкий дим.
За вікном горіло тепле світло.
Марічка обережно забрала скриньку.
Притиснула до грудей.
— Дякую тобі, Андрію.
Він усміхнувся.
— І тобі.
Вона подивилася на його рукавиці.
— Носи.
— Носитиму.
— І не загуби.
— Марічко!
Вона засміялася.
Потім стала серйознішою.
— Знаєш, мені дуже добре зараз.
Андрій нахилив голову.

— Чого?

Вона трохи подумала.

— Бо ми більше не ховаємося одне від одного.

Він мовчки дивився на неї.

Марічка продовжила:

— Я не про те, що всі в школі бачать, як ми за руки ходимо.

Вона всміхнулася.

— Просто тепер я можу сказати тобі, чого хочу. І знаю, що ти вислухаєш.

Андрій кивнув.

— А я вже не боюся, що ти мене засмієш, коли скажу щось важливе.

Марічка здивувалася.

— Ти мене боявся?

— Ще й як.

Вона засміялася.

— Андрію Ковалю, ти ж у нас такий хоробрий!

— Залежить від обставин.

— Ага.

Вона підійшла ближче.

І сама поцілувала його.

Не в щоку.

Не крадькома.

Просто поцілувала в губи.

Коротко.

Тепло.

А потім усміхнулася.

— Оце щоб ти не боявся.

Андрій завмер.

І лише за кілька секунд спромігся відповісти:

— Тоді я, мабуть, ще трохи боятимуся.

Марічка засміялася.

— Хитрий!

Він теж розсміявся.

І поцілував її ще раз.

Того вечора Марічка довго сиділа біля столу.

Перед нею стояла дерев'яна скринька.

Вона кілька разів відкривала й закривала кришку, милувалася вирізаною гілочкою м'яти й маленькою латунною застібкою.

Баба Катерина зайшла до кімнати.

Побачила подарунок.

— О, яка гарна річ!

Марічка усміхнулася.

— Андрій зробив.

Стара уважно оглянула скриньку.

— Сам?

— Сам. Тільки батько трохи допоміг.

Катерина повільно провела пальцями по дереву.

— Добрі руки має хлопець.

Марічка кивнула.

— Має.

Бабуся поставила скриньку на стіл.

І трохи помовчала.

— Знаєш, дитино, у старих людей теж такі були.

— Які?

— Скриньки. Для листів. Для світлин. Для дрібниць, які серцю дорогі.

Вона всміхнулася.

— Тільки потім життя розносить людей різними дорогами. І часом саме ці дрібниці залишаються на згадку.

Марічка подивилася на скриньку.

Згадала Ганнині листи.

Стару світлину.

Дідову скриню, в якій Андрій знайшов послання Данила.

Вона тихо сказала:

— Виходить, маленька скринька може багато чого зберегти.

Баба Катерина кивнула.

— Може. Якщо люди не викинуть того, що колись було для них важливим.

Марічка обережно відкрила кришку.

Поклала всередину ще одну маленьку річ.

Засушену квіточку конвалії.

Ту саму, яку берегла від весни.

Потім закрила скриньку.

І поставила на полицю поруч із книжками.

Андрій тим часом сидів у майстерні.

На верстаку лежали інструменти.

Старий мотоцикл усе ще стояв розібраний, але тепер робота помітно просунулася.

Батько зайшов із лампою.

— Ну що, майстре, продовжуємо?

Андрій усміхнувся.

— Продовжуємо.

Микола помітив нові рукавиці.

— Ого. Це що за обновка?

Хлопець трохи почервонів.

— Подарунок.

Батько уважно роздивився візерунок.

— Марічка?

Андрій кивнув.

Микола всміхнувся.

— Гарні.

Він помовчав.

Потім додав:

— То поклади їх на чисту полицю. А то зараз у мастило встромиш.

Андрій засміявся.

Обережно зняв рукавиці.

Склав разом.

І поклав на найвищу полицю, подалі від інструментів.

Батько підійшов до мотоцикла.

— Ну що, перевіримо запалювання ще раз?

— Давай.

Вони довго працювали.

Перевірили проводку.

Повернули на місце очищені деталі.

Під'єднали паливний шланг.

Микола кілька разів перепитував, чи все Андрій закріпив.

Той уже не ображався.

Навпаки, уважно перевіряв.

Нарешті батько кивнув.

— Ну, спробуй.

Андрій обережно натиснув пусковий важіль.

Двигун мовчав.

Спробував удруге.

Почулося коротке бурчання.

Потім знову тиша.

Хлопець зітхнув.

Батько підняв руку.

— Не поспішай. Перевіримо ще раз.

Вони оглянули контакти.

Знайшли погане з'єднання.

Поправили.

І тільки після цього Андрій спробував знову.

Двигун кілька разів кашлянув.

Здригнувся.

І раптом ожив.

По майстерні рознісся низький нерівний гуркіт.

Андрій завмер.

Потім широко всміхнувся.

— Тату!

Микола засміявся.

— Чую, чую!

Двигун попрацював недовго.

Батько зупинив його.

— Поки досить. Ще багато треба перевірити.

Андрій кивнув.

Але усмішка не сходила з його обличчя.

Старий мотоцикл уперше за багато років подав голос.

І хоч до справжньої дороги було ще далеко, хлопець уже бачив її у своїй уяві.

Широку.

Літню.

Із полями по обидва боки.

І Марічку поруч.

Він знав, що не може наперед вирішити, як складеться їхнє життя.

Чи вступить вона до Львова.

Де навчатиметься він сам.

Чи дозволить їм майбутнє часто бачитися.

Але вперше ці питання не викликали в нього ні ревнощів, ні злості.

Вони викликали бажання щось робити.

Вчитися.

Працювати.

Ставати людиною, яка вміє дотримуватися слова.

Наступного ранку сніг засипав Вербичі ще густіше.

На шкільному подвір'ї стояла велика ялинка, яку учні прикрасили напередодні. Біля входу хтось намалював на снігу величезне серце.

Посередині було написано:

«П + Г»

Петро побачив це першим.

Зупинився.

Примружився.

Потім сердито повернувся до хлопців.

— Хто?!

Ніхто не відповів.

Тільки Сашко Рябий підозріло засміявся.

Галина підійшла ближче.

Побачила серце.

І почервоніла.

— Петре!

Він розвів руками.

— Це не я!

Андрій нахилився до Марічки.

— А я думав, вони в нас найпотаємніша пара.

Вона тихенько засміялася.

— Уже ні.

Він узяв її за руку.

Марічка подивилася на нього.

Усміхнулася.

І сама переплела свої пальці з його.

Навколо галасували школярі.

Хтось кидав сніжки.

Хтось біг до класу.

Галина сварила Петра, хоча той так і не розумів, чим завинив.

А Андрій і Марічка стояли посеред шкільного подвір'я й сміялися разом з усіма.

Більше не приховуючи своїх почуттів.

Не соромлячись чужих поглядів.

І не намагаючись нікому нічого довести.

Після уроків вони пішли до старого мосту.

Сніг лежав на перилах.

Річка тихо текла під тонкою кригою.

На далекому березі виднівся білий луг.

Марічка зупинилася.

Подивилася на воду.

— Пам'ятаєш літо?

Андрій усміхнувся.

— Яке саме?

— Коли ми тут ходили.

— А ми тут усе літо ходили.

Вона засміялася.

— От бачиш, скільки спогадів.

Він підійшов ближче.

Поклав руки на перила.

Темно-сині рукавиці яскраво вирізнялися на білому снігу.

Марічка помітила.

І задоволено всміхнулася.

— Носиш.

— Аякже.

Вона подивилася на нього.

— Не загубив.

Андрій удав ображеного.

— Марічко, скільки можна?

Вона засміялася.

Він теж.

Потім вони замовкли.

Деякий час дивилися на річку.

Нарешті Марічка тихо сказала:

— Знаєш, Андрію, мені здається, що ми за ці кілька місяців дуже змінилися.

Він замислився.

— Може.

— Раніше ми постійно щось одне одному доводили.

— Особливо я.

Марічка усміхнулася.

— Особливо ти.

Він кивнув.

— А тепер?

Вона подивилася на нього.

— А тепер мені хочеться просто бути поруч.

Андрій усміхнувся.

Взяв її за руку.

— Мені теж.

Вони постояли ще трохи.

Потім Марічка раптом підняла голову.

— Андрію...

— Що?

— А коли ми виростемо, ти справді приїдеш до мене до Львова?

Він подивився їй у вічі.

Цього разу не жартував.

— Якщо ти захочеш мене бачити, я знайду спосіб приїхати.

Марічка довго дивилася на нього.

Потім тихо сказала:

— Захочу.

Він усміхнувся.

Вона притулилася до його плеча.

І вони ще довго стояли на мосту.

Над річкою падав перший великий зимовий сніг.

Попереду чекали іспити, нові дороги й рішення, які кожному доведеться приймати самостійно.

Залишалася нерозгаданою історія Ганни й Данила.

Десь за засніженими соснами стояла стара Солодка, біля якої знову бачили невідому жінку.

Але сьогодні Андрій і Марічка не говорили про криницю.

У них був вечір.

Перший сніг.

Нові рукавиці.

Маленька дерев'яна скринька, у якій уже лежали дві дорогі Маріччиному серцю дрібниці.

І можливість стояти поруч, не боячись, що хтось із них раптом відвернеться.

Вони ще не знали, куди приведе їхнє кохання.

Зате вперше перестали думати, що любити — означає неодмінно втримати людину біля себе.

Тепер вони починали розуміти інше.

Іноді справжнє кохання — це коли допомагаєш близькій людині йти до її мрії, навіть якщо дорога веде далеко від тебе.

Андрій подивився на Марічку.

Вона підняла голову.

— Чого дивишся?

Він усміхнувся.

— Думаю.

— Про що?

— Що в тебе дуже холодний ніс.

Марічка обурено засміялася.

— Ковалю!

Він поцілував її в кінчик носа.

І вона засміялася ще голосніше.

Сніг падав на їхні плечі.

На перила старого мосту.

На темну воду річки.

А десь під білою зимовою ковдрою, біля бабусиного тину, чекала весни м'ята.

Розділ 20. Різдвяна зірка

На Святвечір у Вербичах мороз узявся за діло ще зранку.

Він розмалював шибки білими візерунками, скував кригою відра біля криниць і так щільно притиснув сніг до землі, що під ногами той скрипів, наче хтось розсипав по дорозі дрібне скло.

Над селом стояло чисте зимове небо.

На дахах курилися комини, у дворах рубали дрова, господині з самого ранку порались біля печей. Із прочинених дверей виривалися пахощі свіжоспечених пирогів, тушкованої капусти, сушених грибів та узвару.

У кожній хаті готувалися до вечері.

Хтось уже поставив на покуті дідуха. Хтось розстеляв чисту скатертину, підкладаючи під неї сіно. Хтось перебирав мак, товк горіхи або розтирав кутю в глиняній макітрі.

А дітлахи час від часу вибігали надвір і дивилися на небо.

Чекали першої зірки.

Ніхто не знав напевне, хто побачить її першим, але кожному хотілося, щоб саме він.

У хаті баби Катерини від самого ранку панувала така метушня, що Марічка ледве встигала виконувати доручення.

— Марічко, принеси макітру!

За хвилину:

— Тепер глянь, чи узвар не википів!

Ще трохи згодом:

— Дитино, де ти поклала чистий рушник?

Марічка бігала від столу до печі й сміялася.

— Бабусю, та я ж не можу одночасно бути в трьох місцях!

Катерина повернулася з дерев'яною ложкою в руці.

— А я можу, думаєш?

— Ти можеш усе.

Стара примружилася.

— О, лисичка. Уже підлещується.

Марічка обійняла її за плечі.

— Бо люблю.

Баба Катерина на мить завмерла.

Потім усміхнулася.

— Ну, як любиш, то йди горіхи потовчи.

Дівчина засміялася ще голосніше.

— Оце мені нагорода!

За вікном повільно сипав дрібний сніг.

На підвіконні стояла невеличка дерев'яна скринька, яку Андрій подарував Марічці перед Новим роком. Дівчина прибрала її з полиці, щоб показати бабусі, як гарно в неї помістилися старі записки й засушені квіти.

Тепер скринька стояла поруч із вазоном.

На світлі було добре видно вирізану на кришці гілочку м'яти.

Катерина час від часу поглядала на неї.

І всміхалася.

— Гарно зробив, — промовила вона, помішуючи кутю.

— Хто?

— Та вже ж не Петро.

Марічка почервоніла.

— Бабусю!

— А що? Я ж правду кажу.

Стара скуштувала кутю.

Задумалася.

Додала трохи меду.

— Тільки дивися, щоб ви з Андрієм через ту скриньку не забули одне одному живих слів говорити.

Марічка здивовано подивилася на неї.

— Чому?

Катерина поставила ложку.

— Бо деякі люди все найважливіше відкладають на потім. Думають: завтра скажу, завтра напишу, завтра помирюся.

Вона на мить замовкла.

— А завтра не завжди питає, чи ти готовий.

Марічка подивилася на маленьку скриньку.

І чомусь згадала Ганну Яворську.

Андрій тим часом намагався впоратися із зовсім іншою різдвяною справою.

Посеред майстерні стояла велика дерев'яна зірка.

Точніше, мала стояти.

Бо зараз одна її частина лежала на верстаку, друга — на стільці, а третя взагалі опинилася під ногами Петра.

— Не наступай! — вигукнув Андрій.

Петро підскочив.

— На що?!

— На промінь!

Друг глянув униз.

Під черевиком лежала вузька дерев'яна планка, обклеєна червоним папером.

— Та я ж не бачив!

— А очі тобі навіщо?

— Щоб дівчат бачити!

Андрій засміявся, хоча був сердитий.

— От дивись ними ще й під ноги.

Вони вже третій день майстрували різдвяну зірку.

Петро запропонував зробити її такою великою, щоб було видно аж від церкви.

Андрій погодився, не подумавши, скільки то буде роботи.

Зірку змайстрували з тонких дерев'яних рейок. У середині закріпили круг із зображенням різдвяного сюжету, який намалювала Галина. Промені обклеїли кольоровим папером, а по краях прикріпили сріблясті смужки, вирізані зі старої фольги.

Андрій придумав, як установити її на довгу палицю, щоб можна було повертати.

А Петро наполягав, щоб усередині неодмінно світилася маленька лампочка.

— Без світла яка ж то різдвяна зірка?

— Така, як у людей, — відповів Андрій.

— Ні, Ковалю. Має бути краща.

Зрештою вони пристосували маленьку батарейку й лампочку від кишенькового ліхтаря.

Після кількох невдалих спроб зірка нарешті засвітилася.

Петро підняв її над головою.

— О!

І майже одразу зачепив верхнім променем стелю.

Папір затріщав.

Андрій схопився за голову.

— Петре!

— Та трохи тільки!

— Я тебе зараз самого на палицю прикріплю!

Із дверей почувся батьків сміх.

Микола Коваль стояв на порозі й спостерігав за хлопцями.

— Добра зірка, — сказав він. — Тільки ви з нею обережно. А то до першої хати не донесете.

Петро гордо випростався.

— Донесемо, Миколо Івановичу!

Батько глянув на поламаний промінь.

— Бачу.

Андрій зітхнув.

Узяв клей.

І вкотре почав лагодити Петрову різдвяну велич.

До вечора зірка була готова.

Навіть Петро визнав, що вийшла гарна.

Хлопці поставили її біля дверей, прикрили чистою тканиною й пішли до хати вечеряти.

На столі вже чекали святкові страви.

Мати розставляла миски, батько приніс із сіней дідуха, а Андрій допомагав накривати на стіл.

Коли за вікном з'явилася перша зірка, усі сіли вечеряти.

У хаті стало тихо.

Андрій дивився на свічку, на батькові руки, на матір, яка підсунула йому кутю, і раптом відчув, що цей вечір зовсім не схожий на звичайні зимові вечори.

Наче й час ішов повільніше.

І слова набували більшої ваги.

Після куті мати запитала:

— А де колядуватимете?

— Спочатку по нашій вулиці. Потім до церкви, а звідти — до старого мосту й на другий кінець села.

— Дивіться, не замерзніть.

— Та ми тепло вдягнемося.

Батько всміхнувся.

— І зірку не поламайте.

Андрій глянув на нього.

— Тату, ну скільки можна?

Микола підняв руки.

— Усе, мовчу.

Але за хвилину додав:

— Петрові вище голови не давати.

Мати розсміялася.

Андрій тільки похитав головою.

Після святкової вечері село почало оживати.

На вулицях з'явилися діти з торбинками для гостинців. Десь пролунав перший несміливий спів, потім другий, а невдовзі з різних кінців Вербичів долинуло знайоме:

«Добрий вечір тобі, пане господарю...»

Малеча поспішала від хати до хати.

Господарі виходили на пороги, пригощали колядників яблуками, горіхами, пиріжками й цукерками.

Старші хлопці й дівчата збиралися окремими гуртами.

Хтось співав біля воріт.

Хтось заходив до оселі, коли запрошували.

А вікна світилися так тепло, що здавалося, ніби кожна хата тримає у своїх стінах маленьке сонце.

Марічка вийшла разом із Галиною та двома однокласницями — Оксаною й Любою.

Дівчата домовилися почати зі старої вулиці, де жили їхні бабусі й знайомі.

Галина несла торбинку.

Оксана — невеликий дзвіночок.

Люба прихопила зошит із колядками, хоча Марічка відразу заявила, що це зайве.

— Ми ж усі слова знаємо.

— А якщо забудемо? — запитала Люба.

Галина всміхнулася.

— Тоді Петро за нас доспіває.

— Тільки не треба! — вигукнула Марічка.

Усі засміялися.

На Марічці було темне зимове пальто, біла пухова хустка й теплі рукавиці, які баба Катерина зв'язала їй ще минулої зими.

Волосся вона заплела в дві коси.

Кінчики сховалися під хусткою.

Щоки на морозі швидко порожевіли.

Коли дівчата підійшли до першої хати, Галина урочисто постукала у вікно.

— Можна колядувати?

Ізсередини озвався старечий голос:

— А ви гарно вмієте?

Петро, якби був поруч, неодмінно заявив би, що краще за всіх.

Але Марічка тільки всміхнулася.

— Спробуємо!

І вони заспівали.

За годину торбинка Галини помітно поважчала.

У ній уже лежали яблука, горіхи, кілька пиріжків і цілий пакуночок домашніх цукерок.

Оксана почала нарікати, що змерзли ноги.

Люба запропонувала зайти до хати її тітки погрітися.

А Марічка все поглядала в бік церкви.

Саме там вони домовилися зустрітися з хлопцями.

Вона не говорила про це вголос.

Але Галина, звичайно, помітила.

— Когось чекаєш?

Марічка здивовано подивилася.

— Кого?

— Та нікого. Просто бачу, що ти вже п'ятий раз на дзвіницю дивишся.

Оксана засміялася.

— То, може, молитву згадує.

Галина примружилася.

— Ага. За здоров'я одного Коваля.

Марічка почервоніла.

— Ой, дівчата...

Вони засміялися.

І рушили далі.

Андрій із Петром тим часом устигли побувати вже в кількох дворах.

Разом із ними ходили Володька Черненко та ще двоє хлопців зі старшого класу.

Петро ніс різдвяну зірку.

Причому ніс із таким поважним виглядом, наче відповідав за освітлення всього села.

У першій хаті він мало не зачепив нею сволок.

У другій — заплутав палицю у виноградній лозі над ґанком.

А біля третьої лампочка раптом згасла.

— Ковалю! — вигукнув Петро. — Біда!

Андрій спокійно взяв зірку.

Перевірив контакти.

Поправив дріт.

Світло спалахнуло знову.

Петро полегшено видихнув.

— От що значить мати в гурті механіка!

Володька засміявся.

— То ти йому половину гостинців віддай.

Петро одразу сховав торбинку за спину.

— За що?!

— За технічне обслуговування.

— Нічого. Ми з Ковалем якось домовимося.

Андрій усміхнувся.

— Домовимося. Наступного разу зірку я нестиму.

Петро обурився.

— А я?!

— А ти співатимеш.

— То ще краще!

Хлопці дружно застогнали.

Біля церкви сніг був чистий і майже не втоптаний.

Сама церква стояла на невеликому пагорбі. Її темний дах укрила біла шапка, на бані поблискував хрест, а старі липи навколо огорожі простягали до неба голі засніжені гілки.

Біля воріт світився ліхтар.

Люди поволі виходили на дорогу, розмовляли, вітали одне одного зі святом.

Десь неподалік ще співали колядники.

Іноді над усім тим підіймався дзвін — короткий, негучний, але такий чистий у морозному повітрі, що його було чути далеко за селом.

Марічка побачила зірку ще здалеку.

Вона пливла над головами хлопців.

Червона.

Золотиста.

Із маленьким теплим вогником посередині.

Петро йшов попереду й раз у раз повертав її, показуючи з усіх боків.

Андрій тримав торбинку й сміявся з якоїсь Володькової розповіді.

Марічка зупинилася.

Подивилася на нього.

І раптом відчула таку просту радість, що навіть не змогла б пояснити її словами.

Ось він.

Її Андрій.

Живий, усміхнений.

Поруч із друзями.

І більше не треба гадати, чи підійде він першим.

Вона сама пішла назустріч.

— Христос рождається! — привітався Петро, побачивши дівчат.

— Славімо Його! — дружно відповіли вони.

Галина оглянула зірку.

— Ого! То це ви зробили?

Петро гордо випростався.

— А хто ж іще?

Андрій кашлянув.

— Майстерню на три дні зайняли.

— І стелю двічі зачепили, — додав Володька.

Петро сердито повернувся.

— Ви можете хоч на свято помовчати?

Галина засміялася.

— А зірка гарна.

Петро відразу засяяв.

— От бачиш!

Марічка підійшла до Андрія.

— Привіт.

— Привіт.

Він усміхнувся.

На руках були темно-сині рукавиці.

Ті самі, які вона зв'язала.

Марічка помітила їх відразу.

— Носиш.

— Аякже.

— І не загубив.

Андрій зітхнув.

— Ти мені тепер щозими це згадуватимеш?

Вона розсміялася.

— Може.

Він узяв її за руку.

Просто біля церковної огорожі, під ліхтарем, де проходили люди й співали колядники.

Марічка переплела свої пальці з його.

І відчула, як крізь вовняні рукавиці передається тепло його долоні.

— Гарно сьогодні, — сказала вона.

Андрій кивнув.

— Дуже.

Потім нахилився ближче.

— Тільки не кажи, що я знову не на сніг дивлюся.

Марічка засміялася.

— А я вже хотіла.

Коли колядники заспівали біля церковних воріт, усі на мить перестали жартувати.

Петро підняв зірку.

Володька почав першим, решта підхопили.

Дівчата приєдналися.

Голоси спочатку звучали нерівно.

Хтось поспішав.

Хтось збивався.

Але поступово спів вирівнявся й покотився морозним повітрям над церковним подвір'ям.

Марічка співала поруч з Андрієм.

Їй було чути його голос — трохи нижчий за інші, не дуже вправний, зате щирий.

Вона усміхнулася.

Андрій помітив.

— Що? — тихо запитав між рядками.

— Нічого.

— Знову смієшся з мене?

— Трошки.

Він похитав головою.

Але й сам усміхнувся.

Над ними світилася різдвяна зірка.

Справжні зорі мерехтіли високо в небі.

А біля церковних сходів, загорнута у велику темну хустку, стояла баба Орися.

Вона слухала спів.

І дивилася на Андрія та Марічку.

Довго.

Зовсім не усміхаючись.

Марічка помітила її першою.

— Андрію, дивись.

Він повернув голову.

Баба Орися стояла біля старої липи.

В її руках був невеликий полотняний вузлик.

Обличчя здавалося незвично втомленим.

Марічка відпустила Андрієву руку й підійшла ближче.

— Добрий вечір, бабо Орисю!

Стара підняла очі.

— Добрий вечір, дитино. Зі святом вас.

— І вас зі святом!

Підійшов Андрій.

— Добрий вечір.

Орися подивилася на нього.

Потім на Марічку.

Її погляд на мить затримався на їхніх руках, які знову знайшли одна одну.

— Оце й добре, — тихо сказала вона.

Марічка здивувалася.

— Що добре?

Стара ледь усміхнулася.

— Що разом стоїте.

Вона помовчала.

І додала:

— Бережіть це.

Андрій кивнув.

— Бережемо.

Орися ще кілька секунд дивилася на них.

Наче хотіла сказати щось інше.

Значно важливіше.

Нарешті промовила:

— Ви про Ганну ще пам'ятаєте?

Марічка відразу стала серйозною.

— Звичайно.

Андрій теж підняв голову.

— А що?

Стара глянула на полотняний вузлик у своїх руках.

— Я тепер знаю, чим її життя закінчилося.

Вони відійшли від гурту до церковної огорожі.

Поруч стояла стара дерев'яна лавка, занесена снігом. За нею починався садок, де влітку цвіли мальви, а тепер стирчали лише сухі стебла.

Від церкви долинав спів.

Петро вже помітив, що Андрій із Марічкою відійшли, але Галина тихо взяла його за рукав.

— Не чіпай.

— Та я тільки...

— Петре.

Він глянув на неї.

Потім зітхнув.

— Добре.

І пішов до хлопців, підхоплюючи наступну колядку.

Баба Орися тим часом розв'язувала вузлик.

Її пальці трохи тремтіли від морозу.

Марічка допомогла розгорнути тканину.

Усередині лежала невелика пачка старих конвертів.

Перев'язана вицвілою стрічкою.

Андрій відразу впізнав почерк на верхньому.

Він бачив ці нахилені літери в листах, знайдених у Даниловій хаті.

— Це ж...

— Ганнині, — тихо підтвердила Орися.

Марічка подивилася на стару.

— Звідки вони у вас?

Орися повільно підняла очі.

— От про це я й хочу вам розповісти.

Баба Орися дістала верхній конверт.

На ньому вицвілим чорнилом було написано:

«Данилові Березі. Вербичі. Якщо повернувся — передати особисто».

Марічка повільно провела пальцем біля напису, не торкаючись самого паперу.

— Це Ганна писала?

— Вона.

Андрій нахилився ближче.

— Але ж Данило зник. Куди мали приходити ці листи?

Стара зітхнула.

— До Параски.

— Якої Параски?

— Параски Климчук. Вона колись на пошті працювала. Ви її вже не пам'ятаєте. Померла кілька років тому.

Орися обережно перевернула конверт.

— Спочатку Ганна писала Марфі Березі. Через неї сподівалася знайти Данила. А потім стала передавати листи Парасці. Вони знали одна одну ще з дівочих літ.

Марічка підняла очі.

— Параска мала їх передавати?

— Так. Якщо Данило повернеться. А якщо хтось довідається, де він, — переслати за новою адресою.

Стара на мить замовкла.

— Але вона не передала жодного.

Андрій насупився.

— Чому?

Орися подивилася в бік церкви.

За огорожею співали колядники. Час від часу поміж голосів проривався Петрів — гучний, старанний і трохи фальшивий.

Стара знову опустила очі.

— Боялася.

— Степана? — запитала Марічка.

— І його теж.

Орися повільно розв'язала стрічку.

Під нею лежало понад десяток конвертів.

Різного розміру.

Одні тонкі, майже прозорі від старості. Інші збереглися краще. На деяких чорнило розпливлося, а на кількох ще можна було розібрати поштові штемпелі.

Роки змінювалися.

Почерк залишався тим самим.

Спочатку старанний, із рівними літерами.

Потім вільніший.

Наприкінці — дрібніший, трохи тремтячий.

Марічка дивилася на ці конверти.

— Вона писала стільки років?..

Орися кивнула.

— Майже все життя після втечі.

— А звідки вони тепер у вас? — запитав Андрій.

— Перед Різдвом до мене приходила Парасчина племінниця. Розбирала стару скриню, бо хату збираються продавати. Знайшла ці листи між полотном та пожовклими газетами.

Стара обережно розправила стрічку.

— Побачила Ганнине ім'я. Пригадала, що ми колись дружили. От і принесла.

— А ви раніше знали, що Ганна писала Парасці? — запитала Марічка.

Орися похитала головою.

— Знала, що намагалася передавати звістки до Вербичів. Але не знала, що всі вони лежать у чужій скрині.

Вона провела долонею по верхньому конверту.

— Інакше давно спробувала б їх знайти.

Андрій розглядав пачку.

— Вони всі запечатані.

— Майже всі.

Орися дістала один конверт із розірваним краєм.

— Цей Параска відкривала. А решти, схоже, навіть не читала.

Марічка насупилася.

— То чому ж не передала?

Стара відповіла не відразу.

— Коли Параска ще була жива, я якось питала її про Данила. Вона сказала, щоб я не чіпала давнього. Що тим, хто вміє мовчати, легше дожити до старості.

Орися гірко всміхнулася.

— Тоді я подумала, що вона просто пам'ятає тяжкі роки. А тепер бачу: їй було про що мовчати.

Андрій довго дивився на конверти.

— І Степан про них знав?

— Цього певно не скажу. Але він колись дуже цікавився всім, що надходило для Березів. А Параска його боялася.

Марічка тихо запитала:

— Виходить, Ганна чекала відповіді, а Данило навіть не знав, що вона пише?

Орися підняла очі.

— Якщо він залишився живий і міг отримати ці листи — то не знав.

За церковною огорожею знову залунав спів.

Дитячі голоси підіймалися в морозне повітря, змішувалися з передзвоном і повільно віддалялися вулицею.

Марічка дивилася на пачку листів.

Їй було важко уявити, як можна писати людині стільки років.

Не отримувати відповіді.

І все одно знову сідати за стіл, брати чистий папір, виводити знайоме ім'я.

— А вона... — дівчина затнулася. — Вона так і не дізналася, що сталося з Данилом?

Орися похитала головою.

— Наскільки мені відомо, ні.

— Але ж вона прожила ще багато років.

— Так.

Стара обережно склала листи.

— Після Львова Ганна переїхала на Поділля. Там влаштувалася працювати, згодом створила родину. Виростила дітей, дочекалася онуків.

Марічка підняла голову.

— Вона вийшла заміж?

— Вийшла. Через кілька років після втечі.

Дівчина трохи помовчала.

— Отже, вона покохала іншого?

Орися подивилася на неї уважно.

— Не знаю, дитино, як саме вона любила свого чоловіка. Мені розповідали, що жили добре. Він був порядною людиною, дітей любив. Ганна мала дім, родину, роботу.

Стара зітхнула.

— Я не хочу, щоб ви думали, ніби вона все життя просиділа біля вікна, чекаючи Данила. Ні. Вона жила. І радості мала, і клопоти, як усі люди.

Марічка мовчала.

— Але те, що сталося в молодості, так і залишилося для неї незавершеним. Вона не знала, чи Данило її покинув, чи з ним сталося лихо. І, видно, не могла змиритися, що він міг повірити в її зраду.

Андрій опустив очі на конверт.

«Якщо повернувся — передати особисто».

У цих кількох словах тепер було більше болю, ніж у будь-якій сумній пісні.

— А звідки ви знаєте, що Ганни вже немає? — запитала Марічка.

Орися дістала знизу ще один аркуш.

Папір був значно новіший.

Почерк — зовсім інший.

— Ось.

Марічка взяла листа.

Угорі стояло ім'я незнайомої жінки.

Олена.

— Це Ганнина донька, — пояснила Орися. — Вона написала Парасці після материної смерті. Лист теж залишився в тій скрині.

Марічка почала читати.

У листі Олена розповідала, що її мати померла після хвороби. Що встигла прожити довге, сповнене праці життя, виростити дітей і побачити онуків.

А наприкінці було кілька рядків, від яких Марічці раптом стало важко дихати.

«Мама часто згадувала Вербичі. Особливо останніми роками. Перед смертю попросила ще раз написати, чи не знайшлося жодної звістки про Данила Березу.

Вона сказала: якщо він живий, нехай знає, що вона не залишила його з власної волі.

І якщо колись повернеться — передайте йому її листи».

Марічка перестала читати.

Довго дивилася на останні слова.

Потім підняла очі.

— Навіть перед смертю...

Орися кивнула.

— Навіть тоді.

Андрій повільно взяв лист у Марічки.

Прочитав сам.

Потім ще раз.

І дуже обережно повернув старій.

Деякий час усі троє мовчали.

Біля церкви було святково.

Повз проходили люди з кошиками, віталися, сміялися, кликали одне одного на гостину.

А зовсім поруч, під старою липою, лежали листи жінки, яка давно померла й так і не дочекалася відповіді на найважливіше запитання своєї молодості.

Марічка обережно торкнулася верхнього конверта.

— Можна один прочитати?

Орися трохи помовчала.

Потім вибрала лист із уже розкритого конверта.

— Цей можна. Решту поки не чіпатимемо.

Вона подала пожовклий аркуш.

Марічка обережно розгорнула.

Прочитала кілька рядків.

Потім замовкла.

Андрій нахилився.

— Що там?

Дівчина тихо прочитала:

— «Даниле, я не прошу тебе чекати мене. Може, ти давно маєш інше життя. Може, навіть не хочеш згадувати Вербичі. Але я не хочу, щоб ти думав, ніби я поїхала, бо перестала тебе любити».

Голос у Марічки здригнувся.

Вона зробила паузу.

І прочитала далі:

— «Я довго чекала від тебе хоч кількох слів. Тепер пишу не для того, щоб повернути минуле. Просто хочу, щоб між нами залишилася правда».

Вона опустила лист.

Андрій дивився на неї.

Марічка тихо сказала:

— Оце ж найстрашніше...

— Що? — запитав він.

— Вони могли все життя думати одне про одного неправду.

Орися повільно кивнула.

— Могли.

Стара подивилася на Андрія.

— Твій дід колись дуже хотів їм допомогти. І не тільки він. Але в ті часи всі боялися говорити вголос. Одні мовчали, щоб урятувати близьких. Інші — щоб зберегти власний спокій. А ще хтось користувався тим страхом.

Вона міцніше загорнула пачку.

— І от бачите, скільки років минуло. А ми досі не знаємо всієї правди.

Марічка стояла нерухомо.

У пам'яті раптом ожив вересневий шкільний коридор.

Сашко Рябий.

Чужий сміх.

Галинині слова про Андрія.

І її власна впевненість, що він навмисне вихвалявся перед хлопцями.

Згодом Андрій пояснив, як усе сталося.

І визнав свою провину.

Але якби вони так і не поговорили?

Якби кожен залишився зі своєю образою?

Якби гордість виявилася сильнішою за бажання почути одне одного?

Марічка відчула, як Андрій обережно торкнувся її руки.

Вона повернула голову.

Він дивився на неї так серйозно, що їй навіть стало трохи ніяково.

— Про що думаєш? — тихо запитав він.

Марічка відповіла не одразу.

— Про нас.

Андрій кивнув.

Наче сам думав про те саме.

Орися помітила їхні погляди.

І на її обличчі з'явилася сумна усмішка.

— Я вам не для того це розповідаю, щоб ви боялися кохати.

Вона поправила хустку.

— Просто пам'ятайте: коли щось болить, про це треба говорити. Бо мовчання іноді стає такою стіною, що потім і за ціле життя не перелізеш.

— Бабо Орисю, — раптом озвався Андрій, — а листи можна зберегти так, щоб вони більше не зникли?

Стара подивилася на нього.

— Я саме про це думала.

Вона трохи помовчала.

— Треба розшукати Ганнину доньку. І спробувати знайти хоч якусь певну звістку про Данила.

— Ми допоможемо, — відразу сказав хлопець.

Орися похитала головою.

— Не самі. Цієї осені ви вже наробили досить лиха своїми нічними походами.

Андрій почервонів.

Марічка опустила очі.

Стара зітхнула.

— Я не сварю вас. Тільки більше ніхто нікуди сам не бігатиме. Домовимося з дорослими, дізнаємося, куди звернутися по відомості.

Андрій кивнув.

— Добре.

Марічка теж погодилася.

— А Степан? — запитала вона.

Орися стала серйозною.

— Про Степана поки пам'ятайте лише те, що ми справді знаємо. Він погрожував Ганні, він мав стосунок до тих давніх подій. Але не можна приписувати йому кожен учинок, якого ми не можемо довести.

— А листи? — запитав Андрій.

— Ось вони. Їх переховувала Параска. Чому саме — треба з'ясувати, якщо знайдуться свідки. Не будемо замість правди вигадувати нову історію.

Андрій подивився на Марічку.

Вона ледь помітно кивнула.

Колись вони обоє вже зробили чимало висновків зі слів, почутих лише наполовину.

Тепер не хотілося повторювати ту помилку.

Від церковних воріт долинув гучний вигук:

— Ковалю!

Андрій озирнувся.

Петро махав рукою.

У другій тримав різдвяну зірку.

— Ви там до ранку стоятимете?! Ми вже до наступної хати збираємося!

Галина стояла поруч і щось йому говорила.

Петро відмахувався.

Схоже, вони знову сперечалися.

Марічка мимоволі усміхнулася.

— Нас кличуть.

Орися почала загортати листи.

— Ідіть, діти. Свято сьогодні.

Вона уважно подивилася на них.

— Ганниної молодості вже не повернути. А ваша ще триває. Не розгубіть її через дурну гордість.

Марічка підійшла й обійняла стару.

— Дякую вам.

Орися погладила її по голові.

— За що, дитино?

— Що розповіли.

Стара на мить заплющила очі.

— Давно треба було.

Андрій допоміг їй зав'язати вузлик.

Потім сказав:

— Ми після свят прийдемо. Поговоримо, як шукати Данила.

Орися кивнула.

— Приходьте.

Вона взяла вузлик під руку.

І повільно пішла засніженою доріжкою вздовж церковної огорожі.

Марічка ще довго дивилася їй услід.

— Андрію...

Він повернувся.

— Що?

Марічка взяла його за обидві руки.

Темно-сині рукавиці були трохи шорсткі від вовни.

Вона сама пам'ятала кожну петлю.

Кожен раз, коли доводилося розпускати невдалий рядок і починати знову.

Тепер ці рукавиці гріли Андрієві пальці.

І від цього їй стало якось особливо добре.

— Я хочу тобі одну річ сказати.

Хлопець усміхнувся.

— Кажи.

Вона трохи помовчала.

— Якщо я колись на тебе розсерджуся, то скажу чому. Не буду чекати, щоб ти сам здогадався.

Андрій уважно дивився на неї.

Потім кивнув.

— А я, якщо чогось злякаюся чи приревную, теж скажу. Не ховатиму це за дурними жартами.

Марічка всміхнулася.

— Домовилися.

Він нахилився ближче.

— І ще...

— Що?

— Якщо поїдеш до Львова, пиши мені.

Вона тихо засміялася.

— Звичайно писатиму.

Андрій похитав головою.

— Ні, я серйозно. Навіть якщо посваримося. Навіть якщо буде щось неприємне.

Марічка перестала сміятися.

Тепер уже зрозуміла.

— І ти мені відповідай.

— Відповідатиму.

Вона глянула на його обличчя.

— А якщо не зможеш приїхати, так і напиши. Не вигадуй, що я тобі набридла.

Андрій сумно всміхнувся.

— Не вигадуватиму.

— І якщо я буду зайнята навчанням, не думай одразу, що там у мене якийсь Сергій знайшовся.

Він почервонів.

— Марічко...

Вона засміялася.

— Ну що? Треба ж усе одразу домовити.

Андрій узяв її долоню.

— Добре.

Він трохи помовчав.

— Тільки й ти не думай, що якщо я якийсь день мовчатиму, то перестав тебе любити.

Марічка кивнула.

— Спочатку запитаю.

Він усміхнувся.

— От і правильно.

Вони стояли під старою липою.

Навколо тихо падав сніг.

З церковного подвір'я долинали колядки, сміх і дзвінкі дитячі голоси.

Марічка подивилася на Андрія.

І раптом запитала:

— А ти коли-небудь думав, що було б, якби ми тоді так і не помирилися?

Він кивнув.

— Думав.

— І що?

Андрій трохи помовчав.

— Мабуть, удавав би, що мені все одно. А сам ходив би сердитий на цілий світ.

Вона засміялася.

— Дуже схоже на тебе.

— Колишнього мене, — уточнив він.

Марічка підняла брови.

— О, уже колишнього?

— Ну, намагаюся.

Вона усміхнулася.

Потім тихо сказала:

— Я теж удавала б, що мені байдуже.

Андрій подивився на неї.

— Знаю.

— А сама, мабуть, щовечора читала б ту дурну твою записку про корову.

Він засміявся.

— То вона все-таки не дурна, якщо ти її досі зберігаєш.

— Дурна.

— Але дорога?

Марічка всміхнулася.

— Дуже.

Він обійняв її.

Вона притулилася до його грудей.

І якийсь час вони просто стояли, слухаючи колядників.

— Ковалю! — знову загорлав Петро. — Зірку тримати будеш чи ні?!

Андрій зітхнув.

— От людина. Ні хвилини спокою.

Марічка засміялася.

— Іди вже.

Вони підійшли до друзів.

Петро простягнув Андрієві довгу палицю із зіркою.

— На. Я втомився.

Андрій здивовано глянув на нього.

— Ти ж сам хотів нести.

— Хотів. А тепер хочу колядувати без цієї жердини.

Галина пирхнула.

— Важка слава?

— Дуже.

Андрій узяв зірку.

Підняв.

Лампочка всередині ще світилася.

Маленький жовтий вогник ворухнувся за кольоровим папером.

Марічка подивилася на нього.

І раптом згадала інший ліхтар.

Той, який Андрій бачив у листопадовому лісі.

Біля старої криниці.

У руках незнайомої старенької.

Вона на мить замислилася.

Чи могла та жінка знати Ганну?

Може, колись отримувала від неї листи?

Або знала Данила?

Марічка хотіла сказати про це Андрієві.

Але Петро вже починав наступну колядку, Галина поправляла хустку, а навколо збиралися люди.

Дівчина вирішила поговорити пізніше.

Цього разу вона не збиралася мовчати надовго.

Колядували майже до десятої.

Заходили до знайомих, вітали самотніх стареньких, співали під вікнами тих, хто вже не міг вийти на ґанок.

В одній хаті їх пригостили гарячими пирогами.

В іншій — горіхами й яблуками.

А баба Марфа, яку в селі всі знали за надзвичайно щедру вдачу, насипала Петрові стільки цукерок, що той заявив:

— Оце я розумію Різдво!

Галина засміялася.

— Ти хоч одну додому донесеш?

— Усі!

— Не вірю.

— Побачиш!

За кілька хвилин Петро вже жував третю цукерку.

Із повним ротом пояснював, що то він лише перевіряє якість подарунків.

Андрій із Марічкою йшли трохи позаду гурту.

Трималися за руки.

Час від часу співали разом з іншими.

І майже не говорили.

Не тому, що не мали про що.

Просто після Орисиної розповіді кожен думав про своє.

Андрій — про листи, які десятиліттями лежали в чужій скрині.

Марічка — про жінку, що писала навіть тоді, коли вже мала зовсім інше життя.

І обоє — про те, наскільки легко люди можуть загубити одне одного, навіть не вирушаючи в далеку дорогу.

Коли вони дійшли до Маріччиної хвіртки, село вже починало затихати.

На дахах лежав пухкий сніг.

Зорі світили яскраво.

За вікном бабусиної хати горіла лампа.

Андрій поставив різдвяну зірку біля тину.

Петро з Галиною пішли далі.

Щоправда, Петро встиг гукнути:

— Ковалю, дивись, не забудь зірку!

— Не забуду!

Марічка засміялася.

— А рукавиці?

Андрій повернувся.

— Ти знущаєшся.

Вона засміялася ще голосніше.

Потім поступово стала серйозною.

— Андрію...

Він одразу помітив зміну в її голосі.

— Що?

Марічка трохи помовчала.

— Мені дуже шкода Ганну.

— І мені.

— Вона ж не знала, чи Данило хоч один її лист отримав.

Андрій кивнув.

— Не знала.

Вона подивилася вбік.

— І він, якщо був живий, міг думати, що вона його забула.

Хлопець довго мовчав.

Потім сказав:

— А може, він теж їй писав.

Марічка підняла голову.

— Думаєш?

— Не знаю. Але ж той перший лист у дідовій скрині знайшовся. Може, були й інші.

Вона задумалася.

— Виходить, треба шукати далі.

Андрій кивнув.

— Треба.

— Але з дорослими.

Він усміхнувся.

— Обов'язково.

Марічка теж усміхнулася.

Потім подивилася на різдвяну зірку, що стояла біля тину.

— Знаєш, я раніше думала, що найстрашніше — це коли людина перестає тебе любити.

Андрій уважно слухав.

— А тепер?

Вона повільно відповіла:

— А тепер думаю, що ще страшніше — коли вона любить, а ти про це ніколи не дізнаєшся.

Він мовчки взяв її за руку.

Марічка підійшла ближче.

Поклала другу долоню йому на плече.

— Я тебе люблю, Андрію.

Він усміхнувся.

— І я тебе.

Вона похитала головою.

— Ні. Я просто хочу, щоб ти це знав. Не здогадувався. Не чекав, поки я колись напишу.

Андрій дивився на неї.

У світлі з вікна її обличчя здавалося зовсім дорослим.

Уже не тією дівчинкою, з якою він колись сперечався через кожну дрібницю.

Перед ним стояла Марічка, яка пережила страх, образу й перше розчарування.

І все-таки залишилася поруч.

Не тому, що він її втримав.

А тому, що сама захотіла.

Андрій обережно прибрав сніжинку з її волосся.

— Знаю, Марічко.

Він нахилився ближче.

— І ти знай: я тебе люблю. Навіть коли ми не поряд.

Вона усміхнулася.

— Добре.

Потім поцілувала його.

Тихо.

Без поспіху.

Андрій обійняв її.

І за якусь мить їм здалося, що мороз навколо став не таким сильним.

На порозі з'явилася баба Катерина.

Побачила їх біля хвіртки.

Постояла.

Потім гукнула:

— Марічко! Ви там до ранку колядуватимете?!

Дівчина відступила від Андрія.

Засміялася.

— Іду, бабусю!

Катерина уважно подивилася на хлопця.

— А ти, Андрію, заходь хоч куті скуштувати.

Він почервонів.

— Та я вже вдома їв.

— То ще одну ложку з'їси. Від того не збіднієш.

Марічка засміялася.

— Ходімо.

Андрій узяв різдвяну зірку.

Обережно спер її під навісом.

І зайшов до теплої хати.

Пізніше, коли він уже повернувся додому, Марічка дістала з полиці свою дерев'яну скриньку.

Сіла за стіл.

Відкрила кришку.

Усередині лежали стара Андрієва записка, засушена квіточка конвалії й кілька маленьких речей, які вона берегла від літа.

Марічка довго дивилася на них.

Потім узяла чистий аркуш паперу.

Написала дату.

І кілька рядків:

«Сьогодні баба Орися розповіла нам про Ганну. Вона писала Данилові багато років, але її листи не доходили.

Я думаю про те, скільки щастя можуть забрати в людей чужа брехня й мовчання.

Ми з Андрієм домовилися говорити одне одному правду. Навіть коли це важко.

Я дуже хочу, щоб ми дотримали цієї обіцянки».

Марічка перечитала написане.

Подумала.

І нижче додала:

«Сьогодні Святвечір. Ми колядували разом. Андрій тримав мене за руку, а над нами світилася різдвяна зірка.

І мені було добре».

Вона склала аркуш учетверо.

Поклала до скриньки.

Закрила застібку.

Потім погасила лампу.

За вікном лежав білий сніг.

Десь далеко ще долинала остання колядка.

Тієї самої ночі баба Орися сиділа біля своєї печі.

Перед нею на столі лежала пачка Ганниних листів.

Вона вже кілька разів переглянула конверти.

Торкалася старих поштових штемпелів.

Розглядала почерк, який пам'ятала ще з молодості.

Потім узяла останній лист.

Той, що Ганна написала незадовго до смерті.

Обережно розгорнула.

Читала довго.

Наприкінці аркуша стояли лише два короткі речення:

«Якщо він живий, скажіть йому, що я ніколи не бажала йому зла.

І що я не забула».

Орися опустила лист.

За вікном шумів вітер.

Стара довго дивилася на вогонь.

Потім тихо сказала:

— Ох, Ганнусю... Якби ж ти знала...

Вона обережно склала аркуш.

І раптом підняла голову.

Наче почула щось за вікном.

За тином хруснув сніг.

Потім ще раз.

Орися насторожилася.

Повільно встала.

Підійшла до вікна.

Відсунула фіранку.

На вулиці нікого не було.

Тільки під старою грушею виднілася вузька смуга слідів, що вела до хвіртки.

Можливо, хтось із колядників забіг привітати господиню, але передумав.

А можливо, сусід ішов навпростець.

Орися ще трохи постояла.

Потім повернулася до столу.

Поглянула на листи.

І вперше за багато років вирішила, що більше не ховатиме їх від людей, які можуть допомогти дізнатися правду.

Вона прибрала аркуші до полотняного вузлика.

Поклала його в скриню.

І зачинила кришку.

За вікном тихо падав сніг.

Він засипав дороги, городи, старий млин і дуб, під яким колись стояла Данилова хата.

Ліг на церковні сходи.

На міст через річку.

На стежки, якими ще восени блукали Андрій і Марічка.

І далеко за селом — на стару Солодку.

Криниця стояла серед сосен, укрита снігом.

Вітер ворушив сухі гілки над її темним отвором.

Ніхто не знав, чи повернеться туди незнайома жінка з ліхтарем.

І ніхто поки не міг сказати, що сталося з Данилом Березою.

Але тепер у Вербичах знову були люди, які вимовляли його ім'я.

Які читали Ганнині листи.

І які не хотіли, щоб її останнє прохання так і залишилося забутим у старій скрині.

Того Святвечора Андрій і Марічка вперше по-справжньому зрозуміли, що любов потребує не лише сміливості зізнатися.

Вона потребує сміливості бути почутим.

І готовності почути іншого.

Навіть тоді, коли правда незручна.

Навіть тоді, коли вона може змінити все.

А над засніженими Вербичами світилися зорі.

І одна з них, маленька дерев'яна, зроблена руками двох сільських хлопців, уже стояла під навісом біля баби Катерини.

Її лампочка давно згасла.

Та Марічка ще довго пам'ятатиме, як вона світилася над церковним подвір'ям того вечора, коли вони з Андрієм почули історію листів, які так і не дійшли до свого адресата.

Розділ 21. Танці до півночі

У Вербичах Новий рік любили зустрічати двічі.

Першого січня — як належало за календарем, із телевізійними концертами, ялинками та святковими привітаннями.

А тринадцятого, напередодні Старого Нового року, село знову оживало. Дівчата домовлялися про вечорниці, хлопці готувалися щедрувати, господині пекли пироги, а в клубі влаштовували танці, які зазвичай закінчувалися далеко пізніше, ніж обіцяв завклубом.

Того року афішу повісили ще за тиждень.

Великими червоними літерами на білому папері було написано:

«НОВОРІЧНИЙ ТАНЦЮВАЛЬНИЙ ВЕЧІР»

Нижче хтось від руки дописав:

«Початок о сьомій. Танці до півночі».

Петро прочитав оголошення й одразу засумнівався.

— До півночі? Не вірю.

Галина, яка стояла поруч, здивовано глянула на нього.

— Чого?

— Бо дядько Степан торік о десятій уже світло вимикав.

— То торік у вас магнітофон зламався.

— Не зламався. Я його ремонтував.

— Саме тому й зламався.

Андрій засміявся.

Петро сердито махнув рукою.

— От підеш зі мною танцювати — побачиш, який я майстер!

Галина примружилася.

— Танцювати чи магнітофони ламати?

— І те, й те можу!

Марічка, яка слухала їхню суперечку, засміялася так голосно, що кілька молодших школярів обернулися.

Андрій стояв поруч і дивився на неї.

Вона помітила.

— Що?

— Нічого.

— Знову нічого?

Він усміхнувся.

— Просто думаю, що добре, коли ти смієшся.

Марічка трохи почервоніла.

Петро закотив очі.

— Ну все. Почалося.

Галина штовхнула його ліктем.

— Ходімо, майстре. Дай людям поговорити.

І повела до класу.

Від Різдва минув тиждень.

Сніг уже лежав на дорогах товстим шаром. Біля хат виросли високі кучугури, а річка остаточно взялася

кригою, тільки під мостом ще темніла вузька смуга швидкої води.

Вечорами над селом стояв дим із комінів.

Із лісу приходив мороз.

А в шкільному коридорі було так тепло, що хлопці, повертаючись із двору, залишали на підлозі мокрі сліди від черевиків.

Андрій і Марічка майже щодня бачилися після уроків.

Іноді йшли до старого мосту.

Іноді заходили до баби Катерини, де Андрій допомагав принести дрова або полагодити щось по господарству.

Одного разу Марічка прийшла до Ковалів і пів вечора слухала, як Андрій із батьком сперечаються, чому старий мотоцикл після ремонту все ще працює нерівно.

Вона майже нічого не розуміла в тих розмовах.

Зате їй подобалося дивитися, як Андрій працює.

Коли він брав до рук інструмент, то ставав зовсім іншим.

Уважним.

Терплячим.

Майже мовчазним.

Не тим хлопцем, який колись міг цілу перерву сперечатися з Петром через дрібницю.

А людиною, яка вміє зосередитися й довести справу до кінця.

Марічка потай пишалася ним.

Іноді навіть більше, ніж він сам собою.

Напередодні танців Андрій зустрів її біля шкільної бібліотеки.

Марічка тримала два підручники й маленький зошит із виписаними цитатами.

— Ти завтра підеш? — запитав він.

Вона підняла голову.

— Куди?

Андрій удав здивованого.

— На збори колгоспу.

Марічка засміялася.

— Андрію!

— Ну а куди ще?

— На танці, звичайно, піду.

Він кивнув.

Потім трохи помовчав.

— А можна я за тобою зайду?

Марічка усміхнулася.

— Можна.

— О сьомій?

— Краще трохи раніше. Галина просила допомогти прикрасити залу.

Андрій зітхнув.

— Знову прикраси?

— А що?

— Ми ж на Новий рік стільки сніжинок наробили, що ними можна було б цілий ліс засипати.

Вона засміялася.

— То тепер допоможеш їх знімати й перевішувати.

— Гарна перспектива.

— Не скаржся. За це я з тобою потанцюю.

Андрій зупинився.

— Один раз?

Марічка хитро примружилася.

— А скільки ти хочеш?

Він подумав.

— Хоча б два.

— Побачимо, як танцюватимеш.

Вона швидко поцілувала його в щоку й пішла до Галини, яка чекала біля сходів.

Андрій ще кілька секунд стояв на місці.

Потім усміхнувся сам до себе.

Увечері тринадцятого січня мороз посилився.

Небо було темно-синє, чисте. Зорі світили так яскраво, що їх можна було роздивитися навіть над освітленою сільською вулицею.

Андрій довго збирався.

Мати двічі заходила до кімнати й щоразу заставала його перед дзеркалом.

Спочатку він поправляв сорочку.

Потім волосся.

Потім знову сорочку.

Нарешті мати не витримала.

— Андрію, ти на танці йдеш чи фотографуватися на паспорт?

Він озирнувся.

— А що?

— Та вже пів години комірець мучиш.

Хлопець почервонів.

— Просто незручно лежить.

Мати підійшла ближче.

Поправила сорочку.

— Ось так.

Подивилася на сина.

Усміхнулася.

— Гарний.

Андрій відвернувся.

— Мамо...

— Що «мамо»? Я ж не сказала, що найгарніший у селі.

— Ну й добре.

Вона засміялася.

— То Марічка нехай сама вирішує.

Андрій схопив зі стільця піджак.

— Я пішов.

— Рукавиці вдягни!

Він зупинився.

Подивився на полицю.

Там лежали темно-сині рукавиці, які Марічка зв'язала йому перед святами.

Узяв їх.

І вже біля дверей озирнувся.

— Мамо!

— Що?

— Я не дуже пізно.

Вона підняла брови.

— Оце новина.

— Та справді.

Мати усміхнулася.

— Добре. Тільки Марічку додому проведи.

— Проведу.

У баби Катерини теж тривало збирання.

Марічка стояла перед дзеркалом у темно-вишневій сукні.

Сукню вона мала ще з осені, але сьогодні баба Катерина допомогла трохи перешити пояс, і тепер вона сиділа значно краще.

Волосся Марічка залишила розпущеним, заколовши з одного боку невеликою шпилькою.

Бабуся оглянула онуку.

Похитала головою.

— Ох і виросла ти...

Марічка усміхнулася.

— Бабусю, ти це щоразу кажеш.

— Бо щоразу дивлюся й дивуюся.

Стара підійшла ближче.

Поправила рукав сукні.

— Зовсім дівчина стала.

Марічка подивилася на себе.

Трохи повернулася.

— Гарно?

Баба Катерина всміхнулася.

— Гарно.

Потім примружилася.

— Тільки не стій увесь вечір перед дзеркалом. Танці без тебе почнуться.

Марічка засміялася.

Саме тоді у хвіртку постукали.

Дівчина миттю підняла голову.

Баба Катерина помітила.

— О, уже прийшов.

Марічка почервоніла.

— Звідки знаєш?

Стара хитро всміхнулася.

— Бо не поштар же о цій порі.

Андрій чекав біля ґанку.

У темному піджаку, під зимовою курткою, із чистими черевиками, які вже встигли припорошитися снігом.

Коли Марічка вийшла, він спочатку не сказав нічого.

Просто дивився.

Вона зупинилася на сходинці.

— Ну?

Андрій проковтнув слину.

— Що?

— Як тобі?

Він усміхнувся.

— Дуже гарно.

Марічка опустила очі.

— Дякую.

Потім глянула на нього.

— Ти теж гарний.

Андрій випростався.

— Знаю.

Вона засміялася.

— Оце скромність!

Із дверей озвалася баба Катерина:

— Андрію, дивись, щоб дівчина не змерзла.

— Не змерзне!

Марічка обурено повернула голову.

— Бабусю, я ж не мала дитина!

Стара усміхнулася.

— Отож і кажу.

Андрій подав Марічці руку.

Вона зійшла зі сходинки.

І вони рушили до клубу.

У сільському клубі вже було гамірно.

Біля входу стояли хлопці, струшували сніг із черевиків, знімали шапки й сперечалися, кому першому заходити до зали.

Дівчата поправляли зачіски в маленькому дзеркалі біля гардероба.

У повітрі змішалися запахи мокрих кожухів, дешевих парфумів, лаку для волосся й свіжопомитої підлоги.

З великої зали долинала музика.

Старий магнітофон грав із легким потріскуванням. Час від часу стрічка звучала нерівно, і хтось обурено гукав до хлопців біля апаратури:

— Та поправте вже!

На сцені стояв баян, а поруч на стільці сидів дядько Семен, місцевий музика, який пообіцяв після кількох сучасних танців заграти «щось людське».

Петро заявив, що це означає дві години польки.

Галина відповіла, що для нього й двох годин замало, якщо хоче нарешті навчитися не наступати їй на ноги.

Біля ялинки ще висіли новорічні гірлянди.

Паперові сніжинки трохи покрутилися від протягів, деякі з них уже відвисли. Зі стелі звисали кольорові стрічки, а над сценою великими літерами сяяв напис:

«З НОВИМ РОКОМ!»

Одна літера трохи перекосилася.

Петро подивився на неї.

І винувато сказав:

— То не я.

Галина засміялася.

— А хто?

— Не знаю. Може, сама.

Андрій із Марічкою зняли верхній одяг.

Він обережно взяв її куртку й повісив поруч зі своєю.

Марічка поправила шпильку у волоссі.

— Ну що, підемо?

— Підемо.

Вони зайшли до великої зали.

Там уже танцювали кілька пар.

Хлопці стояли попід стінами, дівчата збиралися невеликими гуртами. Хтось пив лимонад із пляшки, хтось ділився цукерками, а біля сцени Петро намагався

пояснити Володьці, чому один динамік звучить тихіше за другий.

— Бо контакт поганий!

— А ти звідки знаєш?

— Андрій учора казав.

Володька засміявся.

— То ти просто повторюєш?

— Я передаю технічні знання!

Андрій почув це й похитав головою.

Марічка засміялася.

— От бачиш, у тебе вже учень є.

— Боюся за техніку.

Вона ще раз засміялася.

І вони пішли до друзів.

Перші танці були швидкі.

Дівчата кружляли серед зали, хлопці незграбно намагалися потрапляти в ритм.

Петро відразу запросив Галину.

Причому зробив це так урочисто, що вона не втрималася й засміялася.

— Панянко, дозвольте!

Він низько вклонився.

Майже торкнувся рукою підлоги.

Потім випростався й мало не зачепив ліктем сусіднього хлопця.

Галина похитала головою.

— Ох, Петре...

Але руку подала.

І вони пішли танцювати.

Марічка залишилася поруч з Андрієм.

Дивилася на них.

Усміхалася.

— Гарна пара, правда?

Андрій кивнув.

— Особливо коли Петро мовчить.

Вона засміялася.

— Ти жорстокий.

— Я справедливий.

Вони трохи постояли.

Потім Андрій простягнув руку.

— Потанцюємо?

Марічка підняла брови.

— А ти вмієш під таку музику?

— Спробую.

Вона поклала долоню в його руку.

— Тоді ходімо.

І вони вийшли на середину зали.

Спочатку було трохи незручно.

Андрій не дуже любив швидкі танці, особливо коли навколо стільки людей.

Марічка рухалася вільніше.

Сміялася.

Іноді підказувала йому ритм.

Одного разу він переплутав крок і мало не наступив їй на черевик.

— Андрію!

— Що?

— Ти мені ногу віддавиш!

Він засміявся.

— Я ж стараюся.

— Старайся в інший бік!

Поруч Петро теж наступив Галині на ногу.

Вона обурено вигукнула:

— Петре!

Андрій озирнувся.

І вони з Марічкою так засміялися, що на кілька секунд зовсім перестали танцювати.

Петро помітив.

— Чого смієтеся?!

Андрій махнув рукою.

— Нічого!

— Я все бачу!

Галина схопила його за рукав.

— Дивись краще під ноги!

І потягнула назад у танець.

Ближче до дев'ятої музика змінилася.

Магнітофон на мить замовк.

Хтось на сцені перемотував касету.

У залі стало чути розмови, сміх і скрип старої підлоги.

Потім залунала повільна мелодія.

Пари почали збиратися ближче до середини.

Хлопці, які перед тим стояли попід стінами, заворушилися.

Хтось поправляв сорочку.

Хтось поспіхом допивав лимонад.

А хтось, набравшись сміливості, йшов запрошувати дівчину, на яку весь вечір лише поглядав.

Андрій повернувся до Марічки.

Вона вже дивилася на нього.

Усміхнулася.

— Ну що, Ковалю?

Він трохи нахилив голову.

— Марічко Левчук, можна запросити тебе на танець?

Вона вдала, що замислилася.

— Не знаю.

Андрій здивувався.

— Чого?

— А ти цього разу ні з ким не поб'єшся?

Він завмер.

На мить між ними постала тінь останнього літнього вечора.

Той самий клуб.

Музика.

Сергій.

І слова, які мало не зруйнували їхні стосунки.

Андрій повільно опустив очі.

Потім подивився на Марічку.

— Не поб'юся.

Вона перестала всміхатися.

Уважно дивилася на нього.

— Обіцяєш?

Він кивнув.

— Обіцяю.

Марічка трохи помовчала.

Потім поклала руку в його долоню.

— Тоді запрошення приймається.

Вони вийшли на середину зали.

Андрій обережно поклав руку Марічці на талію.

Вона обійняла його за плече.

Їхні вільні руки знайшли одна одну.

Музика лунала тихо.

Повільний ритм допомагав рухатися майже без зусиль.

Спочатку Марічка дивилася трохи вбік.

Потім підняла очі.

Андрій усміхнувся.

— Що?

— Нічого.

— Ти весь вечір щось думаєш.

Вона засміялася.

— А ти ні?

Він трохи помовчав.

— Думаю.

— Про що?

Андрій озирнувся на залу.

На стару ялинку.

На сціну, де мерехтіли кольорові лампочки.

На пари, що повільно кружляли поруч.

Потім знову подивився на Марічку.

— Про те, як ми тут востаннє танцювали.

Вона не відповіла відразу.

Лише трохи міцніше стиснула його руку.

— Я теж пам'ятаю.

Андрій кивнув.

— Мені тоді здавалося, що весь світ проти мене.

Марічка сумно всміхнулася.

— А насправді?

Він трохи подумав.

— А насправді я сам усе зіпсував.

Вона опустила очі.

— Ми вже про це говорили.

— Знаю.

Він помовчав.

— Просто сьогодні дуже хочеться, щоб усе було інакше.

Марічка підняла голову.

Її голос став теплішим.

— Воно вже інакше, Андрію.

Він усміхнувся.

І вони продовжили танцювати.

Сергій із Липівки з'явився в клубі ближче до десятої.

Марічка помітила його не відразу.

Він стояв біля дверей у темній сорочці й світлому піджаку, розмовляючи з двома хлопцями, яких привів із собою.

За літо він майже не змінився.

Той самий упевнений погляд.

Та сама трохи насмішкувата усмішка.

Тільки волосся тепер було коротше.

А на обличчі з'явилася суворіша складка біля рота.

Сергій побачив Андрія й Марічку посеред зали.

Зупинився.

Потім щось сказав своїм товаришам.

Ті засміялися.

Марічка помітила.

Її усмішка поступово зникла.

Андрій відчув, що вона напружилася.

— Щось сталося?

Вона трохи помовчала.

Потім сказала:

— Сергій прийшов.

Андрій повернув голову.

Побачив хлопця біля дверей.

На мить щось неприємно стиснулося всередині.

Він згадав останній літній вечір.

Сергієву руку на Маріччиній талії.

Власну злість.

І ту мить, коли вголос заявив, що вона «з ним».

Андрій відчув знайому хвилю ревнощів.

Вона піднімалася швидко.

Так само, як раніше.

Але цього разу хлопець не рушив назустріч Сергієві.

Не випростав плечі, готуючись до сварки.

Просто повільно видихнув.

І повернувся до Марічки.

— Бачу.

Вона уважно подивилася на нього.

— Ти не сердишся?

Андрій трохи помовчав.

— Трохи неприємно.

— Чому?

Він усміхнувся.

— Бо я, виявляється, ще не зовсім святий.

Марічка тихо засміялася.

— Це я давно знаю.

Він теж усміхнувся.

— Але сваритися не збираюся.

Вона подивилася йому прямо в очі.

І повільно кивнула.

Музика закінчилася.

Андрій і Марічка відійшли до стіни, де стояли Петро з Галиною.

Петро саме розповідав, що хтось знову переплутав касети.

— Я ж казав, що треба було самому все ставити!

Галина засміялася.

— Тоді ми б досі слухали, як ти дроти шукаєш.

— Галю, ти не розумієш техніки.

— Зате розумію, коли музика грає.

Андрій усміхнувся.

Марічка вже хотіла щось додати, коли поруч почувся знайомий голос:

— Добрий вечір.
Вона обернулася.
Перед ними стояв Сергій.
Усміхався.
Але усмішка була якась надто старанна.
— Привіт, — відповіла Марічка.
Андрій коротко кивнув.
— Привіт.
Сергій оглянув їх.
Потім затримав погляд на Марічці.
— Гарно виглядаєш.
Вона трохи ніяково всміхнулася.
— Дякую.
— Давно тебе не бачив.
— Так.
Сергій поклав руки в кишені.
— То що, потанцюємо?
Марічка глянула на нього.
Потім на Андрія.
І знову на Сергія.
— Ні, дякую.
Він підняв брови.
— Чого?
— Не хочу.
Сергій усміхнувся ще ширше.
— Ти що, тепер тільки з Ковалем танцюєш?
Марічка спокійно відповіла:
— Я танцюю з ким хочу.
Андрій мовчав.
Сергій перевів погляд на нього.
— О, дивися. Твій охоронець навіть слова не каже.
Петро перестав усміхатися.
Галина насторожено випросталася.
Андрій відчув, як у нього напружилися плечі.
Але голос залишився спокійним.
— Марічка сама відповіла.
Сергій примружився.

— Я ж бачу.
Він трохи нахилився ближче.
— Дивно тільки. Влітку ти так не думав.
Андрій подивився на нього.
Кілька секунд мовчав.
Потім кивнув.
— Влітку я багато дурниць робив.
Сергій, здається, не чекав такої відповіді.
На мить його усмішка зникла.
Потім повернулася.
— От як?
— Так.
Андрій не відвів погляду.
— І повторювати не хочу.
Марічка стояла поруч.
Вона бачила, як Андрієві пальці на мить стиснулися.
Як він повільно розтиснув руку.
Як змусив себе не відповідати на насмішку тим самим.
І відчула щось дуже тепле.
Не радість від того, що хлопець захищає її.
Вона могла сама сказати Сергієві «ні».
І щойно це зробила.
Її зворушило інше.
Андрій цього разу не намагався говорити замість неї.
Не вирішував, з ким вона має танцювати.
Не перетворював звичайну відмову на боротьбу за свою гордість.
Він просто залишився поруч.
Сергій усміхнувся криво.
— Ну добре. Не хочете — не треба.
Потім подивився на Марічку.
— Як передумаєш, знаєш, де мене знайти.
Вона спокійно відповіла:
— Не передумаю.
Сергій кивнув.
І пішов до своїх товаришів.
Петро провів його поглядом.

— Оце так.

Галина повернулася до нього.

— Що?

— Та нічого.

Потім глянув на Андрія.

— Ковалю, ти мене сьогодні здивував.

Андрій трохи ніяково всміхнувся.

— Чим?

— Тим, що в клубі всі зуби на місці залишаться.

Галина засміялася.

Марічка теж.

А Андрій тільки похитав головою.

— Петре, ти без дурних жартів хоч один вечір можеш?

Друг замислився.

— Мабуть, ні.

Після тієї розмови вечір пішов зовсім інакше.

Андрій спочатку ще час від часу помічав Сергія.

Той стояв біля дверей, щось говорив товаришам і кілька разів поглядав у їхній бік.

Але Андрій уже не шукав його очима.

Він танцював із Марічкою.

Сміявся разом із друзями.

Допоміг Петрові полагодити контакт у магнітофоні, коли музика раптом обірвалася посеред танцю.

І навіть спробував танцювати під баян дядька Семена.

Щоправда, після першої ж польки Марічка заявила, що більше такого випробування її ноги не витримають.

— Ти ж механік, Андрію! — сміялася вона. — Невже дві ноги погодити між собою не можеш?

Він удав ображеного.

— У мене все погоджено.

— А чого тоді ти весь час наступаєш не туди?

— То підлога крива.

Марічка засміялася.

— Авжеж!

Петро, який танцював неподалік, почув.

— О! Я ж теж казав, що підлога винна!

Галина підняла очі до стелі.

— Господи, двоє майстрів...

І всі четверо знову засміялися.

Ближче до одинадцятої в клубі стало спекотно.

На шибках зібралася пара. Двері до коридору раз у раз відчинялися, впускаючи холодне повітря й запах снігу.

Біля сцени хтось сперечався, яку касету ставити наступною.

Дядько Семен складав баян.

Петро знайшов десь пляшку лимонаду й урочисто приніс Галині.

Вона засміялася.

— Це мені?

— Тобі.

— А чого?

— Бо ти весь вечір зі мною танцювала.

— І що?

Петро поважно випростався.

— Заслужила нагороду.

Галина розсміялася так, що мало не впустила пляшку.

Андрій із Марічкою стояли біля вікна.

Дивилися на засніжене подвір'я.

За шибкою ліхтар освітлював дрібні сніжинки, які повільно падали на дорогу.

Марічка обережно торкнулася Андрієвого плеча.

— Вийдемо?

Він повернувся.

— Куди?

— Надвір. Тут уже дуже душно.

Андрій усміхнувся.

— Ходімо.

Він не запитав, навіщо.

І вона нічого не пояснювала.

Вони просто пішли до гардероба.

На вулиці мороз відразу торкнувся розпашілих облич.

Марічка щільніше запахнула пальто.

Андрій поправив комір своєї куртки.

За клубом починався невеликий сільський парк.

Улітку там стояли лавки під липами, діти бігали стежками, а старі люди ввечері сиділи біля клумби й обговорювали сільські новини.

Тепер парк був майже порожній.

Сніг лежав товстим шаром.

Лавки біліли під деревами.

А над центральною алеєю висів старий ліхтар, прикріплений до дерев'яного стовпа.

Від вітру він ледь погойдувався.

Світло рухалося по снігу, утворюючи довгі тіні від липових стовбурів.

Марічка зупинилася біля входу.

Глибоко вдихнула холодне повітря.

— Ох, добре...

Андрій усміхнувся.

— Замерзнеш.

Вона повернулася.

— А ти вже знову як моя бабуся.

Він засміявся.

— Просто попереджаю.

— Я тепло вдягнена.

Він подивився на її тоненькі святкові черевики.

— Бачу.

Марічка помітила його погляд.

— Ковалю!

— Мовчу.

І вони рушили алеєю.

Із клубу ще долинала музика.

Глуха.

Приглушена стінами.

Час від часу хтось голосно сміявся біля входу, потім двері зачинялися — і парк знову поринав у тишу.

Андрій із Марічкою йшли повільно.

Сніг рипів під ногами.

Ліхтар погойдувався над стежкою.

Довкола не було нікого.

Тільки голі липи.

Білі лавки.

І темні крони дерев, на яких затрималися невеликі снігові шапки.

Марічка взяла Андрія під руку.

Він подивився на неї.

Усміхнувся.

Вона теж.

І якийсь час вони йшли мовчки.

Не тому, що не мали про що говорити.

Просто їм подобалося слухати, як рипить сніг.

Як потріскує від морозу стара кора.

Як вітер ледь ворушить ліхтар над алеєю.

— Андрію...

Він повернув голову.

— Що?

Марічка зупинилася.

Подивилася на нього.

— Ти сьогодні молодець.

Він здивувався.

— Чого?

— Через Сергія.

Андрій опустив очі.

Потім усміхнувся.

— Та я ж нічого особливого не зробив.

— От саме.

Він підняв голову.

Марічка продовжила:

— Раніше ти обов'язково почав би сперечатися.

— Мабуть.

— А сьогодні не почав.

Андрій трохи помовчав.

— Хотілося.

Вона уважно подивилася на нього.

— Справді?

Він кивнув.

— Коли він підійшов, я відразу згадав літо. Навіть розсердився.

Марічка мовчала.

— Але потім подумав, що не хочу знову псувати нам вечір через нього.

Вона повільно всміхнулася.

— І що зробив?

Андрій знизав плечима.

— Нічого. Послухав, що ти сказала.

Марічка підійшла ближче.

— От за це й дякую.

Він дивився на неї.

На її обличчя в жовтуватому світлі ліхтаря.

На сніжинки, що заплуталися в темному волоссі.

І раптом зрозумів, що ця проста подяка означає для нього більше, ніж будь-яка перемога над Сергієм.

Вони підійшли до старої липи.

Її стовбур був широкий, із глибокими тріщинами в корі.

Влітку під нею стояла лавка, але тепер сніг засипав сидіння майже до самого краю.

Марічка торкнулася рукою дерева.

— Пам'ятаєш, ми тут маленькими ховалися?

Андрій усміхнувся.

— Пам'ятаю.

— Петро тоді впав у кропиву.

— Бо думав, що його ніхто не знайде.

Марічка засміялася.

— А Галина пів години його жаліла.

— А потім він ще три дні кульгав, хоч уже нічого не боліло.

Вони обоє засміялися.

Потім поступово стихли.

Марічка дивилася на дерево.

На стару кору.

На засніжену лавку.

І раптом сказала:

— Дивно, правда?

Андрій нахилив голову.

— Що?

— Ми стільки років одне одного знаємо.

Він кивнув.

— Знаємо.

— А все одно щось нове відкриваємо.

Андрій замислився.

Потім усміхнувся.

— Наприклад, я недавно дізнався, що ти можеш так сердитися, що цілий місяць на людину не дивитимешся.

Марічка примружилася.

— Це натяк?

— Ні.

Вона засміялася.

— А я дізналася, що ти вмієш не лізти в бійку.

— Бачиш, який я здібний.

— Дуже.

Вони усміхнулися одне одному.

Але за жартами тепер уже стояло щось серйозніше.

Обоє знали, через що пройшли.

І чого їм коштувало знову навчитися бути поруч.

Марічка повільно зняла руку з липової кори.

Повернулася до Андрія.

— Знаєш, мені сьогодні зовсім не хотілося танцювати із Сергієм.

Він кивнув.

— Я чув.

— Не тому, що ти був поруч.

Андрій уважно подивився на неї.

— А чому?

Вона трохи подумала.

— Бо я хотіла танцювати з тобою.

Він усміхнувся.

Марічка продовжила:

— Якби Сергій запросив мене, коли тебе не було б у клубі, я все одно відмовила б.

Андрій опустив очі.
— Знаю.
Вона здивувалася.
— Справді знаєш?
Він підняв голову.
— Тепер знаю.
Марічка довго дивилася на нього.
Потім тихо сказала:
— От бачиш, яка різниця.
Андрій кивнув.
— Бачу.
Вона підійшла ближче.
Їхні черевики майже торкалися.
Марічка поклала долоні йому на плечі.
— Раніше ти боявся, що я піду до когось іншого.
Він мовчав.
— А тепер?
Андрій трохи подумав.
— Теж іноді боюся.
Марічка здивовано підняла брови.
Він усміхнувся.
— Просто розумію, що не можу вирішувати за тебе.
Вона повільно кивнула.
— Не можеш.
— І не хочу.
Марічка дивилася на нього.
У її очах з'явилося щось м'яке.
Тепле.
Дуже близьке.
— А я не хочу нікуди йти від тебе, Андрію.
Він усміхнувся.
Вона додала:
— Принаймні не сьогодні.
Хлопець засміявся.
— Оце вже обережна обіцянка.
Марічка теж усміхнулася.
— Зате чесна.

Над парком тихо шумів вітер.

Старий ліхтар хитнувся.

На мить їхні тіні подовжилися на снігу.

Потім знову стали коротшими.

Із клубу долинув уривок повільної мелодії.

Десь далеко сміялися хлопці.

Але тут, під липами, було тихо.

Марічка дивилася на Андрія.

Вона добре пам'ятала їхній перший поцілунок.

Тоді, у лісовій сторожці, вони обоє розгубилися.

Зіткнулися носами.

Засміялися.

Не знали, куди подіти руки.

І ще довго потім ніяковіли, згадуючи той вечір.

Тепер усе було інакше.

Вона вже знала, як Андрій усміхається, коли хвилюється.

Знала, як він стискає губи, коли хоче щось сказати, але боїться.

Знала його впертість.

Його ревнощі.

Його доброту.

Знала, що він може помилитися.

І що вміє визнавати свої помилки, хоча це дається йому нелегко.

Андрій теж знав її краще.

Знав, що Марічка не терпить наказів.

Що мріє вчитися у Львові.

Що любить книжки, річку й запах м'яти після дощу.

Що може вперто мовчати, коли їй боляче.

І що найбільше хоче бути почутою.

Вони більше не уявляли одне одного без недоліків.

І саме тому тепер їм було легше бути поруч.

Андрій обережно торкнувся Маріччиної щоки.

Вона не відвела погляду.

Тільки трохи всміхнулася.

— Чого дивишся? — тихо запитала.

Він похитав головою.

— Не знаю.

— Знову не знаєш?

— Знаю.

— То кажи.

Андрій усміхнувся.

— Думаю, що дуже тебе люблю.

Марічка завмерла.

Не тому, що вперше почула ці слова.

Він уже говорив їх.

У листопадовому лісі.

На Святвечір.

І між тим — кілька разів тихо, майже пошепки.

Але зараз вони прозвучали інакше.

Без страху.

Без поспіху.

Без потреби щось доводити.

Марічка поклала долоню поверх його руки.

— А я тебе.

Він нахилився ближче.

На мить зупинився.

Вона сама подалася назустріч.

І вони поцілувалися.

Поцілунок був зовсім не схожий на перший.

Не було незграбного сміху.

Ніхто не відступив від хвилювання.

Андрій обережно обійняв Марічку за талію.

Вона притулилася ближче, поклавши руки йому на плечі.

Їхні губи зустрілися з тією спокійною ніжністю, яка народжується тоді, коли вже не треба боятися власних почуттів.

Сніг тихо падав на їхні плечі.

На темне волосся Марічки.

На Андрієву куртку.

Ліхтар над алеєю повільно хитався від вітру.

І вони стояли під старими липами, забувши про музику, танці й час.

Не поспішаючи.

Не ховаючись.

Не шукаючи слів.

Коли нарешті відступили одне від одного, Марічка ще кілька секунд дивилася на Андрія.

Потім тихо засміялася.

Він усміхнувся.

— Що?

Вона похитала головою.

— Нічого.

— Марічко...

Вона засміялася ще тихіше.

— Просто згадала нашу сторожку.

Андрій теж засміявся.

— Коли ми носами зіткнулися?

— Ага.

Він обійняв її міцніше.

— Більше не зіткнулися.

Марічка подивилася на нього.

— Навчився.

— Практика.

Вона штовхнула його в плече.

— Андрію!

І вони обоє засміялися.

Після сміху прийшла тиша.

Не ніякова.

Не важка.

Просто добра.

Марічка поклала голову Андрієві на груди.

Він обійняв її.

Десь за деревами грав магнітофон.

Але музика долинала так тихо, наче хтось увімкнув її в далекій хаті.

Марічка прислухалася до Андрієвого серцебиття.

Воно було швидким.

Вона всміхнулася.

— Хвилюєшся?

Він тихо засміявся.

— Трохи.

— Через що?

Андрій подумав.

Потім чесно відповів:

— Бо мені дуже добре. І хочеться, щоб так було довго.

Марічка підняла голову.

Подивилася йому в очі.

— Мені теж.

Він обережно прибрав сніжинку з її волосся.

Вона взяла його руку.

Притиснула до своєї щоки.

— Але ж не можна завжди стояти під липою.

Андрій усміхнувся.

— Можна спробувати.

Марічка засміялася.

— Замерзнемо.

— Тоді підемо до клубу.

— А потім?

Він замислився.

— Потім проведу тебе додому.

— А далі?

Андрій подивився на неї.

І раптом зрозумів, що вона питає не про сьогоднішній вечір.

Не про дорогу від клубу до бабусиної хати.

А про те, що буде з ними далі.

Після зими.

Після останнього шкільного дзвоника.

Після того, як кожен муситиме вибрати свою дорогу.

Він трохи помовчав.

Потім сказав:

— А далі будемо вирішувати разом. Те, що від нас залежить.

Марічка довго дивилася на нього.

Потім усміхнулася.

— Мені подобається.

— Що?

— Що ти не обіцяєш мені всього світу.

Андрій засміявся.

— А я вже хотів.

Вона теж засміялася.

— Не треба. Мені вистачить, якщо ти будеш зі мною чесний.

Він кивнув.

— Постараюся.

З клубу раптом долинув гучний Петрів голос:

— Ковалю-у-у!

Андрій заплющив очі.

Марічка засміялася.

— Нас шукають.

— У нього талант.

— Який?

— З'являтися в найкращу хвилину.

Вона засміялася ще голосніше.

Петро гукнув удруге:

— Якщо ви там сніговика ліпите, то хоч мене покличте!

Андрій не витримав.

— Ідемо!

Марічка притиснула долоню до губ, стримуючи сміх.

Він узяв її за руку.

— Ходімо, поки Петро все село не підняв.

Вона кивнула.

Але перш ніж рушити, зупинила його.

— Андрію...

Він повернувся.

— Що?

Марічка підійшла ближче.

Швидко поцілувала його ще раз.

А потім усміхнулася.

— Оце щоб запам'ятав.

Він кілька секунд дивився на неї.

Потім усміхнувся.

— Уже.

І вони пішли до клубу.

У залі було ще гамірніше.

Музика лунала голосно, хтось танцював біля сцени, а Галина стояла поруч із Петром і сердито щось йому пояснювала.

Побачивши Андрія й Марічку, вона всміхнулася.

— Ну нарешті!

Марічка підняла брови.

— Що сталося?

Петро розвів руками.

— Я думав, вас снігом замело!

Андрій похитав головою.

— Петре, ми ж за клубом були.

— А я звідки знаю? Може, ви в Липівку вже пішли!

Галина штовхнула його ліктем.

— Не вигадуй.

Петро зітхнув.

— Ніхто моїх жартів не розуміє.

Марічка засміялася.

— Бо вони в тебе надто розумні.

— От! Хоч одна людина оцінила!

Андрій подивився на Галину.

Та тільки закотила очі.

І всі четверо засміялися.

Незадовго до півночі дядько Семен знову взяв баян.

У залі поступово стихли розмови.

Заграла знайома мелодія.

Не дуже швидка.

Трохи старомодна.

Та сама, під яку колись танцювали їхні батьки.

Андрій повернувся до Марічки.

Простягнув руку.

— Ще один?

Вона всміхнулася.

— Ти ж просив хоча б два.
— А тепер прошу третій.
Марічка засміялася.
— Ходімо.
Вони вийшли на середину зали.
Андрій поклав руку їй на талію.
Марічка обійняла його за плече.
Навколо кружляли пари.
Біля сцени сміялися дівчата.
Петро з Галиною сперечалися, хто кого веде в танці.
А за вікнами падав сніг.
Андрій і Марічка повільно рухалися під музику.
Вона дивилася на нього.
Він — на неї.
І раптом Марічка тихо сказала:
— Знаєш, мені сьогодні весь час згадується літо.
Андрій кивнув.
— Мені теж.
— Той останній вечір.
Він трохи помовчав.
— Хотів би його змінити.
Марічка подивилася на нього.
Потім похитала головою.
— А я вже ні.
Андрій здивувався.
— Чому?
Вона всміхнулася.
— Бо тоді ми були іншими.
Він мовчав.
Марічка продовжила:
— І якби не посварилися, може, так і не навчилися б говорити про те, що нам болить.
Андрій замислився.
Потім кивнув.
— Може.
Вона трохи ближче притулилася до нього.
— Але більше так сваритися не хочу.

Він усміхнувся.

— І я.

Музика тривала.

Повільна.

Тепла.

І цього разу між ними не було ні Сергія, ні ревнощів, ні образ.

Лише двоє людей, які колись ледве наважилися на перший танець.

А тепер уже знали, що означає боятися втратити одне одного.

І що означає знову зустрітися після довгої образи.

Коли годинник у клубі показав без кількох хвилин дванадцяту, музика стихла.

Дядько Степан вийшов до сцени.

Привітав усіх зі Старим Новим роком, побажав здоров'я, доброго врожаю й успіхів у навчанні.

Хлопці почали плескати.

Дівчата сміялися.

Петро голосно вигукнув:

— І щоб магнітофон більше не ламався!

У залі вибухнув сміх.

Дядько Степан теж усміхнувся.

— Оце вже залежить від того, хто до нього руки тягнутиме!

Тепер сміялися ще голосніше.

Петро ображено розвів руками.

— Змова!

Галина взяла його під руку.

— Ходімо, механіку.

Андрій глянув на Марічку.

Вона сміялася.

І йому раптом стало так добре, що навіть не хотілося йти додому.

Але вже наближалася північ.

За вікнами темніла засніжена вулиця.

Попереду чекала дорога до бабусиної хати.

І Андрій знав, що сьогодні вони йтимуть не поспішаючи.

На ґанку клубу Марічка зупинилася.

Озирнулася.

Крізь відчинені двері ще було видно святково прикрашену залу.

Гірлянди.

Ялинку.

Сцену.

Людей, які поволі розходилися.

Вона згадала, як наприкінці літа виходила звідси з важким серцем.

Тоді їй здавалося, що Андрій уже ніколи не стане таким, яким був раніше.

Що всі їхні літні прогулянки, розмови й поцілунок у лісовій сторожці залишаться лише болючим спогадом.

Тепер усе було інакше.

Марічка повернулася до нього.

Андрій саме натягував темно-сині рукавиці.

Вона усміхнулася.

— Ти знаєш, який сьогодні вечір?

Він здивувався.

— Новорічний.

— Не тільки.

Андрій підняв голову.

Вона підійшла ближче.

— Це перший вечір у клубі, після якого мені не хочеться плакати.

Він перестав усміхатися.

Подивився їй у вічі.

Потім обережно взяв за руку.

— Мені теж.

Марічка прихилилася до нього.

І вони рушили засніженою вулицею.

Село спало.

У кількох вікнах ще горіло світло.

Десь далеко гавкав собака.

Над дорогою висіли зорі.

А під старими липами в парку все ще погойдувався ліхтар.

Вітер поволі ворушив його, і жовте світло ковзало по снігу.

На алеї залишилися дві пари слідів.

Вони вели від клубу до великої липи.

Там трохи зближувалися.

А потім повертали назад.

Нічого незвичайного.

Звичайні сліди двох закоханих, які вийшли на мороз після танців.

І все-таки для Андрія й Марічки цей вечір назавжди залишиться особливим.

Бо вони не просто поцілувалися під засніженими деревами.

Вони вперше відчули, що можуть любити одне одного без постійного страху, ревнощів і боротьби за правоту.

Не як діти, які бояться показати почуття.

І не як люди, які вважають кохання своїм правом на іншого.

А як двоє, що самі обрали бути поруч.

Попереду ще були останні шкільні місяці.

Іспити.

Мрії про Львів.

Андрієва дорога до власної професії.

І давня таємниця Ганни й Данила, яка все ще чекала на розв'язку.

Та цієї ночі вони не говорили про майбутні труднощі.

Ішли додому.

Сміялися.

Час від часу зупинялися, щоб поцілуватися або струсити сніг із плечей одне одного.

А коли дійшли до бабусиної хвіртки, Марічка ще довго не відпускала Андрієвої руки.

— На добраніч, — тихо сказала вона.

— На добраніч.

Він уже збирався йти, але дівчина покликала:

— Андрію!

Обернувся.

— Що?

Марічка усміхнулася.

— Дякую за танець.

Він засміявся.

— За який саме?

Вона трохи подумала.

— За всі.

Андрій підійшов ближче.

Поцілував її ще раз.

І тихо відповів:

— Тоді до наступного танцю, Марічко.

Вона всміхнулася.

— До наступного.

Хлопець пішов дорогою.

Марічка ще трохи постояла біля хвіртки, поки його постать не зникла за поворотом.

Потім зайшла до хати.

А над Вербичами тихо падав сніг.

Розділ 22. Жінка біля криниці

У другій половині січня морози у Вербичах стали ще лютішими.

Сніг, який на початку зими здавався м'яким і пухнастим, тепер злежався. На дорогах утворилися тверді колії, паркани обросли крижаними бурульками, а річка під старим мостом сховалася під товстою білою ковдрою.

Уранці дим із комінів піднімався рівними стовпами.

До обіду сонце іноді трохи пригрівало південні стіни хат, але надвечір холод знову пробирався до кожної шпарини.

Село жило звичайними зимовими клопотами.

Чоловіки розчищали дороги, возили дрова й ремонтували техніку. Жінки поралися біля печей, перебирали торішні запаси, в'язали шкарпетки та рукавиці. Діти поверталися зі школи з червоними носами, мокрими чобітьми й неодмінним бажанням ще хоч трохи погратися на снігу.

Здавалося, ніби зима зупинила час.

Та в один із таких морозних ран по Вербичах розійшлася тривожна звістка.

Занедужала баба Орися.

Марічка почула про це від Галини.

Вони стояли в шкільному коридорі біля вікна, чекаючи початку уроку.

Галина саме розповідала, як Петро напередодні примудрився зламати дерев'яну лижу, хоча навіть не встиг на неї стати.

Марічка сміялася.

— Як це?

— Та хотів показати, яка вона міцна. Уперся одним кінцем у лавку й натиснув.

— І що?

— Трісь!

Марічка засміялася ще голосніше.

— А Петро?

— Сказав, що дерево погане.

— Звичайно!

Галина теж усміхнулася.

Але потім згадала щось і стала серйознішою.

— До речі, ти чула про бабу Орисю?

Марічка перестала сміятися.

— Що з нею?

— Кажуть, дуже занедужала.

— Як?

— Не знаю точно. Мати вранці ходила до крамниці, там говорили, що Софію Михайлівну вночі викликали.

Марічка відчула неприємний холодок.

— До Орисі?

Галина кивнула.

— Ага. І, здається, її до районної лікарні збираються везти.

Марічка кілька секунд мовчала.

Потім глянула на годинник.

До дзвоника залишалося менше хвилини.

— Я після уроків піду до неї.

— Сама?

— Не знаю.

Галина поклала руку їй на плече.

— Якщо хочеш, я з тобою.

Марічка вдячно всміхнулася.

— Дякую. Але, мабуть, краще спочатку дізнатися, чи можна її відвідувати.

У класі пролунав дзвоник.

Дівчата рушили до своїх парт.

Та Марічка вже майже не думала про уроки.

Перед очима стояла баба Орися.

Її маленька хата.

Пучки трав під сволоком.

Сухі старечі руки.

І темні очі, в яких завжди було щось таке, чого не можна було прочитати до кінця.

На великій перерві Марічка знайшла Андрія біля кабінету фізики.

Він стояв із Петром і Володькою, розглядаючи якусь схему.

Побачивши дівчину, відразу усміхнувся.

— Привіт.

— Привіт.

Вона взяла його за рукав.

— Можна тебе на хвилинку?

Андрій помітив її серйозний вираз.

— Звичайно.

Вони відійшли ближче до сходів.

— Баба Орися захворіла, — тихо сказала Марічка.

Він перестав усміхатися.

— Сильно?
— Кажуть, до лікарні везтимуть.
Андрій задумався.
— Треба дізнатися.
— Я після школи хотіла зайти.
— Підемо разом?
Марічка глянула на нього.
І кивнула.
— Підемо.
Він стиснув її долоню.
— Тільки спочатку до Софії Михайлівни зайдемо. Вона точно знатиме, що з Орисею.
Марічка з полегшенням видихнула.
— Добре.
Потім додала:
— Андрію, я чомусь дуже хвилююся.
Він подивився на неї.
— Вона вже старенька.
— Знаю.
Марічка опустила очі.
— Просто мені здається, що вона ще стільки всього не розповіла...
Андрій обережно поправив їй пасмо волосся.
— То, може, встигне розповісти. Головне, щоб одужала.
Вона кивнула.
І вперше за весь ранок трохи заспокоїлася.
Софію Михайлівну вони застали в медпункті.
Медсестра стояла біля шафи й перебирала ліки.
Побачивши підлітків, здивовано підняла голову.
— Що, знову хто порізався?
Марічка сумно всміхнулася.
— Ні.
Андрій підійшов ближче.
— Ми про бабу Орисю хотіли запитати.
Софія Михайлівна відразу стала серйозною.
— А що саме?

— Як вона?

Медсестра зітхнула.

— Недобре їй, діти. Дуже ослабла. Кілька днів кашляла, мала високу температуру. А вночі зовсім зле стало.

Марічка відчула, як у грудях стиснулося.

— Вона одужає?

Софія Михайлівна уважно подивилася на дівчину.

— Лікар має оглянути й лікувати. Зараз найважливіше — доставити її до лікарні.

Вона помовчала.

— У районі вже домовилися. Машина по неї має приїхати після обіду.

Андрій кивнув.

— Можна її побачити?

Медсестра замислилася.

— Надовго не треба. Вона дуже слабка.

Потім глянула на Марічку.

— А тебе, до речі, сама просила покликати.

Дівчина завмерла.

— Мене?

— Тебе.

Софія Михайлівна повернулася до столу.

— Казала: «Якщо Марічку Левчук побачите, попросіть зайти. Маю їй одну річ передати».

Марічка повільно повернула голову до Андрія.

Той теж здивувався.

— Яку річ?

Медсестра похитала головою.

— Цього вже не сказала.

Біля Орисиної хати було незвично тихо.

Зазвичай стара хоча б ненадовго виходила на ґанок, годувала курей або щось сушила під навісом. Тепер хвіртка стояла прочинена, доріжку до дверей розчистили сусіди, а біля печі за вікном ледве жеврів вогонь.

Марічка постукала.

Відчинила сусідка, тітка Ганна.

— О, діти. Заходьте.

— Як баба Орися? — запитала Марічка.

Жінка похитала головою.

— Слабенька. Майже не встає.

Вона пропустила їх до хати.

— Тільки не стомлюйте розмовами.

Марічка кивнула.

Андрій зняв шапку.

І вони обережно зайшли до кімнати.

Баба Орися лежала на високому ліжку біля печі.

Її обличчя змарніло, щоки запали, а руки, які завжди здавалися такими вправними, тепер нерухомо лежали поверх ковдри.

Марічка ледве впізнала стару.

Ще на Святвечір вона стояла біля церковної огорожі, тримала пачку листів і розповідала їм про Ганну.

Тоді Орися здавалася втомленою, але міцною.

Тепер кожен подих давався їй важко.

Марічка підійшла ближче.

— Бабо Орисю...

Стара повільно розплющила очі.

Подивилася на дівчину.

І слабко всміхнулася.

— Прийшла...

— Прийшла.

Марічка сіла біля ліжка.

Обережно взяла стару за руку.

Вона була суха й незвично гаряча.

— Як ви?

Орися трохи поворухнула губами.

— Жива поки.

Марічка хотіла всміхнутися.

Не змогла.

Стара помітила.

— Не дивися так, дитино. Старість — не хвороба, від якої можна сховатися.

— Але ж ви одужаєте.

Орися тихо видихнула.

— Дай Боже.

Вона перевела погляд на Андрія.

— І ти прийшов, Ковалю?

— Прийшов.

— Добре.

Стара трохи помовчала.

Потім повернулася до Марічки.

— Я тебе просила покликати.

Дівчина кивнула.

— Софія Михайлівна сказала.

Орися повільно підняла руку.

Показала на стару скриню біля стіни.

— Там...

Марічка нахилилася.

— Що?

— Під рушниками. Маленький конверт.

Андрій підійшов до скрині.

Обережно підняв кришку.

Усередині лежали акуратно складені рушники, старі полотняні сорочки й кілька невеликих згортків.

— Який конверт? — запитав він.

Орися відповіла ледь чутно:

— Білий. Із синім краєм.

Андрій підняв верхній рушник.

Потім другий.

Побачив тоненький конверт, загорнутий у чисту тканину.

Взяв його.

Підійшов до ліжка.

— Цей?

Стара кивнула.

— Він.

Андрій подав конверт Марічці.

Та обережно взяла його обома руками.

Папір пожовтів, але добре зберігся.

На одному боці був знайомий нахилений почерк.

«Орисі. Особисто».

Марічка підняла голову.

— Це Ганна написала?

Стара заплющила очі.

Потім кивнула.

— Останній її лист до мене.

Андрій здивовано подивився на конверт.

— Але ж на Різдво ви вже показували нам останні Ганнині листи...

Орися повільно повернула голову.

— То були листи до Данила. А цей вона написала мені. Незадовго до смерті.

Марічка мовчала.

— Його привезла одна людина, — додала стара. — Цієї осені.

Вона зробила паузу.

— Я хотіла розповісти раніше. Та все відкладала.

Марічка глянула на Андрія.

Потім знову на Орисю.

— Можна прочитати?

Стара повільно кивнула.

— Для того й даю.

Марічка обережно витягнула аркуш.

Папір був тонкий.

Літери — дрібні, трохи нерівні.

Відразу відчувалося, що писала вже літня жінка.

Дівчина присунулася ближче до вікна.

І почала читати.

«Дорога моя Орисю!

Не знаю, чи ще побачимося коли. Роки наші вже не ті, а дороги між нами довгі.

Я часто згадую Вербичі. Не тільки те лихе, що сталося тоді. Пам'ятаю наш сад, старий млин, дуб біля Березиної хати й стежку, якою ми бігали до річки.

Іноді мені сниться Солодка. Не як страшне місце, про яке потім розповідали люди, а як криниця, де ми пили холодну воду в спеку й де я колись чекала Данила.

Ти врятувала мене тієї ночі. Я ніколи цього не забула.

Але я прошу тебе ще про одне.

Якщо колись знайдуться люди, які захочуть знати правду, не дозволяй їм думати, що моє життя закінчилося біля тієї криниці.

Я жила. Багато років. Мала дітей, бачила онуків, любила свій дім. І хоч ніколи не забула Данила, не хочу, щоб хтось вважав усе моє життя після Вербичів тільки сумним чеканням.

Передай це тим, хто пам'ятатиме мене.

І якщо зможеш, скажи їм: не кожне зникнення означає смерть. І не кожне мовчання означає зраду.

Твоя Ганна».

Марічка перестала читати.

У кімнаті було чути лише потріскування дров у печі й важке Орисине дихання.

Андрій дивився на аркуш.

Його особливо вразили останні слова.

«Не кожне мовчання означає зраду».

Він повільно повторив їх подумки.

А потім підняв очі на Марічку.

Вона теж дивилася на нього.

І обоє згадали ту довгу осінь, коли мовчали одне перед одним, хоча найбільше хотіли поговорити.

— Бабо Орисю, — тихо запитала Марічка, — а хто привіз цей лист?

Стара повільно розплющила очі.

Здавалося, саме цього запитання вона й чекала.

— Ганнина родичка.

Андрій нахилився ближче.

— Яка родичка?

— Двоюрідна сестра. Уляна.

Марічка здивувалася.

— Ви раніше про неї не говорили.

— Бо не знала, чи маю право. Вона просила не розповідати про свій приїзд.

Орися помовчала.

— Уляна тепер теж старенька. Молодою поїхала з нашого краю. Потім жила далеко. З Ганною зв'язок підтримувала майже все життя.

— І цієї осені повернулася? — запитав Андрій.

Стара кивнула.

— Наприкінці листопада.

Марічка раптом випросталася.

— Наприкінці листопада?..

У голові миттю ожив той вечір.

Бібліотека.

Туман.

Старі сосни.

І темна жіноча постать біля криниці.

Вона повернулася до Андрія.

Він уже дивився на неї.

Обидва подумали про одне й те саме.

— Бабо Орисю, — тихо запитала Марічка, — вона ходила до Солодкої?

Стара довго дивилася на дівчину.

Потім повільно кивнула.

— Ходила.

У Марічки перехопило подих.

Андрій підійшов ближче до ліжка.

— Уночі?

— І ввечері також.

— Із ліхтарем? — запитав він.

Орися заплющила очі.

— Так.

У кімнаті стало тихо.

Марічка відчула, як по спині пробіг холодок.

— А темна хустка?

Стара знову кивнула.

— Вона завжди таку носить. Велику, вовняну. Каже, звикла ще змолоду.

Андрій повільно сів на стілець.

Перед очима постала старенька біля криниці.

Зігнута постать.

Темна хустка.

Маленький ліхтар, який освітлював мокру землю.

Він більше не міг заперечувати очевидного.

Принаймні одна справжня жінка справді приходила до Солодкої.

І цілком могла бути тією, кого вони з Марічкою бачили листопадової ночі.

— Навіщо вона туди ходила? — запитала Марічка.

Орися трохи помовчала.

— Хотіла побачити місце, де Ганна востаннє була перед втечею.

— Через стільки років?

— Через стільки років.

Стара дивилася на стелю.

— Уляна довго не наважувалася сюди повертатися. Знала, що в селі є люди, які пам'ятають її родину. Не хотіла зайвих запитань.

Вона повільно перевела погляд на Марічку.

— Після Ганниної смерті вирішила виконати її прохання. Привезла лист. А ще хотіла сама постояти біля Солодкої.

— Чому саме там?

Орися зітхнула.

— Ганна часто розповідала їй про ту криницю. Для нас із вами вона стала місцем страху й загадок. А для Ганни колись була місцем, де вона зустрічалася з коханим.

Марічка замислилася.

Це було так просто.

І водночас так несподівано.

Вона весь час уявляла Солодку як місце давньої трагедії.

А для Ганни та Данила вона колись була звичайною криницею серед сосен.

Там вони пили воду.

Розмовляли.

Мріяли.

Можливо, цілувалися.

І не знали, що одного дня село пов'язуватиме це місце зі смертю, якої насправді не було.

Андрій трохи подався вперед.

— Бабо Орисю, а ви знаєте, чи Уляна була в лісі тієї ночі, коли ми шукали Марічку?

Стара подивилася на нього.

— Була.

Марічка завмерла.

— Ви впевнені?

— Вона сама потім розповіла.

Орися зробила невелику паузу, щоб перевести подих.

— Казала, що того вечора пішла до криниці востаннє. Наступного дня мала їхати з села.

Марічка міцно стиснула конверт.

— Вона бачила мене?

Орися кивнула.

— Бачила якусь дівчину. Сказала, що та стояла на стежці з ліхтариком.

— І?..

— Хотіла покликати. Подумала, що це можеш бути ти.

Марічка відчула, як серце вдарило швидше.

— Чому вона знала моє ім'я?

Стара опустила очі.

— Я їй розповідала про вас із Андрієм. Про те, як ви шукали Ганнину історію. І назвала твоє ім'я.

Марічка дивилася на Орисю.

Виходило, що принаймні листопадовий голос міг мати зовсім звичайне пояснення.

Старенька Уляна прийшла до криниці.

Побачила дівчину.

Здогадалася, хто вона.

І покликала.

Але чому не обернулася?

Чому не підійшла?

Марічка поставила це запитання вголос.

Орися відповіла не відразу.

— Уляна казала, що побачила світло, почула чиїсь кроки й злякалася. Хотіла запитати, чи не Марічка це. Але дівчина раптом побігла. Уляна теж розгубилася. А тоді почула, як десь у лісі почали гукати люди.

— Це вже нас шукали, — тихо сказав Андрій.

— Мабуть.

Марічка насупилася.

— Але коли я побачила жінку, ніхто ще мене не шукав. Принаймні я не чула.

Орися повільно розвела руками.

— Вона не знала, котра була година. Та й я її розповідь передаю. Може, не все точно запам'ятала.

Андрій довго мовчав.

Потім запитав:

— А мене вона бачила?

Орися кивнула.

— Казала, що пізніше зустріла хлопця з ліхтарем. Він щось запитував про дівчину.

Андрій повільно підняв голову.

— Це був я.

— Вона так і думала.

— Чому ж нічого не відповіла?

Стара втомлено всміхнулася.

— Уляна погано чує. Особливо на одне вухо. Та й голос у неї тоді майже зник через застуду. Каже, намагалася щось сказати, але хлопець уже глянув убік.

Андрій задумався.

Він добре пам'ятав, як старенька підняла ліхтар.

Як жовтий промінь ковзнув по соснових стовбурах.

І зупинився на стежці до пагорба.

— Вона показала мені дорогу, — тихо сказав він.

Орися кивнула.

— Казала, що чула голоси з того боку. Подумала, може, там і шукаєте.

Андрій повільно видихнув.

Він місяцями думав про ту ніч.

Про стареньку, яка з'явилася біля криниці й зникла в тумані.

Про її ліхтар.

Про те, як завдяки випадковому руху він знайшов потрібну стежку.

І тепер, нарешті, усе могло скластися у звичайну людську історію.

Не привид.

Не лісова примара.

А старенька жінка, яка приїхала попрощатися з місцем своєї молодості й випадково допомогла знайти заблукалу дівчину.

— А чому вона зникла, коли я обернувся? — запитав Андрій.

Орися тихо зітхнула.

— Сказала, що відступила за дерева. Побачила, як ти рушив до пагорба, й вирішила повернутися до села іншою стежкою.

Вона глянула на хлопця.

— Уляна боялася зустрічатися зі Степаном. Знала про те, що він колись робив Ганні, й не хотіла, щоб її помітили біля Солодкої.

Марічка задумливо подивилася на конверт.

Усе наче ставало зрозумілим.

Темна хустка.

Ліхтар.

Нерухома жіноча постать.

Голос, який знав її ім'я.

Навіть зникнення між деревами.

Для кожної дивної подробиці тепер знаходилося пояснення.

Звичайне.

Людське.

І від цього Марічці стало легше.

Вона вже майже усміхнулася.

Коли раптом згадала дещо.

— Бабо Орисю...

Стара повільно повернула голову.

— Що, дитино?

Марічка дивилася на неї.

— Ви сказали, що Уляна приїхала наприкінці листопада?

Орися кивнула.

— Так.

— Уперше після багатьох років?

— Уперше, наскільки знаю.

Дівчина повільно перевела погляд на Андрія.

Він уже зрозумів.

Марічка міцніше стиснула конверт.

— Але ж я чула той голос раніше.

У кімнаті запала тиша.

Стара дивилася на неї.

Марічка продовжила:

— Ще влітку. Пам'ятаєте? Біля Солодкої. Коли ми шукали квітку папороті.

Андрій повільно кивнув.

— Пам'ятаю.

— І ще до того я чула, як хтось назвав мене на ім'я.

Вона повернулася до Орисі.

— Це було задовго до листопада. Звідки Уляна тоді могла знати про мене, якщо ще навіть не приїздила?

Орися не відповіла.

Тільки заплющила очі.

На її обличчі промайнуло щось схоже на тривогу.

Марічка нахилилася ближче.

— Бабо Орисю, хто кликав мене тоді?

Стара довго мовчала.

Потім повільно похитала головою.

— Не знаю, дитино.

— Але ж...

— Не знаю.

Вона підняла очі.

— І не хочу вигадувати те, чого не можу пояснити.

Андрій сидів нерухомо.

Він теж пам'ятав ту ніч.

Мокру траву.

Туман серед сосен.

Марічку, яка завмерла, почувши своє ім'я.

І власне бажання знайти для всього розумне пояснення.

Тоді він казав, що то міг бути вітер.

Лісові звуки.

Чиясь далека розмова.

Але Марічка наполягала, що чула саме людський голос.

І тепер, після всього пережитого, Андрій уже не хотів просто відмахуватися від її слів.

Він повернувся до Орисі.

— А може, там хтось і раніше ходив?

Стара трохи подумала.

— Може.

— Наприклад, Степан.

Орися підняла очі.

— Степан справді бував біля криниці. Але я не знаю, чи має він стосунок до того голосу.

Андрій мовчав.

— У лісі могли бути й інші люди, — додала стара. — Хтось із села. Хтось із лісництва. Може, навіть хтось навмисне хотів налякати Марічку.

Дівчина тихо запитала:

— А якщо ні?

Орися довго дивилася на неї.

Потім ледь усміхнулася.

— То це ще не означає, що треба одразу вигадувати привидів.

Марічка теж слабко всміхнулася.

Але в очах залишалася тривога.

Із сусідньої кімнати долинув голос тітки Ганни:

— Орисю, машина скоро буде. Тобі відпочити треба.

Стара кивнула.

— Зараз.

Вона повернулася до Марічки.

— Забери листа.

Дівчина здивувалася.

— Мені?

— Тобі.

— Але це ж ваш...

— Він тепер більше потрібен молодим, ніж мені.

Орися трохи помовчала.

— У тебе ж є скринька, яку Андрій зробив?

Марічка кивнула.

— Є.

Стара ледь усміхнулася.

— От і поклади туди. Тільки бережи.

Марічка обережно склала аркуш.

Повернула в конверт.

— Берегтиму.

Орися подивилася на Андрія.

— А ти допоможеш їй розібратися, коли прийде час.

Він кивнув.

— Допоможу.

Стара заплющила очі.

Потім раптом знову розплющила.

— І ще одне...

Діти нахилилися ближче.

— Не думайте, що кожна таємниця повинна мати страшну розв'язку.

Марічка здивувалася.

— Чому ви так кажете?

Орися трохи помовчала.

— Бо люди часом так захоплюються пошуком чужого зла, що перестають помічати добро, яке вже мають.

Вона подивилася на їхні руки.

Марічка саме тримала Андрія за пальці.

— Ви зуміли знайти одне одного після сварки. От і бережіть це.

Стара усміхнулася.

— А Ганні вже нічим не допоможеш, якщо через її історію знову наробите собі лиха.

Коли приїхала машина з району, у дворі зібралося кілька сусідів.

Чоловіки обережно допомогли перенести Орисю.

Софія Михайлівна стояла поруч, давала необхідні вказівки.

Марічка трималася біля ґанку.

У руках стискала конверт.

Андрій стояв поряд.

Баба Орися вже сиділа в машині, загорнута в теплу ковдру, коли раптом повернула голову.

Побачила Марічку.

Підняла руку.

Дівчина швидко підійшла.

— Бабо Орисю...

Стара слабко всміхнулася.

— Не журися.

Марічка кивнула.

Хоч у горлі вже стояли сльози.

— Ми вас чекатимемо.

Орися подивилася на неї.

Потім на Андрія.

— А я постараюся повернутися. Ще ж треба вам розповісти, як ми колись у Солодкій відро втопили.

Андрій не втримався від усмішки.

Марічка теж засміялася крізь сльози.

— Обов'язково розповісте.

Стара кивнула.

Дверцята зачинили.

Машина повільно рушила засніженою вулицею.

Марічка дивилася їй услід, поки червоні вогники не зникли за поворотом.

Потім відчула, як Андрій обережно обійняв її за плечі.

Вона притулилася до нього.

І тихо заплакала.

Додому вони пішли разом.

Сонце вже хилилося до заходу.

Сніг на полях набув блідо-рожевого відтінку, а над лісом повільно підіймався морозний серпанок.

Марічка тримала лист у внутрішній кишені пальта.

Час від часу торкалася рукою того місця, ніби перевіряла, чи він досі там.

Андрій помітив.

— Не загубиш.

Вона усміхнулася.

— Знаю.

Потім трохи помовчала.

— Андрію...

— Що?

Марічка подивилася на нього.

— Ти тепер віриш, що жінка біля криниці була справжня?

Він кивнув.

— Думаю, що так.

— Уляна?

— Цілком можливо. Вона була там того вечора, мала ліхтар і темну хустку. І сама розповідала, що бачила дівчину та хлопця.

Марічка задумалася.

— А мені стало легше.

Андрій усміхнувся.

— Мені теж.

Вона глянула на далекі сосни.

— Тільки не до кінця.

Він простежив за її поглядом.

— Через той перший голос?

Марічка кивнула.

— Ага.

Деякий час ішли мовчки.

Потім Андрій тихо сказав:

— Може, то тоді хтось із села був.

— Може.

— А може, ти справді почула когось здалеку й не розібрала, хто кликав.

Вона подивилася на нього.

— Але я чула своє ім'я.

Андрій кивнув.

— Знаю.

Цього разу не став сперечатися.

Біля старого мосту вони зупинилися.

Річка спала під кригою.

На перилах лежав сніг.

А за мостом починалася дорога до бабусиної хати.

Марічка обережно дістала конверт.

Показала Андрієві.

— Знаєш, що мене найбільше вразило?

Він підняв голову.

— Що?

Вона розгорнула листа.

Знайшла потрібний рядок.

І прочитала:

— «Не хочу, щоб хтось вважав усе моє життя після Вербичів тільки сумним чеканням».

Андрій уважно слухав.

Марічка склала аркуш.

— Ми ж увесь час думали про Ганну як про нещасну закохану дівчину, яка зникла біля криниці.

Він кивнув.

— Думали.

— А вона прожила ціле життя.

Марічка подивилася на засніжену річку.

— Мала дітей. Онуків. Свій дім. Напевно, багато разів сміялася, святкувала Різдво, сварилася з близькими, мирилася...

Вона трохи помовчала.

— І все це було після того літа.

Андрій задумався.

Потім тихо сказав:

— Виходить, ми знали про неї тільки найстрашніший шматок історії.

Марічка кивнула.

— Так.

Вона всміхнулася.

— А людина ж не складається тільки з того, що їй колись зробили поганого.

Андрій довго дивився на неї.

Потім обережно взяв за руку.

— Добре сказала.

Марічка трохи почервоніла.

— Просто подумала.

Удома Марічка насамперед дістала дерев'яну скриньку.

Поставила на стіл.

Відкрила кришку.

Усередині лежали Андрієві записки, засушена конвалія, невеликий аркуш зі Святвечора й кілька інших пам'ятних дрібниць.

Тепер вона обережно поклала туди Ганнин лист.

Старий конверт ліг поруч із її власними записами.

Марічка довго дивилася на нього.

Два різні життя.

Дві різні історії кохання.

Між ними — понад сорок років.

І одна невелика дерев'яна скринька.

Дівчина торкнулася вирізаної на кришці гілочки м'яти.

Потім обережно закрила застібку.

Баба Катерина зайшла до кімнати.

— Ну що, як Орися?

Марічка повернулася.

— До лікарні повезли.

Стара зітхнула.

— Дай їй Боже сили.

Вона сіла поруч.

Подивилася на скриньку.

— Ще одну пам'ять поклала?

Марічка кивнула.

— Ганнин лист.

Катерина підняла очі.

— Справді?

— Орися передала.

Стара довго мовчала.

Потім обережно торкнулася кришки.

— Бачиш, дитино, як воно буває. Одні люди все життя ховають листи. А інші знаходять їх тоді, коли вже й відповісти нікому.

Марічка тихо сказала:

— Я хочу, щоб ми знайшли Ганнину родину.

Катерина кивнула.

— Знайдете. Тільки не поспішайте й не робіть дурниць.

Марічка усміхнулася.

— Ми вже навчилися.

Бабуся підняла брови.

— Ой, не зарікайся.

І вони обидві засміялися.

Того вечора Андрій сидів у своїй кімнаті.

На столі лежала стара світлина Ганни, Данила та діда Івана.

Поруч — кілька пожовклих записів, які він зробив після розмови з Орисею.

Він довго дивився на фотографію.

Тепер уже знав, що Ганна не загинула біля криниці.

Що прожила багато років далеко від Вербичів.

Що мала родину.

І що навіть перед смертю хотіла, аби люди знали правду про її втечу.

Знав і те, що темна жінка з ліхтарем цілком могла бути Уляною.

Але залишалося дещо, чого він ніяк не міг пояснити.

Перший голос.

Той, який Марічка почула задовго до листопадового приїзду Ганниної родички.

А ще...

Андрій раптом пригадав одну маленьку подробицю.

Тієї ночі, коли він шукав Марічку, старенька біля криниці стояла зовсім тихо.

Вона не відповіла на його запитання.

Лише підняла ліхтар.

Він побачив жовтий промінь, що впав на стежку.

А потім озирнувся.

І жінки вже не було.

Тоді хлопець вирішив, що вона просто зникла за деревами.

Тепер Орися переказала Улянині слова, які підтверджували саме це.

Але Андрій раптом згадав, що не чув жодного кроку.

Ні хрускоту снігу.

Ні шарудіння мокрої хвої.

Нічого.

Звичайно, у тумані звуки могли губитися.

Жінка могла ступати тихо.

А він сам тоді так хвилювався, що навряд чи звертав увагу на все довкола.

Але дивне відчуття залишилося.

Андрій повільно закрив альбом.

Погасив лампу.

І ліг спати.

Уночі мороз трохи послабшав.

Над Вербичами з'явився легкий туман.

Він повільно стікав у низини, огортав береги річки й затримувався між соснами.

За селом стояла Солодка.

Криниця, біля якої колись зустрічалися Ганна та Данило.

Її дерев'яні колоди потемніли від часу.

На старій вербі лежав сніг.

Під деревами було тихо.

Тепер уже можна було уявити, що загадкова постать, яку Марічка побачила в листопадовому тумані, належала звичайній старенькій жінці.

Уляні.

Ганниній двоюрідній сестрі.

Людині, яка приїхала здалеку, щоб побачити місце, про яке стільки років слухала розповіді.

І, можливо, саме вона тієї ночі допомогла Андрієві знайти Марічку.

Усе це було цілком можливим.

Майже зрозумілим.

Але давніші події залишалися без відповіді.

Марічка чула своє ім'я серед сосен ще влітку.

Коли Уляна, за її власними словами, навіть не збиралася до Вербичів.

Коли діти ще не знайшли всіх листів.

І коли про їхні пошуки знало зовсім небагато людей.

Тож хто кликав її тоді?

Можливо, якась жінка із села.

Можливо, хтось, хто давно стежив за тим, щоб історія Ганни не випливла назовні.

А можливо, у лісі просто сталося щось, чого дівчина не змогла правильно зрозуміти.

Відповіді поки не було.

Та тепер Андрій і Марічка знали принаймні одне.

Стара криниця не була могилою Ганни.

І її життя не обірвалося там, де сільські перекази поставили крапку.

За тим страшним літом були роки.

Дім.

Діти.

Онуки.

Листи, які не дійшли до адресата.

І пам'ять про кохання, що не отримало відповіді.

А сама Солодка залишалася серед сосен.

Не такою вже містичною, як раніше.

Але й не зовсім звичайною.

Бо навіть тоді, коли для більшості її таємниць знайшлися людські пояснення, у тумані над старою лісовою дорогою все ще залишалося запитання, яке ніхто не наважувався вимовити вголос.

Хто вперше покликав Марічку на ім'я?

Розділ 23. Те, чого не можна обіцяти

Наприкінці січня у Вербичах настала відлига.

Після тривалих морозів повітря раптом потеплішало. З дахів почала капати вода, під тинами потемнів сніг, а на шкільному подвір'ї з'явилися великі калюжі, вкриті тоненькою крижаною плівкою.

Уранці ще підморожувало, зате вдень сонце вже затримувалося над селом довше.

Діти раділи.

Дорослі бурчали, що знову доведеться чистити дороги.

А старі люди казали, що до справжньої весни ще далеко й зима неодмінно покаже свій характер.

Марічка стояла біля вікна шкільного коридору й дивилася, як із даху падають краплі.

На підвіконні перед нею лежав великий коричневий конверт.

Він був трохи пом'ятий, із поштовим штемпелем у верхньому кутку.

Марічка вже тричі діставала з нього аркуші.

Читала.

Складала назад.

І знову розгортала.

На першому аркуші був надрукований перелік документів для вступу до інституту.

Далі — спеціальності.

Вступні випробування.

Умови проживання в гуртожитку.

І адреса, яку Марічка перечитувала особливо уважно.

Львів.

Вона провела пальцем по назві міста.

Колись Львів здавався їй майже казковим.

Великим.

Далеким.

Повним старовинних будинків, книгарень, театрів і вулиць, якими ходили люди, не знаючи одне одного з дитинства.

Марічка бачила його тільки на фотографіях.

І кілька разів по телевізору.

Але давно мріяла там учитися.

Тепер мрія вперше набула цілком справжнього вигляду.

Поштового конверта.

Адреси.

Списку документів.

І необхідності вирішити, яким буде її життя після школи.

— Знову читаєш?

Марічка підняла голову.

Поруч стояла Галина.

У руках вона тримала два підручники й загорнутий у папір бутерброд.

— Ага.

— Ти ж учора все вивчила напам'ять.

Марічка всміхнулася.

— Не все.

Галина нахилилася до конверта.

— То ти таки вирішила?

Дівчина повільно кивнула.

— Вирішила.

— До Львова?

— До Львова.

Галина трохи помовчала.

Потім зітхнула.

— Далеко ж...

Марічка подивилася у вікно.

— Далеко.

— А якщо вступиш?

— То поїду.

Подруга уважно поглянула на неї.

— А Андрій?

Марічка не відповіла відразу.

Пальці мимоволі торкнулися конверта.

— А що Андрій?

— Ти йому вже сказала?

— Він знає, що я хочу до Львова.

— Хотіти й вирішити — різні речі.

Марічка опустила очі.

Галина мала рацію.

Про Львів вони з Андрієм говорили не раз.

Улітку — жартома.

Восени — обережно.

У грудні, коли він ремонтував мотоцикл, навіть домовилися, що колись поїдуть туди разом.

Але тоді майбутнє ще залишалося чимось далеким.

Тепер до останнього шкільного дзвоника залишалося кілька місяців.

І Марічка вже не просто мріяла.

Вона зробила вибір.

— Сьогодні скажу, — тихо відповіла дівчина.

Галина кивнула.

Потім раптом обійняла її.

— Я сумуватиму.

Марічка засміялася.

— Галю, я ж іще нікуди не поїхала!

— Знаю.

Подруга відступила.

— Але все одно сумуватиму.

Марічка подивилася на неї.

І вперше по-справжньому відчула, що її мрія має не тільки світлий бік.

Бо навіть якщо все складеться якнайкраще, доведеться залишити Вербичі.

Бабусину хату.

Знайомі вулиці.

Шкільний клас.

Галину.

І Андрія.

Останнім уроком того дня була література.

Ганна Степанівна розповідала про людський вибір, відповідальність і те, чому герої книжок не завжди поводяться так, як від них очікує читач.

— Людину не можна зрозуміти тільки за одним її вчинком, — сказала вона, проходячи між партами. — Треба знати, чого вона прагнула, чого боялася й чим готова була пожертвувати.

Марічка уважно слухала.

Їй пригадалася Ганна Яворська.

Її втеча.

Листи.

І життя, яке продовжувалося далеко від Вербичів.

Скільки років село розповідало про Ганну як про дівчину, що загинула через нещасливе кохання.

А вона жила.

Училася по-своєму приймати нові обставини.

Створила сім'ю.

Виростила дітей.

І не перестала бути тією Ганною, яка колись любила Данила.

Марічка раптом подумала, що життя ніколи не складається тільки з одного почуття.

Навіть дуже сильного.

У ньому є мрії.

Праця.

Дружба.

Обов'язки.

Помилки.

І дороги, на які доводиться виходити самому.

Вона мимоволі повернула голову.

Андрій сидів через дві парти.

Щось записував у зошит.

Час від часу поправляв рукав сорочки.

На правій руці залишалася маленька подряпина після ремонту мотоцикла.

Марічка дивилася на нього кілька секунд.

Потім знову повернулася до дошки.

І подумала:

Я люблю його.

Але я також хочу вчитися.

І відчула, наскільки важливо не змусити себе одного дня вибирати між цими двома правдами.

Після уроків Андрій чекав біля шкільних воріт.

Поруч стояв Петро й розповідав про чергову несправність велосипеда.

— Я тобі кажу, там ланцюг щось не так ходить.

Андрій усміхнувся.

— Бо ти його не натягнув.

— Натягнув!

— Тоді зірочка зношена.

Петро задумався.

— А може, велосипед просто старий?

— Може.

— То куплю новий.

Андрій засміявся.

— Гарний ремонт.

Саме тоді з будівлі вийшла Марічка.

Андрій відразу помітив її.

Усміхнувся.

— Привіт.

— Привіт.

Вона підійшла ближче.

Петро поглянув на них.

Потім зітхнув.

— Ну, я вже піду.

Андрій здивувався.

— Ти ж хотів, щоб я велосипед подивився.

— Завтра подивишся.

Петро хитро всміхнувся.

— Бачу, у вас серйозна нарада.

Марічка почервоніла.

— Петре!

— Усе, мовчу.

Він підхопив портфель.

І побіг до Галини, яка вже чекала біля крамниці.

Андрій повернувся до Марічки.

— Ну що, підемо?

Вона кивнула.

— Підемо.

І взяла його за руку.

Дорогою до старого мосту було слизько.

Сніг удень підтанув, а тепер знову починав підмерзати. Доводилося обережно обходити калюжі й триматися ближче до узбіччя.

Андрій ішов поруч.

Час від часу притримував Марічку за лікоть.

Розповідав, як вони з батьком нарешті змусили старий мотоцикл рівно працювати на холостому ходу.

— Тільки гальма ще треба повністю перевірити. Батько каже, доки все не буде надійно, ніяких поїздок.

Марічка всміхнулася.

— Правильно каже.

— Знаю.

— Ти тепер із ним у всьому погоджуєшся?

Андрій засміявся.

— Не в усьому.

Вона теж усміхнулася.

Потім запитала:

— А що далі з мотоциклом?

— Доробимо. Потім, може, навесні випробуємо як слід, коли дороги висохнуть.

Він трохи помовчав.

І додав:

— А влітку, як усе складеться, може, й до міста поїдемо.

Марічка відчула, як у грудях стислося.

Вона зрозуміла: більше відкладати розмову не можна.

— Андрію...

Він повернув голову.

— Що?

Вона зупинилася.

Потім обережно дістала з сумки коричневий конверт.

— Мені відповідь прийшла.

Андрій подивився на нього.

— Звідки?

— Зі Львова.

Він завмер.

Марічка продовжила:

— Я ще перед святами написала до інституту. Попросила надіслати відомості для вступників.

Андрій узяв конверт.

Обережно розгорнув.

Подивився на надруковані аркуші.

— То це вже серйозно?

Вона кивнула.

— Так.

Хлопець мовчав.

Потім повільно підняв голову.

— Ти вирішила їхати?

Марічка глибоко вдихнула.

— Якщо складу іспити й мене приймуть — поїду.

Він опустив очі на аркуші.

І довго нічого не говорив.

Марічка чекала.

Вона знала, що Андрій мріяв про їхнє спільне майбутнє.

Про поїздки.

Про те, як вони зможуть бачитися навіть після школи.

І їй не хотілося руйнувати ці мрії.

Але ще менше хотілося вдавати, ніби власне рішення не має значення.

— Андрію...

Він підняв голову.

— Ага?

— Ти сердишся?

Андрій трохи подумав.

Потім похитав головою.

— Ні.

Вона уважно подивилася на нього.

— Тоді що?

Він повільно склав папери.

Повернув їй.

— Просто тепер усе стало справжнім.

Марічка опустила очі.

— Для мене теж.

Він подивився на неї.

— А як далеко до Львова?

Вона усміхнулася.

— Ти ж знаєш.

— Знаю.

Андрій зітхнув.

— Просто хочеться, щоб було ближче.

Марічка взяла його за руку.

— Мені теж.

І вони пішли далі.

Біля мосту річка була вкрита кригою.

Тільки посередині, де вода текла швидше, виднілася вузька темна смуга.

На перилах лежав старий сніг, уже трохи брудний від відлиги.

Андрій сперся ліктями на поручень.

Марічка стала поруч.

Деякий час мовчали.

Потім він запитав:

— А ти вже знаєш, де житимеш?

— Якщо буде місце, у гуртожитку.

— Серед незнайомих людей?

Марічка кивнула.

— Спочатку всі будуть незнайомі.

Андрій невесело всміхнувся.

— А потім познайомишся.

— Звичайно.

Він глянув на неї.

— І хлопці там будуть.

Марічка повільно повернула голову.

Деякий час дивилася на нього.

Потім запитала:

— Андрію, ми знову починаємо?

Він одразу опустив очі.

— Ні.

— Тоді навіщо ти це сказав?

Хлопець важко зітхнув.

— Бо подумав.

— Про що?

Він довго мовчав.

Потім чесно відповів:

— Що там буде багато людей, яких я не знатиму. Ти знайдеш нових друзів. У тебе будуть заняття, якісь свої справи. А я залишуся тут.

Марічка уважно слухала.

— І що?

Андрій подивився на темну воду під мостом.

— І раптом я стану для тебе просто хлопцем із села, з яким ти колись гуляла.

Ці слова прозвучали так сумно, що Марічка мимоволі стиснула його руку.

— Андрію...

Він усміхнувся без радості.

— Дурниця, еге ж?

Вона похитала головою.

— Ні.

Він здивовано повернувся.

Марічка тихо сказала:

— Це не дурниця. Я теж іноді боюся, що ми будемо далеко одне від одного.

Хлопець дивився на неї.

— Справді?

— Звичайно.

Вона трохи помовчала.

— Але я не хочу відмовлятися від навчання тільки тому, що боюся.

Андрій опустив голову.

— Я й не прошу.

— Знаю.

Марічка подивилася на нього.

— Тільки мені важливо, щоб ти це справді розумів.

Вони ще трохи постояли на мосту.

Вітер ніс над річкою дрібний сніг.

Десь неподалік каркнула ворона.

Андрій раптом сказав:

— Давай пообіцяємо одне одному дещо.

Марічка повернула голову.

— Що?

Він дивився на неї дуже серйозно.

— Що ми ніколи не перестанемо любити одне одного.

Вона завмерла.

Кілька секунд мовчала.

Андрій продовжив:

— Щоб не сталося. Куди б ти не поїхала. Куди б я не поїхав.

Він узяв її за обидві руки.

— Обіцяй, Марічко.

Вона дивилася на нього.

У його очах було стільки надії й страху, що їй раптом захотілося просто відповісти:

«Обіцяю».

Сказати те, чого він чекає.

Побачити, як на обличчя повертається усмішка.

Заспокоїти його.

І себе.

Але Марічка мовчала.

Бо десь глибоко всередині розуміла: це буде дуже гарна обіцянка.

І зовсім нечесна.

— Андрію, — тихо сказала вона, — я не можу такого обіцяти.

Він повільно відпустив її руки.

— Не можеш?

Марічка похитала головою.

— Ні.

На Андрієвому обличчі щось змінилося.

Наче він почув зовсім не те, до чого готувався.

— Чому?

Вона опустила очі.

— Бо ніхто не знає, що буде через багато років.

Хлопець невесело засміявся.

— Ясно.

Марічка підняла голову.

— Що ясно?

Андрій відвернувся до річки.

— Нічого.

Вона відчула, як між ними знову з'являється знайома холодна відстань.

Та сама, яку вони так важко подолали восени.

— Андрію, подивися на мене.

Він не відразу повернувся.

— Я дивлюся.

— Ні. Ти вже образився.

Хлопець стиснув губи.

— А що я маю подумати?

Марічка мовчала.

Він продовжив:

— Я кажу, що хочу бути з тобою завжди. А ти відповідаєш, що не можеш пообіцяти навіть любити мене.

Марічка відчула, як їй стало боляче.

— Я не це сказала.

— А що?

Вона спокійно відповіла:

— Я сказала, що не можу обіцяти почуття на все життя.

Андрій похитав головою.

— Для мене це майже те саме.

Марічка опустила очі.

Потім повільно відійшла від перил.

— Тоді нам треба поговорити.

Він не відповів.

Але пішов за нею.

Вони сіли на стару лавку під вербою, неподалік мосту.

Сніг на ній довелося спочатку змести рукавицями.

Андрій сидів трохи віддалік.

Дивився перед собою.

Марічка тримала в руках коричневий конверт.

Деякий час обоє мовчали.

Потім вона запитала:

— Андрію, ти зараз мене любиш?

Він повернув голову.

— Звичайно.

— А я тебе?

Хлопець трохи помовчав.

— Кажеш, що любиш.

Марічка здригнулася.

— Кажу?

Він одразу зрозумів, як це прозвучало.

— Я не те хотів...

Вона похитала головою.

— Ні, давай договоримо.

Марічка дивилася на нього.

— Я люблю тебе. Сьогодні. Зараз. Не тому, що обіцяла. І не тому, що маю так робити.

Андрій мовчав.

— Я люблю тебе, бо мені добре з тобою. Бо ти мені дорогий. Бо я знаю тебе майже все своє життя й хочу, щоб ти був щасливий.

Вона трохи помовчала.

— Але звідки я можу знати, якими ми станемо через десять років?

Хлопець відвернувся.

— Можемо ж бути такими самими.

Марічка сумно всміхнулася.

— А ти хочеш залишитися таким самим, яким був улітку?

Андрій завмер.

Вона продовжила:

— Тим, який ревнував мене до Сергія й сварився перед усім клубом?

Він опустив очі.

— Ні.

— А я хочу все життя бути тією Марічкою, яка боялася сказати тобі правду, щоб ти не розсердився?

Андрій повільно похитав головою.

— Ні.

Марічка подивилася на нього.

— От бачиш. Ми вже змінюємося.

Вона трохи помовчала.

— І я дуже хочу, щоб ми змінювалися на краще. Разом. Але не можу пообіцяти тобі те, чого сама не знаю.

Андрій довго дивився на свої рукавиці.

Темно-сині.

Трохи розтягнуті після кількох тижнів носіння.

Білий візерунок біля зап'ястка вже не був таким рівним, як у день подарунка.

Він пригадав, як Марічка сама їх зв'язала.

Як кілька разів переробляла.

Як хвилювалася, чи підійдуть.

І подумав, що вона ж тоді теж не могла знати, скільки зим він у них ходитиме.

Але зробила.

Бо хотіла зігріти його руки саме цієї зими.

Не колись.

Не через десять років.

А зараз.

— Тобто ти зовсім не віриш у кохання на все життя? — тихо запитав він.

Марічка подивилася на нього.

— Вірю, що так буває.

— Але...

— Але це не те, що можна наперед гарантувати.

Вона усміхнулася.

— Подивися на бабу Катерину. Вона й досі згадує дідуся так, ніби він тільки вчора виходив із хати.

Андрій кивнув.

— Знаю.

— Вони прожили разом багато років. Але ж не тому, що одного дня пообіцяли й відтоді почуття вже ніколи не змінювалися.

Він замислився.

Марічка продовжила:

— Вони сварилися, мирилися, працювали, ростили дітей. Напевно, іноді дуже сердилися одне на одного. Але щодня знову вирішували бути разом.

Вона обережно взяла його за руку.

— Мені здається, саме так і виникає кохання на все життя. Не з однієї обіцянки, а з багатьох днів.

Андрій повільно підняв очі.

— А якщо ти зустрінеш когось іншого? — тихо запитав він.

Марічка не відвела погляду.

— Я не шукаю нікого іншого.

— Знаю.

— Але ти питаєш про те, чого ще немає.

Він зітхнув.

— Бо боюся.

Вона кивнула.

— Я розумію.

Андрій трохи помовчав.

— Ти знаєш, як це?

— Що?

— Коли хочеться, щоб людина залишилася поруч. Не тому, що мусить. А просто щоб залишилася.

Марічка обережно стиснула його пальці.

— Знаю.

Вона повернулася до нього.

— Андрію, я теж боюся втратити тебе.

Він здивовано підняв голову.

— Тоді чому не хочеш пообіцяти?

Марічка довго мовчала.

Потім тихо відповіла:

— Бо не хочу, щоб наша любов колись перетворилася на обов'язок говорити неправду.

Андрій завмер.

Вона продовжила:

— Уяви, що через багато років хтось із нас зміниться. Перестане бути щасливим. А другий скаже: «Ти ж обіцяв любити завжди».

Марічка похитала головою.

— І що тоді? Людина муситиме вдавати, що любить, тільки щоб не порушити слова?

Андрій опустив очі.

— Ні.

— От і я не хочу.

Вона трохи всміхнулася.

— Я хочу, щоб ти залишався зі мною не через давню обіцянку, а тому, що сам цього хочеш.

Над річкою повільно сутеніло.

Із боку села долинав запах диму.

Сніг під лавкою вже почав підмерзати, а холод непомітно пробирався крізь зимові черевики.

Андрій мовчав.

Марічка теж не поспішала.

Вона сказала все, що хотіла.

Тепер мала дати йому час зрозуміти.

Нарешті хлопець запитав:

— А що тоді можна обіцяти?

Марічка подивилася на нього.

І відповіла дуже просто:

— Не брехати.

Він підняв голову.

— І все?

— Це зовсім не мало.

Вона трохи помовчала.

— Можна пообіцяти говорити правду. Навіть коли страшно. Навіть коли другому буде боляче.

Андрій уважно слухав.

— Можна пообіцяти не зникати без пояснень. Не змушувати людину роками здогадуватися, що сталося.

Вона подивилася на темну воду.

— Не повторювати історію Ганни й Данила, наскільки це залежатиме від нас.

Андрій відчув, як ці слова торкнулися чогось дуже глибокого.

Старі листи.

Невідомі дороги.

Жінка, яка прожила ціле життя й до самої смерті не знала, чому коханий так і не відповів.

Чоловік, доля якого залишалася нерозгаданою.

І десятиліття чужого мовчання.

— Але ж вони не самі вирішили мовчати, — тихо сказав Андрій.

Марічка кивнула.

— Знаю. Їм заважали. Їх залякували. Їхні листи ховали.

Вона повернулася до нього.

— Ми не можемо обіцяти, що життя ніколи не стане нам на заваді. Але можемо не створювати цю перешкоду власною брехнею.

Андрій довго дивився на неї.

Потім повільно кивнув.

— Марічко...

— Що?

Він усміхнувся невесело.

— Знаєш, я спочатку подумав, що ти вже хочеш від мене піти.

Вона опустила очі.

— Я помітила.

— Мені навіть образливо стало.

— Теж помітила.

Андрій зітхнув.

— Оце ж дурень.

Марічка похитала головою.

— Ні.

Він здивувався.

— Ні?

— Ти просто злякався.

Хлопець трохи подумав.

Потім кивнув.

— Злякався.

Вона всміхнулася.

— От бачиш, уже говоримо правду.

Андрій мимоволі засміявся.

— Ти тепер мені кожне слово перевірятимеш?

— Тільки важливі.

Він подивився на неї.

Потім тихо сказав:

— Я дуже не хочу тебе втратити.

Марічка перестала всміхатися.

Вона взяла його за обидві руки.

— А я дуже хочу, щоб ми залишилися разом.

Андрій завмер.

— Справді?

— Справді.

Вона трохи нахилилася ближче.

— Просто я не хочу починати наше майбутнє з неправди. Навіть красивої.

Додому вони йшли повільно.

Розмова не закінчилася.

Але тепер уже не було того важкого мовчання, яке виникло біля мосту.

Андрій розпитував про вступні іспити.

Про документи.

Про навчання.

Марічка пояснювала, що ще нічого не вирішено остаточно: спочатку треба закінчити школу, отримати атестат, скласти випробування.

— А якщо не вступиш? — запитав він.

Марічка трохи помовчала.

— Тоді думатиму, що робити далі.

— Можеш наступного року спробувати.

Вона здивовано глянула на нього.

— Ти так думаєш?

Андрій кивнув.

— Якщо ти справді цього хочеш.

Марічка усміхнулася.

— Хочу.

Він трохи подумав.

— Тоді треба старатися.

Вона засміялася.

— Я й стараюся.

— Знаю.

Він подивився на неї.

— А я, мабуть, теж після школи піду вчитися. Не хочу все життя тільки біля батькової майстерні крутитися.

Марічка зацікавилася.

— Куди?

Андрій знизав плечима.

— Поки думаю про технікум. Механіка мені подобається. Хочу розуміти не тільки як полагодити, а й чому все працює саме так.

Вона усміхнулася.

— От бачиш.

— Що?

— У тебе теж є своя дорога.

Андрій замислився.

Потім кивнув.

— Є.

Вона взяла його під руку.

— І я не хочу, щоб ти від неї відмовлявся через мене.

Він повернув голову.

— А якщо ми вступимо в різні міста?

Марічка трохи помовчала.

— Тоді будемо думати, як бачитися.

— Писатимемо листи?

— Писатимемо.

— Телефонуватимемо?

— Коли буде можливість.

Він усміхнувся.

— А якщо сумуватимемо?

Марічка тихо засміялася.

— То так і писатимемо: «Сумую».

Андрій обережно стиснув її руку.

— Добре.

Біля бабусиної хвіртки вони зупинилися.

У вікні горіло світло.

На ґанку лежав тонкий шар снігу, який почав падати вже надвечір.

Марічка дістала ключ.

Андрій стояв поруч.

Вона повернулася до нього.

— Ти ще сердишся?

Він трохи подумав.

Потім похитав головою.

— Ні.

Марічка уважно подивилася на нього.

— Точно?

Андрій усміхнувся.

— Точно. Просто мені ще треба звикнути до думки, що ти поїдеш.

Вона кивнула.

— Мені теж.

Він здивувався.

— Тобі?

Марічка засміялася.

— Андрію, ти думаєш, я не боюся?

Вона показала на бабусину хату.

— Я все життя тут живу. Знаю кожну стежку. Кожну сусідку. Навіть те, у кого зранку першим дим із комина йде.

Вона трохи помовчала.

— А там буде зовсім інше життя.

Андрій дивився на неї.

— То чого ж їдеш?

Марічка всміхнулася.

— Бо хочу його побачити.

Він довго мовчав.

Потім повільно кивнув.

І раптом відчув, що розуміє її.

Не до кінця.

Не так легко, як хотілося б.

Але значно краще, ніж годину тому.

— Марічко, — тихо сказав він, — можна я тепер дещо пообіцяю?

Вона всміхнулася.

— Спробуй.

Андрій узяв її за руку.

Подивився просто в очі.

— Я не обіцяю, що ніколи не боятимуся тебе втратити.

Вона уважно слухала.

— І не можу обіцяти, що ніколи не ревнуватиму.

Марічка ледь усміхнулася.

— Це я вже знаю.

Він теж усміхнувся.

А потім став серйозним.

— Але обіцяю не робити з того страху твою провину.

Вона завмерла.

Андрій продовжив:

— Якщо мені буде боляче, скажу. Якщо щось не зрозумію — запитаю. А не почну придумувати за тебе відповіді.

Марічка дивилася на нього.

В очах поступово з'являлися сльози.

— Це ти сам придумав?

Він усміхнувся.

— Сам.

— Гарно придумав.

Андрій трохи почервонів.

— Старався.

Вона підійшла ближче.

Поклала долоні йому на плечі.

— А я обіцяю тобі не мовчати, коли щось зміниться. І не вдавати байдужість, коли мені боляче.

Він кивнув.

— Домовилися.

Марічка всміхнулася.

— Домовилися.

Вони поцілувалися.

Коротко.

Тепло.

Без страху, що хтось побачить.

І без потреби закріплювати цей поцілунок обіцянкою на все життя.

Увечері Марічка сиділа за столом.

Перед нею лежали вступні документи.

Поруч стояла дерев'яна скринька, яку зробив Андрій.

Вона обережно відкрила кришку.

Там зберігалися записки, засушена конвалія, кілька пам'ятних дрібниць і останній Ганнин лист, переданий бабою Орисею.

Марічка взяла його.

Розгорнула.

Знову перечитала слова:

«Не кожне мовчання означає зраду».

Вона довго дивилася на рядок.

Потім подумала, що в цих словах було стільки пережитого, скільки їй поки навіть важко уявити.

Ганна прожила довге життя.

Знала радість.

Мала родину.

Але одна розмова, яка так і не відбулася, залишилася з нею назавжди.

Марічка обережно склала лист.

Поклала назад.

Потім узяла чистий аркуш.

І почала писати.

«Сьогодні ми з Андрієм говорили про майбутнє.

Я сказала йому, що хочу вступити до Львова.

Він злякався. Я теж.

Але найбільше мене вразило інше.

Андрій попросив пообіцяти, що ми ніколи не перестанемо любити одне одного.

Я не змогла.

Не тому, що сумніваюся в ньому чи в собі.

Просто я не знаю, якими ми будемо через багато років.

Знаю лише, що люблю його сьогодні.

І дуже хочу любити завтра.

Але не хочу, щоб колись ми трималися одне за одного тільки через слова, сказані в юності.

Ми пообіцяли говорити правду.

Мені здається, це важливіше».

Вона замислилася.

Потім нижче додала:

«Я хочу, щоб наше кохання було вільним. Не відданим на випадок і не байдужим до майбутнього, а таким, у якому ніхто нікого не тримає силою.

Може, саме тоді люди й залишаються разом надовго».

Марічка перечитала написане.

Потім склала аркуш.

І поклала до скриньки.

Андрій того вечора довго сидів у майстерні.

На верстаку лежала стара свічка запалювання.

Поруч — гайкові ключі, викрутки та зошит, у який він записував усе, що робив із мотоциклом.

Зазвичай робота допомагала йому заспокоїтися.

Але сьогодні він майже не торкався інструментів.

Думав про Марічку.

Про її конверт.

Про Львів.

Про майбутні іспити.

І про власне прохання:

«Пообіцяй, що ми ніколи не перестанемо любити одне одного».

Тепер йому навіть стало трохи соромно.

Наче він намагався отримати гарантію того, чого ніхто гарантувати не може.

Андрій узяв маленьку деталь.

Повільно покрутив між пальцями.

Потім відклав.

І раптом згадав той вечір у клубі, коли вперше посварився з Марічкою через Сергія.

Тоді йому хотілося одного.

Щоб усі знали: Марічка з ним.

Щоб ніхто не міг її запросити на танець.

Щоб вона належала тільки йому.

Він уже розумів, наскільки неправильно так думати.

Але сьогодні на мосту виявив у собі щось схоже.

Тільки тепер не вимагав, щоб Марічка залишалася поруч сьогодні.

Хотів, щоб вона заздалегідь пообіцяла бути поруч завжди.

І хоча це звучало ніжніше, страх усередині був майже той самий.

А раптом піде?

А раптом покохає іншого?

А раптом я залишуся сам?

Андрій повільно видихнув.

Тепер він уже знав, що страх не зникає тільки тому, що його соромишся.

Але можна не дозволяти йому керувати власними вчинками.

Батько зайшов до майстерні пізно.

Побачив сина за столом.

— Ти що, мотоцикл думками ремонтуєш?

Андрій усміхнувся.

— Мабуть.

Микола сів поруч.

Деякий час мовчки розглядав деталі.

Потім запитав:

— Посварилися?

Андрій підняв голову.

— Звідки ти знаєш?

Батько всміхнувся.

— Бо коли мотоцикл не заводиться, ти сердитий. А коли з Марічкою щось не так, то сидиш і навіть не берешся за інструменти.

Хлопець невесело засміявся.

— Не посварилися.

— А що?

Андрій трохи помовчав.

Потім відповів:

— Вона до Львова збирається вступати.

Микола кивнув.

— Знаю. Мати казала.

— А я хочу, щоб ми залишилися разом.

— Зрозуміло.

Андрій подивився на батька.

— То що мені робити?

Микола замислився.

Потім відповів:

— А що ти можеш зробити?

Хлопець знизав плечима.

— Не знаю.

— Можеш замість неї скласти іспити?

— Ні.

— Можеш вирішити, де їй учитися?

— Ні.

— Можеш зробити так, щоб вона ніколи не зустріла нікого іншого?

Андрій опустив очі.

— Ні.

Батько повільно кивнув.

— То навіщо мучиш себе тим, чого не можеш вирішити?

Хлопець мовчав.

Микола підвівся.

Підійшов до дверей.

Потім зупинився.

— А от бути таким, щоб їй хотілося до тебе повертатися, — це вже від тебе залежить.

Андрій підняв голову.

Батько всміхнувся.

— І не забудь, що в тебе самого є життя, сину.

Він вийшов.

А Андрій ще довго сидів, дивлячись на відчинені двері.

Наступного ранку він прийшов до школи раніше.

Марічка вже стояла біля вікна.

Розмовляла з Галиною.

Побачивши Андрія, усміхнулася.

Він підійшов.

— Привіт.

— Привіт.

Галина уважно подивилася на них.

Потім раптом сказала:

— Я піду Петра знайду. Він мені книжку обіцяв.

Марічка засміялася.

— Галю, він ще не прийшов.

— То почекаю.

І подруга зникла за дверима класу.

Андрій узяв Марічку за руку.

Вона подивилася на нього.

— Що сталося?

Він усміхнувся.

— Нічого поганого.

— Уже добре.

Андрій трохи помовчав.

Потім сказав:

— Я вчора ще довго думав про нашу розмову.

Марічка стала серйознішою.

— І що надумав?

Він подивився їй прямо в очі.

— Ти мала рацію.

Вона здивувалася.

— У чому?

— Що не можна обіцяти почуття на все життя.

Марічка мовчала.

Андрій продовжив:

— Я хотів, щоб ти мене заспокоїла. Щоб сказала, ніби ніколи нічого не зміниться.

Він трохи усміхнувся.

— А ти не сказала. І я образився.

Марічка опустила очі.

— Я не хотіла зробити тобі боляче.

— Знаю.

Він обережно стиснув її пальці.

— Тепер розумію, що ти не відмовлялася від мене. Просто не захотіла говорити неправду.

Вона підняла голову.

В очах блищали сльози.

— Андрію...

Він усміхнувся.

— І я за це тебе ще більше люблю.

Марічка засміялася крізь сльози.

— От дурний.

— Трохи.

Вона обійняла його.

Просто посеред коридору.

Не звертаючи уваги на учнів, які проходили повз.

Андрій притиснув її до себе.

І вперше за весь час від учорашньої розмови відчув справжній спокій.

Не тому, що майбутнє стало відомим.

А тому, що між ними більше не було неправди.

— Знаєш, — тихо сказала Марічка, — я вчора ще дещо подумала.

Андрій відступив на пів кроку.

— Що?

Вона усміхнулася.

— Коли я поїду до Львова, то, мабуть, дуже сумуватиму за тобою.

Він кивнув.

— А я за тобою.

— І, може, іноді будемо сваритися.

— Може.

— І не завжди зможемо приїхати одне до одного.

— Знаю.

Марічка взяла його за руки.

— Але якщо будемо чесні, то принаймні знатимемо, що між нами насправді.

Андрій кивнув.

— Так.

Вона усміхнулася.

— Оце я можу тобі пообіцяти.

Він нахилився ближче.

— А я тобі.

І поцілував її в чоло.

Після уроків вони разом пішли до баби Катерини.

Марічка несла підручники.

Андрій — її сумку, бо дівчина весь час діставала якісь записи й перевіряла, що ще треба вивчити до вступних іспитів.

Він дивився на неї й усміхався.

— Ти ж до літа весь той інститут напам'ять вивчиш.

Марічка засміялася.

— От і добре.

— А потім приїдеш і мене навчиш.

— Чого?

Андрій трохи подумав.

— Наприклад, як правильно писати листи.

Вона зупинилася.

Подивилася на нього.

— Ти ж умієш.

— Умію. Але в мене почерк поганий.

Марічка засміялася.

— Це правда.

Він удав ображеного.

— О!

— Нічого. Я розберу.

Андрій усміхнувся.

— Тоді домовилися.

Вони рушили далі.

Сонце вже починало ховатися за лісом.

На дорогах підмерзали калюжі.

Із димарів підіймався дим.

Село жило звичайним зимовим життям.

А двоє закоханих ішли знайомою дорогою, тримаючись за руки.

Вони не знали, чи здійсняться всі їхні мрії.

Не знали, які люди зустрінуться їм у майбутньому.

Не могли передбачити ні радощів, ні випробувань, які чекали попереду.

Але вперше це не здавалося їм причиною боятися самого майбутнього.

Бо вони зрозуміли: любов не стає слабшою від того, що людина визнає її непевність.

Іноді вона, навпаки, стає чеснішою.

Увечері Андрій дістав із шухляди чистий аркуш паперу.

Довго сидів перед ним.

Потім узяв ручку.

І написав:

«Марічко!

Не знаю, чи колись дам тобі цього листа.

Сьогодні я зрозумів одну річ.

Мені дуже хочеться, щоб ти завжди була поруч. Але ще більше хочеться, щоб ти була щаслива.

Навіть якщо для цього тобі доведеться поїхати далеко від Вербичів.

Я не знаю, що буде з нами через десять років.

Не знаю, чи здійсняться всі наші плани.

Але сьогодні я тебе люблю.

І завтра хочу зробити все, щоб ти могла мені довіряти.

Напевно, цього поки досить.

Твій Андрій».

Він перечитав написане.

Подумав.

А потім закреслив останнє слово.

«Твій».

Не тому, що воно було неправильним.

Просто раптом згадав Маріччині слова:

«Я не належу нікому».

І подумав, що сам теж не хоче бути чиєюсь власністю.

Хоче бути людиною, яку люблять.

Якій довіряють.

До якої повертаються не з обов'язку, а з власного бажання.

Він узяв ручку.

І замість закресленого написав:

«Андрій, який тебе любить».

Подивився.

Усміхнувся.

Потім обережно склав лист.

І поклав до шухляди.

Можливо, колись віддасть.

А може, одного дня напише інший.

Важливішим було те, що тепер він знав, які слова справді хоче сказати Марічці.

За вікном поволі падав сніг.

Він засипав городи, дороги й шкільне подвір'я.

Лягав на старий міст, де сьогодні двоє закоханих уперше заговорили про майбутнє без дитячої впевненості, що всі бажання неодмінно здійсняться.

Десь далеко за селом стояла Солодка.

Стара криниця, навколо якої понад сорок років жили чужі припущення, страх і мовчання.

Ганна Яворська колись теж мріяла про своє майбутнє.

Можливо, вони з Данилом давали одне одному обіцянки.

Можливо, вірили, що ніхто й ніколи не зможе їх розлучити.

Але життя розпорядилося інакше.

І тепер Андрій із Марічкою починали розуміти те, чого не можна навчитися тільки з книжок.

Не можна пообіцяти, що роки не змінять почуттів.

Не можна пообіцяти, що дороги ніколи не розійдуться.

Не можна навіть пообіцяти, що ніколи не зробиш помилки.

Але можна пообіцяти не приховувати правду навмисно.

Не тримати кохану людину страхом.

Не вимагати від неї відмовитися від власного життя.

І щоранку, поки обоє цього хочуть, знову вибирати одне одного.

Саме це вони й вирішили.

Без урочистих клятв.

Без свідків.

Без обіцянок, більших за людські сили.

І, можливо, саме тому їхнє кохання того дня стало трохи дорослішим.

Не менш ніжним.

Не менш сильним.

Але вже здатним дивитися вперед.

Туди, де закінчувалася знайома дорога між Вербичами й старим мостом.

І починалися зовсім інші дороги.

Розділ 24. Там, де пахне м’ятою

Наприкінці січня зима у Вербичах ненадовго стала лагіднішою.

Мороз не відступив зовсім, але вже не хапав за щоки так люто, як після Різдва. Сонце піднімалося над селом трохи вище, затримувалося на засніжених дахах і змушувало бурульки під стріхами повільно плакати прозорими краплями.

Удень сніг на південних схилах ставав вологим, а надвечір знову тверднув.

Дороги залишалися білими. Сади стояли голі, припорошені інеєм. Річка спала під кригою, і лише біля старого мосту можна було почути глухе ворушіння води.

За селом темнів сосновий ліс.

Тепер його верхівки вкривали важкі снігові шапки, а старі стежки зникли під заметами. Здалеку він здавався спокійним, майже урочистим.

Ніщо не нагадувало про листопадову ніч, коли серед тих самих дерев заблукала Марічка.

Ніщо, крім пам'яті.

А вона, на відміну від снігу, не танула від першого сонячного проміння.

Тієї неділі Марічка прокинулася раніше за бабусю.

У хаті було тихо. За стіною рівно цокав годинник, у печі ще жевріли вуглини, а крізь шибки проникало бліде зимове світло.

Дівчина довго лежала, дивлячись на стелю.

Потім підвелася.

Накинула теплу кофту.

І підійшла до полиці, де стояла невелика дерев'яна скринька.

Вона взяла її обережно, обома руками.

Поставила на стіл.

Провела пальцями по вирізаній гілочці м'яти.

Андрій зробив цей візерунок не дуже рівно. Якщо придивитися, один листочок був трохи більшим за другий, а тоненьке стебло ледь відхилялося вбік.

Але саме ця недосконалість подобалася Марічці найбільше.

Вона знала, що кожна лінія з'явилася не відразу.

Що Андрій сидів над скринькою вечорами.

Вимірював.

Різав.

Шліфував.

І, мабуть, не раз сердився, коли щось виходило не так.

Від думки про це вона всміхнулася.

Відкрила кришку.

Усередині лежали кілька записок, засушена конвалія, маленький аркуш зі Святвечора й останній Ганнин лист.

Марічка взяла його.

Розгорнула.

Прочитала знайомі слова:

«Не хочу, щоб хтось вважав усе моє життя після Вербичів тільки сумним чеканням».

Вона повільно опустила аркуш.

За вікном білів сад.

Десь під снігом лежали сухі стебла м'яти, яку баба Катерина вирощувала біля тину.

Навесні вона знову підніметься.

Зацвіте.

Наповнить повітря тим знайомим запахом, із яким для Марічки назавжди залишилося минуле літо.

Дівчина задумалася.

А потім раптом зрозуміла, що хоче зробити.

За сніданком баба Катерина помітила її незвичну задумливість.

— Чого така тиха, дитино?

Марічка підняла очі від тарілки.

— Думаю.

— Про що?

Вона трохи повагалася.

Потім сказала:

— Бабусю, я хочу сходити до Солодкої.

Катерина перестала розмішувати чай.

Повільно поклала ложечку.

— Куди?

— До старої криниці.

Стара довго дивилася на онуку.

— Марічко...

— Я знаю, що ти скажеш.

— То, може, й говорити не треба?

Дівчина опустила очі.

— Я не збираюся йти туди сама.

Катерина мовчала.

Марічка продовжила:

— І не вночі. І не потай. Я хочу попросити Андрія піти зі мною, а Василя Іллича — показати безпечну дорогу.

Бабуся трохи пом'якшала.

Але все одно насупилася.

— А чого тобі знову туди треба? Хіба мало лиха вже було?

Марічка довго не відповідала.

Вона сама не могла одразу пояснити.

Нарешті тихо сказала:

— Бо я не хочу все життя боятися того місця.

Катерина підняла очі.

— Ти думаєш, як туди сходиш, то перестанеш боятися?

— Не знаю.

Дівчина чесно похитала головою.

— Може, й ні.

Вона трохи помовчала.

— Але Солодка ж не винна в тому, що там сталося.

Бабуся здивовано подивилася на неї.

Марічка продовжила:

— Колись Ганна ходила туди до Данила. Потім утекла через той ліс. А люди зробили з криниці страшне місце. Навіть коли вже не було певності, що там хтось загинув.

Вона подивилася у вікно.

— А я тепер згадую лише туман і свій страх.

Катерина довго мовчала.

Потім тихо запитала:

— А що ти хочеш там згадувати?

Марічка всміхнулася.

— Усе інше.

Андрій прийшов по обіді.

На ньому була стара зимова куртка, тепла шапка й темно-сині рукавиці.

Марічка відразу помітила їх.

— Не загубив?

Він зупинився посеред ґанку.

Подивився на свої руки.

Потім на неї.

— Марічко, ти мене до самої старості цим мучитимеш?

Вона засміялася.

— Може.

Андрій похитав головою.

— От і вір після цього в кохання.

Дівчина засміялася ще голосніше.

Із хати озвалася баба Катерина:

— Андрію, заходь. Є розмова.

Хлопець миттю перестав жартувати.

Глянув на Марічку.

— Я щось зробив?

Вона усміхнулася.

— Ще ні.

— Оце заспокоїла.

І вони зайшли до хати.

Баба Катерина вислухала Андрія уважно.

Марічка пояснила, що вони хочуть піти до Солодкої вдень, не наближаючись до самого отвору криниці.

Андрій одразу додав:

— Я спочатку до Василя Іллича зайду. Він сьогодні в лісництві чергує. Якщо погодиться провести — підемо. Якщо ні, відкладемо.

Катерина подивилася на нього.

— Ти пам'ятаєш, що було в листопаді?

Андрій опустив очі.

— Пам'ятаю.

— І що твій батько казав?

— Теж пам'ятаю.

Стара трохи помовчала.

— Тоді добре.

Марічка здивовано підняла голову.

— Ти дозволяєш?

Катерина зітхнула.

— Якщо Василь Ілліч піде з вами. І щоб додому до сутінків повернулися.

— Повернемося! — радісно вигукнула Марічка.

Баба суворо підняла палець.

— І до самої криниці не підходити. Там снігом усе замело, під ним і землі не розбереш.

Андрій кивнув.

— Добре.

Катерина ще раз подивилася на онуку.

Потім тихо сказала:

— Тільки дивися, Марічко. Не кожен страх треба перемагати тим, що знову йдеш йому назустріч.

Дівчина підійшла.

Обійняла бабусю.

— Знаю.

Стара погладила її по голові.

— Ну, йдіть уже. Поки сонце високо.

Василь Ілліч спочатку тільки почухав потилицю.

— До Солодкої?

Андрій кивнув.

— Так.

Лісник уважно подивився на обох.

— Ви ж знаєте, що там небезпечно.

— Знаємо, — відповіла Марічка.

— І що сніг зараз ховає старі ями?

— Знаємо.

Чоловік зітхнув.

— От якби всі все знали, роботи мені було б менше.

Андрій усміхнувся.

Василь Ілліч трохи подумав.

Потім сказав:

— Я якраз маю перевірити просіку біля старої дороги. Проведу вас. Але близько до зрубу не підходитимете. Подивитеся здалеку й назад.

Марічка кивнула.

— Домовилися.

Лісник поправив шапку.

— І щоб без біганини. Зрозуміло?

Андрій одразу відповів:

— Зрозуміло.

Василь Ілліч примружився.

— Особливо тобі, Ковалю.

Хлопець почервонів.

— Я пам'ятаю.

— От і добре.

До лісу вони вирушили невдовзі після другої.

Сонце стояло над селом низько, але небо було чистим.

Сніг іскрився.

На дорозі відбивалися довгі синюваті тіні від дерев.

Попереду йшов Василь Ілліч.

За ним — Андрій із Марічкою.

Лісник ніс довгу палицю, якою перевіряв сніг біля підозрілих заглиблень, і час від часу показував, де колись проходила стара дорога.

Марічка уважно дивилася навколо.

Вона не була тут від тієї листопадової ночі.

Тоді сосни здавалися їй величезними.

Наче вони з усіх боків наступали, ховали стежки й не хотіли випускати її з темряви.

Тепер усе виглядало інакше.

Стовбури стояли рівними темними рядами.

На гілках лежав сніг.

Десь високо постукував дятел.

У повітрі пахло смолою, морозом і чистою зимовою землею.

Марічка глибоко вдихнула.

— Гарно тут.

Андрій повернув голову.

— Гарно.

Вона трохи помовчала.

Потім сказала:

— Дивно. Восени мені здавалося, що ніколи більше не захочу сюди повертатися.

Він обережно взяв її за руку.

— А тепер?

Марічка усміхнулася.

— Тепер рада, що прийшла.

Коли дійшли до старого млина, Марічка зупинилася.

За деревами виднівся великий дуб.

Той самий, під яким стояла покинута Данилова хата.

Сніг лежав на його широких гілках, заповнював глибокі тріщини в корі й припорошував старі зарубки на стовбурі.

Андрій помітив Маріччин погляд.

— Пам'ятаєш, ми з Петром тут листи знайшли?

Вона кивнула.

— Пам'ятаю.

— Я тоді думав, що після них усе стане зрозуміло.

Марічка усміхнулася.

— А стало ще заплутаніше.

— Ага.

Він подивився на темні вікна покинутої хати.

— Дивна річ. Людина живе, щось робить, кохає, свариться, сподівається. А потім минає сорок років — і хтось знаходить кілька листів та намагається зрозуміти ціле життя.

Марічка уважно подивилася на нього.

— Мабуть, тому не треба поспішати судити людей.

Андрій кивнув.

Вони ще трохи постояли.

Потім рушили за лісником.

Старий дуб залишився позаду.

Серед снігу.

Мовчазний.

Як і раніше.

Далі дорога йшла між соснами.

Під деревами сніг лежав нерівно. Місцями його майже не було, а деінде вітер намів цілі білі пагорби.

Андрій ішов уважно.

Допомагав Марічці переступати через повалені гілки.

Але тепер не тягнув її за собою.

Коли дорога ставала незручною, зупинявся.

Чекав.

І простягав руку.

Вона брала її.

І вони йшли далі.

Марічка помітила це.

Не сказала нічого.

Лише усміхнулася сама до себе.

Колись Андрій неодмінно заявив би, що знає найкращу дорогу.

Потім побіг би вперед.

А вона мусила б або поспішати за ним, або сердитися.

Тепер він умів іти поруч.

Здавалося б, зовсім маленька зміна.

Але саме з таких маленьких змін і складалося те, що Марічка дедалі частіше називала дорослішанням.

Нарешті Василь Ілліч зупинився.

Попереду крізь сосни виднілася невелика галявина.

На її протилежному боці стояла стара верба.

Гілки опустилися майже до землі.

Під ними темніла перекошена дерев'яна конструкція.

Солодка.

Марічка відчула, як серце забилося швидше.

Андрій помітив.

— Усе добре?

Вона кивнула.

— Так.

Але голос прозвучав тихіше, ніж хотілося.

Василь Ілліч показав палицею на ледь помітну темну лінію під снігом.

— Далі не підходьте. Там край старої низини. Під снігом можна не помітити, де тверда земля закінчується.

Потім указав на невелике підвищення збоку.

— Он там можете постояти. Звідти видно криницю, і місце сухіше.

Він озирнувся на просіку.

— А я перевірю кілька дерев неподалік. Буду ось тут, за соснами. Гукнете, якщо що.

Андрій кивнув.

— Добре.

Лісник ще раз уважно подивився на них.

— І щоб без пригод.

Марічка усміхнулася.

— Обіцяємо.

Василь Ілліч рушив уздовж просіки.

Його постать залишалася видною між деревами.

Андрій і Марічка піднялися на невеликий пагорб.

І зупинилися.

Солодка стояла перед ними.

Стара.

Занедбана.

Майже засипана снігом.

На дерев'яному зрубі лежали білі кучугури. Колишній журавель похилився набік, а біля основи верби стирчало кілька сухих гілок.

Навколо було тихо.

Ні голосу.

Ні кроків.

Ні загадкового світла.

Тільки сніг, дерева й зимове сонце, яке повільно пробивалося між сосновими стовбурами.

Марічка довго дивилася на криницю.

Перед очима ожила зовсім інша картина.

Травнева ніч.

Мокра трава.

Запах молодого листя.

Вони з Андрієм ідуть лісовою стежкою.

Сміються.

А потім десь попереду лунає незнайомий голос.

«Марічко...»

Вона пам'ятала, як тоді завмерла.

Як схопила Андрія за руку.

Як він спочатку хотів пожартувати, але, побачивши її обличчя, перестав сміятися.

Марічка повільно видихнула.

— Ось тут усе й почалося.

Андрій повернув голову.

— Що?

Вона подивилася на нього.

— Наші дивні пригоди.

Він усміхнувся.

— А я думав, вони почалися значно раніше.

Марічка здивувалася.

— Коли?

Андрій зробив вигляд, що замислився.

— Коли ти в третьому класі сказала вчительці, що це я розмалював парту.

Вона голосно засміялася.

— Бо це ти й зробив!

— Я тільки сонце домалював!

— А хто поруч корову намалював?

— Петро!

Марічка засміялася ще голосніше.

І раптом відчула, як відступає напруга.

Перед нею стояла стара криниця.

А поруч — Андрій, який умів одним дурним спогадом повернути їй відчуття звичайного життя.

Вони стояли мовчки.

Марічка придивлялася до верби.

До старих колод.

До вузької западини за деревами.

Усе було знайоме.

І водночас зовсім чуже.

— Знаєш, — тихо сказала вона, — я колись думала, що Ганна загинула саме тут.

Андрій кивнув.

— Я теж.

— А виявилося, що це тільки місце, де почалася її дорога.

Він повернувся до неї.

Марічка продовжила:

— Вона пішла звідси. Дісталася до іншого краю. Прожила довге життя.

Дівчина трохи помовчала.

— І все-таки люди десятиліттями згадували її так, ніби все закінчилося біля криниці.

Андрій подивився на Солодку.

— Мабуть, людям легше запам'ятати одну страшну подію, ніж ціле чуже життя.

Марічка задумалася.

Потім тихо сказала:

— Добре, що вона залишила листи.

Він кивнув.

— Добре.

— І добре, що баба Орися нарешті розповіла правду.

Андрій трохи помовчав.

— Не всю.

Марічка подивилася на нього.

Він продовжив:

— Ми ж досі не знаємо, що сталося з Данилом.

Вона кивнула.

— Не знаємо.

— І хто кликав тебе навесні.

Марічка подивилася в бік криниці.

Між соснами тихо ворушився вітер.

— Може, колись дізнаємося.

Андрій кивнув.

— Може.

Він не став вигадувати відповіді.

І вона не вимагала їх.

— А ти зараз боїшся? — тихо запитав Андрій.

Марічка довго дивилася на стару вербу.

Потім прислухалася.

Вітер шелестів високо в кронах.

Десь далеко постукував дятел.

На сусідній сосні з гілки впала невелика купка снігу.

Із тихим шурхотом розсипалася по землі.

— Трохи, — чесно відповіла вона.

Андрій повернувся.

— Хочеш назад?

Марічка подивилася на нього.

В його голосі не було розчарування.

Не було й натяку, що вона мусить залишитися, аби довести свою хоробрість.

Він просто запитав.

Дівчина усміхнулася.

— Ще трохи постоїмо.

Андрій кивнув.

— Добре.

Марічка взяла його під руку.

І відчула, що саме ця коротка розмова чомусь означає дуже багато.

Колись вони обоє вважали сміливістю здатність нічого не боятися.

Тепер розуміли, що можна боятися й усе одно залишатися собою.

Можна сказати про страх.

Можна попросити допомоги.

І можна піти назад, якщо небезпечно.

Не перетворюючи кожне рішення на змагання з власною гордістю.

Андрій раптом помітив дещо під деревами.

Трохи збоку від пагорба, біля старого поваленого стовбура, вітер здув сніг із невеликої смуги землі.

Там темніла суха трава.

Кілька тонких стебел стирчали з-поміж пожовклої хвої.

Андрій придивився.

Потім усміхнувся.

— Марічко...

Вона повернула голову.

— Що?

Він показав рукою.

— Дивися.

Дівчина підійшла ближче, тримаючись протоптаного місця.

— Що там?

Андрій присів навпочіпки.

Обережно відгорнув рукавицею трохи пухкого снігу біля краю старого стовбура.

Під ним відкрилися кілька сухих рослин.

Тонкі коричневі стебла.

Зморщені листочки.

Майже непомітні серед зів'ялої трави.

Андрій усміхнувся ще ширше.

— Впізнаєш?

Марічка нахилилася.

Придивилася.

І завмерла.

— Невже?..

Він кивнув.

— М'ята.

Вона стояла під снігом усю зиму.

Листя давно втратило зелену барву.

Стебла висохли.

Частину поламав вітер.

Але кілька маленьких листочків усе ще трималися на тонких гілочках.

Марічка присіла поруч.

— Я й забула, що вона тут росте.

Андрій обережно зняв одну рукавицю.

Його пальці відразу почервоніли від холоду.

Він торкнувся сухого листочка.

Той легко відділився від стебла.

Андрій поклав його на долоню.

Подивився.

Потім повільно розтер між пальцями.

Спочатку нічого не сталося.

Тільки кілька дрібних сухих крихт залишилися на шкірі.

А потім з'явився запах.

Дуже слабкий.

Ледь відчутний серед зимового повітря.

Але знайомий.

Такий знайомий, що Андрій мимоволі всміхнувся.

Він простягнув руку Марічці.

— На.

Вона нахилилася.

Обережно вдихнула.

І заплющила очі.

М'ята.

Навіть суха, зів'яла, прихована під снігом, вона зберегла частинку свого запаху.

Марічка вдихнула ще раз.

І раптом зимовий ліс зник.

Перед очима постало літо.

Зелені луги.

Річка.

Стежка до бабусиної хати.

Теплі вечори, коли сонце довго не хотіло заходити за ліс.

Вона побачила Андрія таким, яким він був навесні.

Трохи незграбним.

Упертим.

Завжди готовим щось вигадати.

Побачила, як він усміхається їй біля школи.

Як приносить конвалії.

Як вони сперечаються через дрібниці, не помічаючи, що вже давно шукають одне одного серед усіх інших.

Марічка тихо засміялася.

Андрій здивовано підняв голову.

— Що?

Вона розплющила очі.

— Нічого.

Потім усміхнулася.

— Просто все згадала.

— А я пам'ятаю, як ти вперше мене за руку взяла, — сказав Андрій.

Марічка подивилася на нього.

— Коли?

— Тієї травневої ночі.

Вона замислилася.

— Біля криниці?

— Ага.

Він засміявся.

— Ти тоді так міцно вчепилася, що я думав, пальці поламаєш.

Марічка обурилася.

— Бо я злякалася!

— Знаю.

Андрій усміхнувся.

— А я зробив вигляд, що зовсім не боюся.

Вона підняла брови.

— А насправді?

Хлопець трохи почервонів.

— А насправді теж боявся.

Марічка засміялася.

— От бачиш!

— Тільки нікому не кажи.

Вона похитала головою.

— Пізно. Я вже знаю.

Він засміявся.

І вони обоє раптом згадали, якими смішними й незграбними були тоді їхні перші спроби приховувати власні почуття.

Здавалося, ніби все село вже давно розуміло те, чого вони самі ще боялися назвати.

— А серпневу грозу пам'ятаєш? — тихо запитала Марічка.

Андрій подивився на неї.

Його усмішка змінилася.

Стала м'якшою.

— Хіба таке забудеш?

Вона засміялася.

— Ти тоді такий мокрий був!

— А ти ні?

— Я хоч виглядала пристойно.

Андрій похитав головою.

— Звичайно.

Марічка примружилася.

— Що?

Він усміхнувся.

— У тебе листя у волоссі було, сорочка мокра, а черевики всі в багнюці.

Вона обурено засміялася.

— І ти нічого не сказав!

— А навіщо?

Андрій підійшов ближче.

— Ти мені й так дуже подобалася.

Марічка опустила очі.

Тепер їй уже не хотілося жартувати.

Вона пам'ятала той поцілунок.

Пам'ятала запах мокрого дерева в лісовій сторожці.

Шум дощу.

Серцебиття.

І відчуття, що після тієї хвилини звичайне життя назавжди змінилося.

Вона підняла голову.

— Мені тоді здавалося, що ми вже ніколи не посваримося.

Андрій тихо засміявся.

— А через кілька днів...

— Ага.

Вони подивилися одне на одного.

І обоє усміхнулися.

Трохи сумно.

Але без колишнього болю.

— Я іноді думаю про той останній літній вечір, — сказав Андрій.

Марічка кивнула.

— Я теж.

Він трохи помовчав.

— Якби можна було повернути час, я б не говорив тих дурних слів.

— Знаю.

— І не схопив би Сергія.

Марічка усміхнулася.

— Це було б дуже добре.

Андрій теж усміхнувся.

Потім став серйознішим.

— Але, мабуть, якби я не наробив тих помилок, то ще довго не зрозумів би деяких речей.

Вона уважно подивилася на нього.

— Яких?

Він узяв її за руку.

— Що не можна любити людину й водночас вирішувати за неї.

Марічка мовчала.

Андрій продовжив:

— Що ревнощі не дають ніякого права на образи. І що сказане слово може зробити боляче навіть тоді, коли ти зовсім цього не хотів.

Вона повільно кивнула.

— А я зрозуміла, що іноді треба не тільки чекати пояснень, а й самій хотіти почути.

Він усміхнувся.

— Ми, виходить, обоє навчилися.

Марічка засміялася.

— Не всього.

— Ну, хоча б трохи.

Вона кивнула.

— Трохи.

Андрій обережно прибрав із долоні сухі крихти м'яти.

На пальцях ще залишався слабкий запах.

Марічка взяла його руку.

Піднесла ближче.

І вдихнула ще раз.

— Ти відчуваєш? — тихо запитала вона.

Він кивнув.

— Відчуваю.

— Дивно, правда? Зима. Мороз. А вона все одно пахне.

Андрій подивився на сухі стебла.

— Мабуть, не все зникає тільки тому, що його не видно.

Марічка підняла очі.

Усміхнулася.

— Це ти гарно сказав.

Він трохи почервонів.

— Сам здивувався.

Вона засміялася.

А потім раптом сказала:

— Я хочу запам'ятати цей запах.

Андрій здивувався.

— Чого?

Марічка подивилася на нього.

— Бо він нагадує мені, з чого все почалося.

Вона трохи помовчала.

— І про те, що між нами було не тільки хороше.

Андрій слухав.

— Були сварки. Були дурниці. Були дні, коли я дуже на тебе сердилася.

Він кивнув.

— Знаю.

— Але було й стільки прекрасного...

Вона усміхнулася.

— Пам'ятаєш нашу річку? Купальську ніч? Танці? Грозу?

Андрій узяв її за руку.

— Пам'ятаю все.

Марічка подивилася в бік засніженої криниці.

— І я.

Вони знову підвели очі на Солодку.

Сонце вже стояло нижче.

Його проміння падало крізь сосни довгими золотавими смугами.

Сніг біля старої верби трохи іскрився.

Жодних слідів чужих кроків тут не було видно.

Жодного ліхтаря.

Жодної темної постаті.

Андрій довго дивився на криницю.

Потім тихо сказав:

— Знаєш, я радий, що ми сюди прийшли.

Марічка повернула голову.

— Чому?

Він трохи подумав.

— Бо раніше мені здавалося, що тут обов'язково має статися щось незвичайне.

— А тепер?

Андрій озирнувся.

Подивився на сосни.

На сніг.

На суху м'яту біля поваленого дерева.

— А тепер бачу звичайний зимовий ліс.

Марічка усміхнулася.

— І все?

Він глянув на неї.

— І тебе.

Вона засміялася.

— Це вже щось незвичайне?

Андрій усміхнувся.

— Для мене — так.

Марічка почервоніла.

І легенько штовхнула його плечем.

— Ковалю...

Він засміявся.

А потім знову взяв її за руку.

Деякий час вони мовчали.

З боку просіки було чути, як Василь Ілліч постукує палицею по старому стовбуру.

Десь високо прокричала ворона.

На снігу лежали довгі тіні сосен.

Марічка раптом подумала про весну.

Про те, як зійде сніг.

Як на мокрій землі з'явиться перша зелень.

Як річка вийде з-під криги й знову побіжить між берегами.

Як у бабусиному саду розпустяться бруньки.

А біля Солодкої з-поміж торішнього листя проб'ються молоді стебла м'яти.

Вона подивилася на сухі рослини.

І тихо сказала:

— Навесні тут знову все зазеленіє.

Андрій повернувся до неї.

— Зазеленіє.

Марічка усміхнулася.

— І м'ята виросте.

Він кивнув.

— Виросте.

Вона обережно торкнулася одного сухого стебла.

— Мабуть, навіть не буде видно, що тут лежав сніг.

Андрій довго дивився на неї.

Потім тихо сказав:

— Я хочу побачити це разом із тобою.

Марічка підняла голову.

Він стояв зовсім близько.

У темній зимовій куртці.

У рукавицях, які вона зв'язала власноруч.

І дивився на неї без тієї тривоги, яка ще недавно з'являлася щоразу, коли мова заходила про майбутнє.

Марічка пам'ятала їхню розмову біля мосту.

Те, як Андрій просив пообіцяти, що вони ніколи не перестануть кохати одне одного.

І як боляче йому було почути її відмову.

Тепер він не говорив «назавжди».

Не вимагав присягнутися.

Не просив запевнити, що нічого ніколи не зміниться.

Він просто сказав:

«Я хочу побачити це разом із тобою».

І Марічка раптом зрозуміла, наскільки дорогими стали для неї саме такі слова.

Вона підійшла ближче.

Взяла Андрія за обидві руки.

І відповіла:

— Я теж хочу.

Він усміхнувся.

— Тоді прийдемо навесні?

Марічка кивнула.

— Прийдемо.

Потім додала:

— Коли сніг зійде. І дорога буде безпечна.

Андрій засміявся.

— Обов'язково.

Вона теж усміхнулася.

І раптом відчула, що це найкраща обіцянка, яку вони могли сьогодні дати одне одному.

Не про все життя.

Не про далеке майбутнє, якого ніхто не знає.

А про наступну весну.

Про звичайний день.

Про бажання знову прийти сюди разом.

Андрій обережно торкнувся її щоки.

Марічка усміхнулася.

Потім сама ступила ближче.

Він обійняв її.

І вони поцілувалися.

Тихо.

Без поспіху.

Серед зимового лісу, де сніг лежав на гілках, а стара Солодка мовчала під важкою білою ковдрою.

То був не перший поцілунок.

І не найсміливіший.

Вони вже цілувалися під серпневою грозою, біля бабусиної хвіртки, під засніженими липами після новорічних танців.

Але цей чомусь здався їм особливим.

Можливо, тому, що тепер вони вже знали, скільки всього може статися між двома людьми.

Як легко образити.

Як важко попросити пробачення.

Як страшно втратити довіру.

І якою радістю буває знову відчути, що тебе обирають.

Не тому, що мусять.

Не тому, що колись пообіцяли.

А тому, що хочуть бути поруч саме зараз.

Коли вони відступили одне від одного, Марічка ще кілька секунд дивилася на Андрія.

Потім тихо засміялася.

Він усміхнувся.

— Що?

Вона похитала головою.

— Нічого.

— Знову нічого?

Марічка засміялася ще тихіше.

— Просто згадала нашу першу прогулянку.

Андрій нахилив голову.

— Яку саме?

— Коли ти цілий вечір ніяк не міг придумати, як узяти мене за руку.

Він засміявся.

— А ти могла сама взяти!

— Могла.

— То чого не взяла?

Марічка усміхнулася.

— Хотіла подивитися, скільки ти ще мучитимешся.

Андрій удав обуреного.

— От яка ти була!

Вона засміялася.

— Була?

Він примружився.

— І досі така.

І вони обоє засміялися серед зимового лісу.

— Андрію...

Він повернув голову.

— Що?

Марічка обережно торкнулася його руки.

— Ти знаєш, чого я хочу?

— Чого?

Вона подивилася на далекі дерева.

Потім знову на нього.

— Щоб ми ніколи не забули, якими були цього літа.

Андрій трохи помовчав.

— Навіть коли сварилися?

Вона кивнула.

— Навіть тоді.

Він здивувався.

Марічка продовжила:

— Бо якби ми забули свої помилки, то могли б їх повторити.

Вона всміхнулася.

— А я хочу пам'ятати не тільки наші поцілунки, а й те, чого ми навчилися.

Андрій повільно кивнув.

— І я.

Вона подивилася на суху м'яту.

— Знаєш, мені здається, що наше літо нікуди не поділося.

Хлопець усміхнувся.

— Як це?

— Просто стало спогадом.

Вона трохи помовчала.

— І тепер ми можемо не намагатися його повернути, а жити далі.

Андрій довго дивився на неї.

Потім тихо відповів:

— Разом, поки обоє цього хочемо.

Марічка підняла очі.

І всміхнулася.

— Разом.

Із боку просіки почувся голос Василя Іллiча:

— Молоді люди! Сонце сідає!

Андрій озирнувся.

Лісник стояв між соснами й махав рукою.

— Час назад! Ще додому дійти треба!

Марічка засміялася.

— Нас кличуть.

Андрій зітхнув.

— Вічно хтось у найкращу хвилину кличе.

Вона усміхнулася.

— Тільки не кажи, що це Петро.

— Ні. Петро голосніше кричить.

Марічка засміялася.

Вони ще раз подивилися на Солодку.

На стару вербу.

На засніжений зруб.

І на суху м'яту, що стирчала біля поваленого дерева.

Марічка раптом нахилилася.

Обережно підняла маленький листочок, який упав на сніг із Андрієвої долоні.

Поклала його на чистий клаптик паперу, знайдений у сумці.

Склала.

І сховала до внутрішньої кишені пальта.

Андрій здивувався.

— Навіщо?

Вона усміхнулася.

— До скриньки покладу.

Він засміявся.

— Ти вже й зимову м'яту збиратимеш?

Марічка подивилася на нього.

— А чому б ні?

Вона трохи помовчала.

— Це ж теж наша пам'ять.

Андрій усміхнувся.

— Тоді бережи.

— Берегтиму.

І вони рушили назад.

Дорога до села тепер здавалася коротшою.

Можливо, тому, що йшли вже знайомими слідами.

Можливо, тому, що сонце ще трохи освітлювало верхівки сосен.

А може, просто тому, що Марічка більше не озиралася щохвилини.

Вона йшла поруч із Андрієм.

Час від часу тримала його за руку.

І дивилася вперед.

На стежку.

На білий сніг.

На темні соснові стовбури.

Василь Ілліч ішов трохи попереду.

Іноді показував на сліди звірів.

Одного разу вони побачили вузький ланцюжок лисячих відбитків, що перетинав дорогу.

Лісник зупинився.

— Бачите? Лисиця вночі проходила.

Марічка нахилилася.

— Які маленькі сліди!

Андрій усміхнувся.

— А Петро сказав би, що то вовк.

Вона засміялася.

— І що ледве від нього врятувався.

— Ще й розміром із корову.

Марічка розсміялася так голосно, що Василь Ілліч озирнувся.

— Що там у вас?

Андрій махнув рукою.

— Та згадали одного знайомого.

Лісник усміхнувся.

— А, Петренка?

Тепер уже засміялися всі троє.

Коли вони вийшли з лісу, над Вербичами починали згущуватися сутінки.

Сніг на дахах став рожевим від останнього сонячного світла.

Із коминів підіймався дим.

Біля млина гавкнув собака.

Здалеку долинув скрип саней.

Усе було звичайним.

Знайомим.

Рідним.

Марічка зупинилася на мить.

Озирнулася.

За спиною темніли сосни.

Там залишилася стара криниця.

Місце, яке колись здавалося їй страшним.

Місце, де багато років тому двоє закоханих пережили свою найбільшу втрату.

Місце, біля якого вона сама вперше відчула, що дитяча дружба з Андрієм перетворюється на щось значно глибше.

Тепер Марічка дивилася на ліс без колишнього жаху.

Не тому, що розгадала всі його таємниці.

І не тому, що перестала боятися зовсім.

Просто тепер у її пам'яті поруч із туманом з'явився інший спогад.

Білий сніг.
Зимове сонце.
Сухий листочок м'яти.
І Андрієві слова:
«Я хочу побачити це разом із тобою».
Вона усміхнулася.
І повернулася до дороги.
Біля роздоріжжя Василь Ілліч попрощався з ними.
— Ну що, прогулялися?
Марічка кивнула.
— Дякуємо вам.
Лісник усміхнувся.
— Тільки дивіться, більше без потреби в ті місця не ходіть. Особливо поки сніг лежить.
Андрій відповів:
— Добре.
— І батькам скажіть, що все гаразд.
— Скажемо.
Василь Ілліч поправив палицю.
І рушив до лісництва.
Андрій із Марічкою залишилися на знайомій дорозі.
Перед ними вже виднівся старий міст.
За ним — перші сільські хати.
Марічка взяла Андрія за руку.
Він усміхнувся.
— Додому?
Вона кивнула.
— Додому.
Біля мосту вони ненадовго зупинилися.
Річка лежала під кригою.
На берегах стояли засніжені верби.
Десь далеко за селом починав темніти ліс.
Марічка подивилася на Андрія.
— Знаєш, я сьогодні дещо зрозуміла.
Він усміхнувся.
— Що?
Вона трохи подумала.

Потім відповіла:

— Що мені не треба знати все наперед.

Андрій уважно слухав.

— Я не знаю, чи вступлю до Львова. Не знаю, де ти вчитимешся. Не знаю, як часто ми зможемо бачитися.

Вона опустила очі.

— Іноді мені від цього страшно.

Андрій стиснув її руку.

— Мені теж.

Марічка усміхнулася.

— Але сьогодні я хочу бути з тобою.

Він повернувся до неї.

— І я з тобою.

Вона продовжила:

— Завтра ми знову підемо до школи. Потім будуть іспити. А далі кожен муситиме зробити свій вибір.

Андрій повільно кивнув.

— Так.

Марічка подивилася йому в очі.

— І я хочу, щоб ми не боялися робити цей вибір чесно.

Він усміхнувся.

— Домовилися.

Вона поклала голову йому на плече.

І вони трохи постояли біля засніженого мосту.

Без розмов.

Без клятв.

Без страху перед словами, яких не можна виконати.

Біля бабусиної хвіртки вже горіла лампа.

У вікні виднілася знайома постать баби Катерини.

Побачивши онуку, стара підійшла ближче до шибки.

Марічка усміхнулася.

— Бабуся чекає.

Андрій кивнув.

— Бачу.

Вони зупинилися біля воріт.

Марічка обережно дістала з кишені маленький паперовий згорток.

Подивилася на нього.

Потім на Андрія.

— Уявляєш, якби нам навесні хтось сказав, що ми взимку прийдемо до Солодкої й будемо шукати під снігом м'яту?

Андрій засміявся.

— Я б подумав, що людина перегрілася на сонці.

Марічка теж засміялася.

Потім стала серйознішою.

— А ми прийшли.

Він кивнув.

— Прийшли.

Вона усміхнулася.

— І знайшли.

Андрій подивився на маленький згорток.

Потім на Марічку.

— Не тільки м'яту.

Дівчина підняла очі.

Він обережно торкнувся її щоки.

— Я колись думав, що кохання — це коли боїшся відпустити людину.

Марічка мовчала.

— А тепер, мабуть, починаю розуміти, що все навпаки.

— Як це?

Андрій усміхнувся.

— Що не треба тримати силою того, хто сам хоче бути поруч.

Марічка довго дивилася на нього.

Потім тихо сказала:

— От тепер ти справді виріс, Андрію Ковалю.

Він засміявся.

— Не кажи Петрові. Ще почне перевіряти.

Вона розсміялася.

А потім підійшла ближче.

Поцілувала його.

І тихо прошепотіла:

— Я тебе люблю.

Андрій обійняв її.

— І я тебе, Марічко.

Вона притулилася до нього.

І на кілька секунд світ став зовсім простим.

Бабусина хата.

Зимовий вечір.

Сніг під ногами.

І двоє людей, які хотіли бути разом.

Пізніше Марічка сиділа у своїй кімнаті.

На столі стояла дерев'яна скринька.

Вона відкрила її.

Дістала чистий аркуш паперу.

Розгорнула маленький згорток, принесений із лісу.

Усередині лежав сухий листочок м'яти.

Темний.

Крихкий.

Майже невагомий.

Марічка обережно поклала його між двома клаптиками паперу.

Піднесла пальці до обличчя.

Запах був зовсім слабкий.

Та все-таки відчувався.

Вона усміхнулася.

Потім узяла ручку.

І написала:

«Сьогодні ми з Андрієм ходили до Солодкої.

Там лежить сніг. Ліс мовчить. Стара криниця зовсім не така страшна, як здавалася мені восени.

Ми знайшли під снігом суху м'яту.

Вона досі пахне.

Андрій сказав, що хоче повернутися сюди навесні разом зі мною.

Я теж хочу.

Ми не знаємо, що буде далі. Але сьогодні ми разом.

І я щаслива».

Марічка перечитала написане.

Подумала.

І нижче додала ще одне речення:

«Мабуть, цього достатньо, щоб не боятися завтрашнього дня».

Вона склала аркуш.

Поклала його до скриньки поруч із висушеним листочком.

Там уже лежали записки, квіти, Ганнин лист та інші маленькі свідчення прожитих днів.

Марічка закрила кришку.

Провела пальцями по дерев'яній гілочці м'яти.

І поставила скриньку на полицю.

Андрій того вечора сидів біля вікна.

На столі лежали книжки, які він узяв для підготовки до вступу.

Поруч — зошит із кресленнями.

І стара фотографія Ганни, Данила та діда Івана.

Він довго дивився на молоді обличчя.

Колись ця світлина здавалася йому ключем до великої таємниці.

Тепер він розумів, що жодна фотографія не може розповісти всього.

На ній троє людей усміхалися в об'єктив.

Не знаючи, що на них чекає.

І навіть якби знали, навряд чи змогли б уникнути кожної помилки.

Андрій обережно взяв світлину.

Перевернув.

Прочитав знайомий напис:

«Перед тим, як усе почалося».

Він трохи помовчав.

А потім раптом подумав, що для Ганни та Данила це, мабуть, був не тільки початок біди.

То було також їхнє літо.

Їхня молодість.

Їхні розмови.

І дні, коли вони були щасливі.

А те, що сталося згодом, не могло забрати в них уже прожитого.

Андрій усміхнувся.

Повернув фотографію до альбому.

Закрив його.

І взявся за книжки.

Попереду було власне життя.

І вперше йому хотілося не просто чекати, як усе складеться, а самому щось для цього робити.

Уночі над Вербичами знову пішов сніг.

Він падав тихо.

Без вітру.

Лягав на дахи й дороги.

На старий міст.

На церковне подвір'я, де ще недавно колядували хлопці й дівчата.

На засніжені липи в парку, під якими Андрій і Марічка цілувалися після новорічних танців.

На покинуту Данилову хату за млином.

І на старий дуб, який пам'ятав людей, давно забутих молодшим поколінням.

За селом стояла Солодка.

Над нею схилилася стара верба.

Сніг засипав дерев'яний зруб, ліг між корінням і вкрив суху траву.

Нікого не було поблизу.

Ніхто не кликав із туману.

Ніхто не світив ліхтарем між соснами.

Ліс просто стояв у зимовій тиші.

Зберігаючи свої давні історії.

Можливо, колись знайдеться відповідь на останні запитання про Данила Березу.

Можливо, хтось пояснить, хто вперше покликав Марічку на ім'я.

А можливо, деякі подробиці назавжди залишаться тільки спогадами тих, хто їх пережив.

Та життя не зупинялося через нерозгадані таємниці.

Весна прийде незалежно від того, чи знайдуться всі відповіді.

Сніг розтане.

Річка звільниться від криги.

У Вербичах знову зацвітуть сади.

Школярі готуватимуться до останніх іспитів.

Хтось поїде навчатися.

Хтось залишиться.

Хтось уперше закохається.

А хтось зрозуміє, що справжні почуття не стають меншими від свободи іншої людини.

І серед усього цього життя будуть Андрій та Марічка.

Не такі, як навесні.

Не такі, як у серпні.

І навіть не такі, як тієї листопадової ночі, коли хлопець знайшов дівчину серед темних сосен.

Вони змінилися.

Навчилися просити пробачення.

Говорити правду.

Слухати.

Довіряти.

І не вимагати від кохання того, чого жодна людина не може пообіцяти.

Їхнє майбутнє залишалося невідомим.

Але цього зимового вечора вони знали одне.

Завтра знову побачаться.

Можливо, дорогою до школи.

Можливо, біля старого мосту.

А може, Марічка прийде до Андрієвої майстерні й знову сміятиметься, дивлячись, як він сердиться на свій мотоцикл.

Вони ще не раз сперечатимуться.

Ще не раз сумуватимуть.

Ще не раз муситимуть обирати.

Але тепер обоє розуміли: найбільша цінність їхнього кохання не в тому, що воно неодмінно залишиться незмінним.

А в тому, що сьогодні вони можуть бути чесними одне з одним.

І свідомо обирають бути разом.

Під снігом, біля старої криниці, залишилися сухі стебла м'яти.

Здавалося, зима давно забрала в них усе живе.

Вони лежали притиснуті холодом, майже непомітні серед торішньої трави.

Та глибоко в землі зберігалося коріння.

Йому не треба було знати, якою буде весна.

Не треба було давати обіцянок, що воно неодмінно зацвіте.

Воно просто чекало свого часу.

І одного дня, коли сніг зійде, а сонце знову зігріє лісову землю, біля Солодкої з'являться маленькі зелені листочки.

Тоді вітер підхопить їхній запах.

Пронесе між соснами.

Понад старою дорогою.

До річки.

До Вербичів.

І, можливо, саме того дня сюди знову прийдуть двоє закоханих.

Хлопець із темними очима й дівчина, яка колись почула в лісі незнайомий голос.

Вони стоятимуть поруч.

Триматимуться за руки.

І вдихатимуть знайомий аромат.

Не тому, що колись поклялися любити одне одного вічно.

А тому, що знову захочуть бути разом.

Там, де пахне м'ятою.

Епілог. Наступний травень

Травень повернувся до Вербичів так тихо й природно, наче ніколи їх не залишав.

Ще зовсім недавно село лежало під снігом. Біля хат чорніли розтоптані кучугури, на річці тріщала крига, а люди, виходячи вранці надвір, щільніше загорталися в кожухи.

Потім прийшла весна.

Спочатку несмілива, з холодними дощами й нічними заморозками. Вона довго стояла за селом, наче не наважувалася переступити поріг, а одного ранку раптом увійшла в кожен сад, на кожне подвір'я, у кожне прочинене вікно.

Зазеленіли верби.

На городах піднялися перші сходи.

Річка вийшла з-під криги й знову заговорила своїм знайомим голосом.

А тепер у Вербичах цвіли вишні.

Білі гілки схилялися над тинами, обсипали пелюстками стежки й колодязі, торкалися старих дахів. Коли налітав вітер, квітки зривалися з дерев і кружляли в повітрі, наче запізнілий весняний сніг.

Тільки цей сніг уже не холодив долонь.

Він пахнув життям.

Над городами гули хрущі.

У садах перегукувалися птахи.

А з лісу тягнуло вологою землею, молодою хвоєю та тією особливою свіжістю, яка буває лише після теплого травневого дощу.

Усе починалося знову.

І водночас ніщо вже не було таким, як торік.

Андрій ішов знайомою вулицею, засунувши руки в кишені легкої куртки.

Під ногами тихо шаруділи опалі вишневі пелюстки.

Він не поспішав.

До Маріччиної хати залишалося кілька хвилин, але хлопцеві чомусь хотілося запам'ятати саме цю дорогу.

Низенький тин біля крамниці.

Стару грушу, що росла посеред сусідського подвір'я.

Колодязь із похиленою дерев'яною стріхою.

І поворот, за яким уже виднівся бабусин сад.

Торік він проходив тут майже щодня.

І щоразу знаходив якусь причину, щоб ненадовго зупинитися біля Маріччиної хвіртки.

То нібито поспішав до Петра.

То шукав загублену велосипедну гайку.

То хотів запитати про домашнє завдання, хоча чудово знав, що Марічка все пояснила ще в школі.

А насправді чекав одного.

Побачити її.

Почути голос.

І, якщо пощастить, пройти разом хоча б до старого мосту.

Андрій усміхнувся сам до себе.

Тепер ці хитрощі здавалися смішними.

Хоча тоді він був переконаний, що поводиться надзвичайно розумно.

Біля хвіртки він зупинився.

На подвір'ї баби Катерини все було зелене.

Під вікнами цвіли тюльпани. Біля призьби стояла стара дерев'яна лавка, на якій сушилися вимиті глечики. Вишня простягала гілки над стежкою, і кілька білих пелюсток уже впали на землю біля порога.

А під тином...

Андрій усміхнувся.

Під тином зеленіла м'ята.

Ще невисока.

Із маленькими ніжними листочками.

Вона тільки починала розростатися, але вже можна було уявити, як за місяць заповнить собою вузьку смугу землі вздовж старого паркану.

Андрій пам'ятав її минулого літа.

Пам'ятав, як Марічка зривала листочок, розтирала між пальцями й підносила до його обличчя.

— Ну що, пахне?

А він удавав, що не відчуває.

Тільки щоб вона підійшла ближче.

Марічка тоді сердилася.

Потім сміялася.

І зрештою сама не помічала, як торкалася його руки.

Усе починалося з таких дрібниць.

Іноді Андрій думав, що саме вони були найважливішими.

Не великі слова.

Не урочисті зізнання.

А звичайні миті, в яких двоє людей поступово розуміють: їм добре одне з одним.

За вікном ворухнулася фіранка.

Андрій підняв голову.

На мить йому здалося, що зараз з'явиться Марічка.

Але то була баба Катерина.

Вона побачила хлопця, відчинила кватирку й усміхнулася.

— Андрію!

— Добрий вечір!

— Чого під хвірткою стоїш?

Він трохи зніяковів.

— Марічку чекаю.

Катерина примружилася.

— А постукати не здогадався?

— Та я тільки прийшов.

Стара засміялася.

— Ага. Знаю я тебе. Ще з минулої весни тільки й робиш, що «тільки прийшов».

Андрій почервонів.

— Катерино Петрівно...

— Добре, добре.

Вона усміхнулася.

— Зараз вийде. Зошити свої складає.

І зачинила кватирку.

Андрій похитав головою.

Усміхнувся.

От баба Катерина...

Від неї, здається, ніколи нічого не можна було приховати.

До останнього шкільного дзвоника залишалося небагато.

У класі вже говорили про іспити, випускний вечір і майбутнє навчання.

Галина збиралася подавати документи до педагогічного училища.

Петро ще не визначився остаточно, хоча щотижня урочисто оголошував новий план.

Одного дня хотів стати водієм.

Наступного — електриком.

А коли Андрій спитав, чому він не може просто вибрати щось одне, Петро відповів:

— Бо я людина широких можливостей.

Галина тоді засміялася.

— Особливо коли нічого не треба робити.

Петро образився на цілих три хвилини.

А потім попросив у неї списати вправу.

Андрій, згадуючи це, усміхнувся.

Він сам уже серйозно готувався до вступу на технічну спеціальність.

Батько допомагав із кресленнями, давав складніші задачі й поступово довіряв йому дедалі більше роботи в майстерні.

Старенький мотоцикл нарешті був зібраний.

Ще потребував перевірок та обережного доведення до ладу, але Андрій пишався ним майже так само, як колись першою самостійно відремонтованою велосипедною втулкою.

Про поїздку до Львова він уже не говорив так упевнено, як узимку.

Не тому, що передумав.

Просто тепер розумів, скільки всього треба зробити, перш ніж вирушити в далеку дорогу.

Та й Марічка ще не знала, чи вступить.

Попереду були випробування, документи, очікування.

І майбутнє, яке поки залишалося відкритим.

Андрій навчився не боятися цієї невизначеності так сильно, як раніше.

Хоча іноді все одно боявся.

Він підійшов ближче до хвіртки.

Поклав долоню на тепле від сонця дерево.

І раптом пригадав один вечір минулої весни.

Тоді вони з Марічкою стояли майже на цьому самому місці.

Вишні ще тільки починали цвісти.

Із сусідського городу долинали голоси.

Над дорогою гули хрущі.

Марічка щось розповідала про книжку, яку взяла в бібліотеці, а він майже не слухав.

Точніше, слухав її голос.

Але думав тільки про те, як узяти дівчину за руку.

Йому здавалося, що варто торкнутися її пальців — і все зміниться.

Можливо, вона засміється.

Можливо, відсмикне руку.

А може, зрозуміє, що він уже давно дивиться на неї зовсім не так, як на подругу дитинства.

Того вечора він так і не наважився.

Провів Марічку до хвіртки.

Попрощався.

І пішов додому, сердячись на власну нерішучість.

А тепер стояв тут знову.

Через рік.

І усміхався.

Бо за цей рік устиг дізнатися про кохання значно більше, ніж сподівався.

Він дізнався, що любов може бути радісною.

Як перший поцілунок під серпневою грозою.

Як танець у клубі, коли музика звучить надто тихо, а людина поруч усміхається тільки тобі.

Як рукавиці, зв'язані чиїмись руками, з яких раптом стає не так страшно зимовому морозу.

Як маленька дерев'яна скринька, у яку поміщаються речі, надто дорогі, щоб загубити.

Але дізнався й інше.

Любов може бути болючою.

Коли через ревнощі говориш слова, про які потім шкодуєш.

Коли бачиш, як близька людина відвертається від тебе, і не знаєш, чи захоче колись знову подивитися.

Коли серед нічного лісу гукаєш її ім'я, а у відповідь довго чуєш тільки вітер.

І коли розумієш, що жодні почуття не дають тобі права вирішувати за іншого.

Андрій повільно видихнув.

Він більше не хотів любити так, як любив наприкінці літа.

І справа була не в тому, що тоді почуття виявилися слабшими.

Навпаки.

Вони були такими сильними, що він не завжди знав, як із ними впоратися.

Тепер він учився іншого.

Не перетворювати страх на злість.

Не плутати турботу з бажанням керувати.

І не вимагати від Марічки обіцянок, яких сам не міг би чесно дати.

Із саду долинув знайомий голос:

— Андрію!

Він підняв голову.

Марічка стояла на ґанку.

У світлій блузці й темній спідниці, з волоссям, заплетеним у косу.

На плечах лежала тоненька кофта, яку вона накинула перед виходом.

За її спиною цвіла вишня.

Андрій на мить завмер.

Не тому, що раптом побачив її вперше.

Навпаки.

Він знав це обличчя з дитинства.

Знав усмішку.

Те, як Марічка трохи нахиляє голову, коли чогось не розуміє.

Те, як примружує очі, коли збирається пожартувати.

І як мимоволі торкається волосся, коли хвилюється.

Але тепер усі ці дрібниці здавалися йому ще дорожчими.

Марічка помітила його погляд.

Усміхнулася.

— Чого стоїш?

Він розвів руками.

— Чекаю.

— Давно?

— Ні.

Вона примружилася.

— Справді?

Андрій засміявся.

— Ну, трохи.

Марічка спустилася зі сходинок.

Пройшла садовою стежкою.

Підійшла до хвіртки.

І зупинилася перед ним.

— Привіт.

— Привіт.

Вона подивилася на його обличчя.

Потім усміхнулася.

— Ти чого такий задумливий?

Андрій трохи помовчав.

— Згадував.

— Що?

Він кивнув на хвіртку.

— Як колись тут стояв і боявся взяти тебе за руку.

Марічка засміялася.

— Пам'ятаю.

Андрій здивувався.

— Ти знала?

Вона підняла брови.

— Андрію, та ти тоді пів вечора дивився на мої руки!

Він почервонів.

— І нічого не сказала?

Марічка усміхнулася.

— Хотіла, щоб ти сам наважився.

Хлопець похитав головою.

— Ох, Левчук...

Вона засміялася.

— Що?

— Нічого.

— От бачиш. За рік так і не навчився всього говорити.

Андрій теж засміявся.

І простягнув руку.

Марічка без вагання вклала в неї свою долоню.

Вони постояли біля хвіртки.

Навколо цвіли вишні.

З городу долинав голос баби Катерини, яка з кимось розмовляла через тин.

У траві дзижчали комахи.

Десь далеко, за річкою, перегукувалися хлопці.

Марічка подивилася на Андрія.

— Знаєш, сьогодні в школі Ганна Степанівна казала, що ми скоро зовсім розлетимося.

Він кивнув.

— Казала.

— І мені раптом стало сумно.

Андрій трохи помовчав.

— Мені теж буває.

Вона підняла очі.

— Але я все одно хочу поїхати.

Він усміхнувся.

— Знаю.

Марічка дивилася на нього.

Наче чекала продовження.

Андрій обережно стиснув її пальці.

— І хочу, щоб ти вступила.

Вона всміхнулася.

— Дякую.

Він трохи подумав.

— А я хочу вступити туди, де навчатимуть того, що мені справді цікаво.

Марічка кивнула.

— І правильно.

Вони замовкли.

Потім вона тихо запитала:

— А якщо наші дороги розійдуться?

Андрій довго дивився на неї.

Це запитання вже не було новим.

Вони говорили про нього взимку.

Біля мосту.

На шкільному подвір'ї.

Іноді навіть жартома, коли Марічка казала, що одного дня писатиме йому листи з великого міста.

Раніше Андрій неодмінно поспішив би запевнити, що такого не станеться.

Що він усе зробить.

Що ніколи її не відпустить.

Але тепер лише тихо сказав:

— Тоді говоритимемо одне одному правду.

Марічка дивилася на нього.

— Навіть якщо вона буде неприємною?

Він кивнув.

— Навіть тоді.

Вона всміхнулася.

— Пам'ятаєш нашу домовленість.

— Пам'ятаю.

Марічка поклала голову йому на плече.

— Я теж.

Вони вийшли за хвіртку.

Андрій обережно зачинив її за Марічкою.

Вона повернулася до нього.

— А знаєш, що я сьогодні знайшла?

Він усміхнувся.

— Що?

Марічка дістала з кишені маленьку гілочку м'яти.

Молоденьку.

З двома світло-зеленими листочками.

Андрій здивовано подивився.

— Уже виросла?

Вона кивнула.

— Біля тину. Сьогодні зранку побачила.

Він узяв гілочку.

Обережно торкнувся листя.

Потім розтер один листочок між пальцями.

І відразу відчув запах.

Свіжий.

Терпкий.

Знайомий до найменшого відтінку.

Андрій заплющив очі.

На мить перед ним постали всі пори року.

Травневі вечори.

Серпнева гроза.

Вересневий шкільний коридор.

Листопадовий туман.

Грудневий сніг.

Різдвяна зірка.

І зимова Солодка, де вони знайшли сухі стебла м'яти під снігом.

Тепер вона знову була зелена.

Жива.

Марічка дивилася на нього.

— Ну що?

Він усміхнувся.

— Пахне.

Вона засміялася.

— Нарешті визнав!

Андрій теж засміявся.

Потім обережно повернув їй гілочку.

— А ти пам'ятаєш, що казала взимку?

Марічка задумалася.

— Що саме?

— Що навесні все знову зазеленіє.

Вона подивилася на м'яту.

Потім на нього.

І тихо всміхнулася.

— Пам'ятаю.

Андрій кивнув.

— От бачиш.

Із боку лісу подув теплий вітер.

Він пройшов через сади, підхопив кілька вишневих пелюсток і поніс їх уздовж дороги.

Одна впала Марічці на волосся.

Андрій обережно зняв її.

Вона усміхнулася.

— Знову квіти з мене збираєш?

— Ага.

— Для чого?

Він трохи подумав.

— На пам'ять.

Марічка засміялася.

— Тоді поклади до моєї скриньки.

Андрій подивився на маленьку білу пелюстку.

Потім обережно поклав їй на долоню.

— Сама збережеш.

Вона кивнула.

— Збережу.

І сховала пелюстку між сторінками невеликого зошита, який тримала під рукою.

Потім закрила його.

І взяла Андрія за руку.

Тепер уже сама.

Без вагання.

Без сорому.

Так природно, наче робила це все життя.

Вони стояли перед знайомою дорогою.

Вона вела повз сади.

До старого мосту.

Далі — вздовж річки й лугу.

А за далекими деревами починався сосновий ліс.

Той самий, у якому колись вони шукали квітку папороті, ховалися від грози, боялися незнайомого голосу й знаходили одне одного після довгих сварок.

Тепер дорога була суха.

Сонце ще стояло високо.

У повітрі пахло квітучими садами, теплою землею й молодою травою.

Попереду чекало багато невідомого.

Випускний вечір.

Іспити.

Міста, яких вони ще не знали.

Люди, яких іще не зустріли.

І рішення, до яких поки не були готові.

Але Андрій більше не намагався зазирнути в кожен майбутній день.

Він зрозумів, що кохання — це не обіцянка ніколи не розлучатися.

Не право втримувати іншу людину біля себе.

І не впевненість, що відтепер усе завжди буде легко.

Кохання — це бажання знову й знову йти назустріч одне одному.

Навіть після помилок.

Навіть після страху.

Навіть тоді, коли попереду різні дороги.

Головне — щоб кожен крок був зроблений із власної волі.

Андрій подивився на Марічку.

Вона стояла поруч, усміхнена, з білою вишневою пелюсткою, захованою між сторінками зошита, і маленькою гілочкою м'яти в руці.

Та сама Марічка, з якою він виріс.

І водночас уже зовсім інша.

Він теж змінився.

Та зараз, стоячи біля бабусиної хвіртки, раптом відчув, що за всі ці місяці не втратив нічого головного.

Вони досі вміли сміятися разом.

Досі хотіли розмовляти.

Досі знаходили радість у найпростіших речах.

І досі обирали одне одного.

Марічка трохи стиснула його руку.

Поглянула на дорогу.

Потім на нього.

— Куди підемо? — запитала вона.

Андрій усміхнувся.

— Туди, де пахне м'ятою.

І вони рушили знайомою дорогою.

